

Kaja Plado, Krista Sunts

**ÕPETAMINE EESTI KEELE
LUGEMIK-TÖÖRAAMATU JÄRGI**

lihtsustatud õppe 6. klassis

Kaja Plado, Krista Sunts **ÕPETAMINE LUGEMIK-TÖÖRAAMATU JÄRGI** **lihtsustatud õppe 6. klassis**

6. kl lugemik-tööraamatu juurde kuuluv õpetaja juhendmaterjal

Õpetajamaterjal kuulub põhiõppevara „Eesti keele lugemik-tööraamat 6. klassile“ juurde. Tööraamat on ilmunud paber kandjal ning on samuti allalaetav portaalist www.hev.edu.ee

Juhendmaterjali toimetanud ja küljendanud Ivi Piibelet, OÜ Kirjavalla

Õppevara väljaandmist on toetanud Euroopa Sotsiaalfond ja Eesti riik programmi „Hariduslike erivajadustega õpilaste õppevara arendamine“ kaudu. Programmi viib ellu Sihtasutus Innove.

Kõik õigused kaitstud. Igasugune autoriõigusega kaitstud materjali ebaseaduslik paljundamine ja levitamine toob kaasa seaduses ette nähtud vastutuse.

Autoriõigus: Sihtasutus Innove, 2012

ISBN 978-9949-9325-7-3 (kogu teos)
ISBN 978-9949-9325-8-0 (kogu teos, pdf)
ISBN 978-9949-9213-9-3 (1. osa)
ISBN 978-9949-9325-0-4 (1. osa, pdf)
ISBN 978-9949-9325-1-1 (2. osa)
ISBN 978-9949-9325-2-8 (2. osa, pdf)
ISBN 978-9949-9325-3-5 (3. osa)
ISBN 978-9949-9325-4-2 (3. osa, pdf)
ISBN 978-9949-9325-5-9 (4. osa)
ISBN 978-9949-9325-6-6 (4. osa, pdf)
ISBN 978-9949-9325-9-7 (õpetaja juhendmaterjal, pdf)

Sisukord

Lugemik-tööraamatu kasutamise üldised põhimõtted 6

Suhtlemine ja suuline väljendusoskus	10
Tunnetustegevus	10
Lugemine ja orienteerumine tekstis	11

Soovitused I tööraamatuga töötamiseks 23

1. Koolitee.....	24
2. Meenutusi suvest	24
3. Lehm läheb puhkusele.....	26
4. Kodukoha muistendid	27
5. Jalgrattamatkal.....	28
6. Telefonivestlus arstiga	29
7. Mõtelda on mõnus.....	29
8. Intervjuu.....	30
9. Oktoober	31
10. Poisslapsele nime valimas.....	31
11. Kuidas ma endale nime sain.....	32
12. Kingi mulle kinopilet	33
13. Kutse kinno	34

Soovitused II tööraamatuga töötamiseks 35

1. Kalmistul	36
2. Elamata elud.....	36
3. Siis kui Mardi vanaisa koolis käis.....	37

4. Koolimineki.....	38
5. Millega inimesed vanal ajal kirjutasid	39
6. Novembris on isadepäev.....	39
7. Jalgratas	40
8. Kadripäev	41
9. Talvevärviliseks	42
10. Kuidas kilplased valgust majja kandsid.....	43
11. Valguse taltsutamine.....	43
12. Pühadetoitud vanal ajal	44
13. Kuusk	45
14. Kuusekene.....	45
15. Jõulusalme	47

Soovitused III tööraamatuga töötamiseks 48

1. Talveöö	49
2. Metssiga.....	50
3. Sea voodi.....	50
4. Põder.....	51
5. Hunt ja põder	51
6. Mardi klass tegi rühmatööd.....	52
7. Muinasjutt aitab meil kasvada	54
8. Keisri uued rõivad.....	55
9. Õlekõrs, süsi ja uba	56
10. Viisk, põis ja õlekõrs	57
11. Kuidas Eestimaad kokku pressiti	58
12. Eestlane olla on uhke ja hää.....	59
13. Jüri Jaanson	59
14. Koopajoonistest trükitud raamatuni	60
15. Maruki õpib kirjutama	60
16. Koomiks on joonistatud lugu.....	61
17. Richard ja raamatud.....	62

Soovitused IV tööraamatuga töötamiseks**64**

1. Jääpurikad jäid äkki vakka.....	65
2. Mardi esimene teatriskäik.....	66
3. Nukitsamees.....	67
4. Teatriskäik.....	67
5. Naljapäevad.....	68
6. Kuldnokk.....	69
7. Pödlõoke.....	69
8. Kuldnokk ja lõoke.....	70
9. Kus töötavad meie vanemad?.....	71
10. Kiri isale.....	71
11. Mis töid teeb aednik?.....	72
12. Töömehe ja laiskvorsti elu.....	73
13. Pruunitäpiline mutter.....	73
14. Hiir kassile rätsepaks.....	75
15. Juku otsib ametit.....	76
16. Kelleks tahan saada?.....	76
17. Mais on emadepäev.....	77
18. Suitsupääsuke.....	78
19. Pääsukeste tulek.....	79
20. Liivajärve suvelaager.....	79
21. Mida ma tahaksin sellel suvel teha.....	81
<i>Lisa 1</i>	82

Lugemik-tööraamatu kasutamise üldised põhimõtted

Lihtsustatud õppe 6. klassi eesti keele lugemik-tööraamatu koostamise lähtealuseks on põhikooli riikliku lihtsustatud õppekava (määrus nr 182, 16.12.2010) lihtsustatud õppe eesti keele 6. klassi ainekavas märgitud rõhuasetused ja oodatavad õpitulemused (vt <https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=12743986>). Nimetatud õppekava reguleerib õppetegevust intellektipuude kolmel tasemel – lihtsustatud õpe, toimetulekuõpe ja hooldusõpe. Et varem kehtis igale nimetatud tasemele oma õppekava, võivad muutunud terminid ”*lihtsustatud õppekava*” ja ”*lihtsustatud ainekava*” tekitada segadust. Selles õpetajaraamatus on nimetatud väljendeid kasutatud vaid kerge intellektipuudega laste (end. *abiõppe* laste) õppetegevuse kirjeldamiseks.

Kuna kerge intellektipuudega laste psüühika ja kõne arengufaaside piirid ei kattu täpselt eakohase arenguga laste vastavate näitajatega, siis on segaduse vältimiseks kogu lihtsustatud õpe ajaliselt jagatud mitte kooliastmetesse, vaid räägitakse neljast perioodist:

I–II klass, III–V klass, VI–VII klass ja VIII–IX klass.

6. klass alustab seega kolmandat perioodi ning tähistab üleminekut vanemate klasside õppe eripärale. Lugemik-tööraamatu ülesehitus ning töö sellega toetub teisel perioodil eeldatavasti saavutatud oskustele (5. klassi lõpetaja täidab valiklugemise ülesandeid õpitud teksti häälega ladusalt või endamisi vaikselt lugedes, leiab tekstist küsimuste-korralduste järgi sõnu, lauseid ja lõike, osaleb lõigu ja teksti peamõtte sõnastamisel, annab tekstilähedaselt edasi tekstilõikude sisu, pealkirjastab lõike ja osaleb sõnastuse täpsustamisel, annab hinnangu ning põhjendab tekstis kirjeldatud tegevusakte, kasutab eri tüüpi dialoogirepliike koostevuses, teeb kokkuvõtteid ühistegevusest).

Siinne õpetajale mõeldud abivahend koosneb kahest osast. Esimeses osas ”Lugemik-tööraamatu kasutamine lihtsustatud õppe 6. klassis” esitatakse töö põhisuunad ja antakse metoodilisi näpunäiteid, mida peaks arvestama kõikides tundides konkreetsest teemast sõltumata. Õpetajaraamatu teises osas on palade käsitlemiseks esitatud täpsemaid soovitusi, mille järgimine aitaks parimal viisil jõuda 6. klassi lõpuks oodatavate õpitulemusteni.

Lugemik-tööraamat koosneb neljast osast. Formaalselt on jaotuse aluseks tundide hulk õppeveerandis, temaatiliselt on lugemispalade paigutamisel järgitud rahvakalendri tähtpäevi ning õpilaste põhitegevusi kooliaasta eri perioodidel.

Iga osa sisaldab soovitusi ja täiendava teemakohase materjali otsimise juhiseid üksikute palade kaupa. Iga osa lõpus on nuputamisesanded, mis seostuvad loetud tekstiga. Need ülesanded pole lahendamiseks jõukohased ehk kõikidele lastele, kuid võivad pakkuda põnevat vaheldust tublimatele.

Iga tööraamatu lõpus on tekstides esinevate võõramate ja selgitust/täpsustust vajavate sõnade seletused. Sõnad on esitatud lugemistekstide kaupa, selle piires tähestikulisel järjekorras. Selline esitus võimaldab sõnu kiiremini leida ning juhendada sõnade otsimise protsessi.

Tekstide valikul tööraamatusse on autorid lähtunud sellest, et need oleksid teismeliste huvipakkuvad ja lugema innustavad, käsitleksid elulisi teemasid, oleksid seotud laste enda kogemustega ja võimaldaksid samastuda tegelastega, et tekiks n-ö äratundmisefekt. Paljud palad kirjeldavad tuttava tegelase – Mardi – ettevõtmisi. Pikemad autoritekstid on liigendatud osadeks.

Lugemiseks pakutakse eriliigilisi tekste, et kujuneks arusaam eri žanritest, oskus neid tekste lugeda ja nendest aru saada. Lugemik-tööraamatus on lisaks (sageli keeleliselt lihtsustatud ja lühendatud) ilukirjanduslikele paladele rahvajutte-muistendeid, muinasjutte ja naljandeid. Tööraamatus on mitmeid luuletusi, tekstiga töötamise oskusi ja teabe leidmise oskust kujundatakse erinevate tarbetekstide, teabetekstide, dialoogide ning intervjuude lugemise käigus.

Tööd ei tohiks häirida mõte, et tööraamatu kõik tekstid tuleb kindlasti läbi lugeda ja kõik ülesanded tingimata täita. Õpetaja peab tundma oma õpilaste oskuste taset ning sellega arvestama: mõned tekstid ja ülesanded võivad osutada õpilastele sobimatuks. Näiteks pole otstarbekas käsitleda kalmistuteemat juhul, kui mõni klassi lastest on hiljuti kaotanud oma lähedase ja kaotusvalu on veel liiga suur.

Samas on alati hea juurde hankida lapsi köitvaid päevakajalisi tekste (ajakirjandus, Internet), huvitavaid sündmusi kajastavaid uudiseid või lugeda mõne muistendi asemel kodukoha või kooli ümbrusega tihedamalt seotud tekkelugu. Sel juhul tuleb aga tekste valides kriitiliselt hinnata nende sisulist ja keelelist jõukohasust ning vajadusel kohandada teksti oma klassi õpilastele. Alati sobivad lugemiseks ja analüüsiks mitmesugused menutoodete reklaamid, aktuaalsed kuulutused, laste elukorraldust puudutavad teated.

Tekstide valikul on arvestatud ka õppekava läbivate teemadega: elukestev õpe ja karjääriplaneerimine, tervis ja turvalisus. Tekstid võimaldavad lõimumist eri ainetega (loodusõpetus, inimeseõpetus, ajalugu) ja koostöö nende ainetega õpetajatega on kindlasti vajalik. Võib tekkida olukord, kus lugemispalas käsitletav materjal ületab mingil määral teise aine ainekava nõudeid, on sellest pisut ees (nt kaardi, ajalooliste sündmuste tundmine vms). Sellisel juhul ei tohiks õpetaja laskuda liigselt detailidesse, vaid anda pala kaudu teise aine teemadele mõningast eelinfot.

Lihtsustatud õppe eesti keele ainekava ei määratle, milliseid metoodilisi lahendusi võiksid õpetajad kasutada, mis töövõtted ja harjutuste süsteemid oleksid otstarbekad. Õpetajatele on siin jäetud üsna suur loominguuline vabadus. Alati on aga otstarbekas jälgida kõnearenduslikke põhimõtteid ning teksti analüüsi etappe. Käesoleva lugemik-tööraamatu tekstide ja ülesannete abil saab kujundada kõiki keele kasutamise osaoskusi – nii kuulamist, lugemist, jutustamist kui ka kirjalikku tekstiloomet. Oluline on teadvustada, kuidas mingite õpitulemusteni jõuda (järgides õpetamisel osaoskuste kujundamise süsteemi) ning valida võimalike töövõtete hulgast kõige efektiivsemad.

Lugemik-tööraamat sisaldab praktilisi ülesandeid, st ühendab endas nii õpiku kui ka töövihiku funktsioone. Metoodilised soovitusel lugemik-tööraamatuga töötamiseks tulenevad kerge intellektipuudega 6. klassi õpilaste psüühiliste protsesside ja kõne arengu omapärast.

Kuna kerge intellektipuudega 6. klassi õpilaste juhtivaks psüühiliseks protsessiks hakkab kujunema mälu, tekib nüüd uute teadmiste omandamisel võimalus kasutada rohkem verbaalset materjali (sh õppetekste). Loomulikult eeldab see, et varasematel aastatel on saavutatud vajalikud teksti analüüsi oskused, mida nüüd kindlasti edasi arendada. Arvestada tuleb, et iseseisvalt õpilased kirjalike tekstidega veel töötada ei suuda. Järelikult vajavad nad õpetaja toetust, analüüsi ja järelduste suunamist, mitmesuguseid abivahendeid (eelkõige graafilist näitlikkust).

Õpilased vajavad toetust teksti MÕTESTATUD tajumise puudujääkide ületamiseks. Puudujäägid võivad tekkida mitmel põhjusel. Esmalt võib arusaamist raskendada puudulik lugemistehnika, sh sageli lugemise liiga aeglane tempo. Ladus lugemine on alles kujunemas. Kui lugemine on liiga aeglane, on pärsitud lugemise käigus ka töömälu tegevus. Sellest omakorda tuleneb pikkade lausete, eriti nende hõlmavate konstruktsioonide, keerulisemate grammatiliste vormide, sõnadevaheliste seoste, mitmeosaliste liitlausete või ka mitme põhisonale eelneva täiendi puudulik mõistmine, mis lõppkokkuvõttes mõjutab kogu teksti mõistmise kvaliteeti.

Teksti mõistmise puudujäägid võivad tuleneda sõnatähenduse tundmise ebatäpsusest (erilist tähelepanu vajavad omadussõnad, liitsõnad, tuletised, abstraktse või ülekantud tähendusega väljendid). Sageli esinevad tekstides raskesti mõistetavad kee-
rulisel lausekonstruktsioonid või on mõistmise puudujäägid seotud oskamatusel lausetes olevat teavet omavahel siduda.

Kogemuste piiratusel, teabe vähesusel ja olemasolevate teabekildude süsteemitusel tõttu ei suuda lapsed alati tuletada puuduvat teavet või konkretiseerida lauses (tekstis) kirjeldatut. Raskendatud on ka dialoogi mõistmine. Õpilased võivad küll aru saada ütlusest, kuid nad ei suuda sageli teadvustada dialoogis osalejate repliikide motiive, eesmärke suhtlussituatsioonis.

Piiratud on ka õpilaste endi tekstiloome, raskused on tekstide jutustamisel. Põhjused on valdavalt samad, mis eelpool juba nimetatud. Lisaks tuleb arvestada õpilaste oskamatusel sooritada muuteoperatsioone (muuta teksti originaallauseid oma kõne tasemele sobivamaks, tekstisidusaks), oma kõnet kontrollida. Kõne (sh valmis jutustuste) õigsusel ja sobivusel hindamiseks on vaja osata paralleelselt jälgida sisu ning keeleliste väljendusvahendite kasutamist. Nimetatud oskuse kujunemist toetavad nn korrektuurülesanded. Sobivad ka mitmesuguste kummaliste olukordade (õppesituatsioonide) analüüsi ülesanded, milles selgub: sellise olukorra põhjustas mõtte vale sõnastus.

Kõikide nimetatud puudujääkide tõttu vajab tekstide analüüs ja laste väljendusoskuse parandamine spetsiifilisi töövõtteid probleemide kaupa. Arvestada tuleb ainekava nõudeid, oodatavaid õpitulemusi ning õppesisu. Et oleks näha, milles seisneb erinevus 6. ja 7. klassi õppes, esitatakse alljärgnevalt õpitulemused ja ainesisu (sh soovitatavad tööülesanded) suuremate teemade kaupa võrdlevalt mõlemas klassis.

Suhtlemine ja suuline väljendusoskus

6. klassi lõpuks õpilane:

- oskab tuttavates situatsioonides teavet küsida ja edastada ning teiste tegevust käitumisnorme arvestavalt suunata.

7. klassi lõpuks õpilane:

- oskab hankida teavet teistelt inimestelt; õpetaja suunamisel tekstist.

Õppesisu

Verbaalsete väljendusvahendite kasutamine dialoogis (koostegevuses) sõltuvalt suhtlemiseesmärkidest ja -normidest.

Teabe küsimine kaaslastelt (õpetaja suunamisel). Teabeesitamine detailselt, valikuliselt ja abiga kokkuvõtlikult.

Teiste ja oma intonatsiooni ning kehakeele märkamine õpetaja suunamisel.

Erinevate, sh vastandlike arvamuste mõistmine ja väljendamine ühistegevuses, kokkuleppe otsimine. Reageerimine agressiivsetele väidetele.

Oma seisukoha selgitamine kaaslastele ja kaaslaste rühmale, oma arvamuse põhjendatud kaitsmine.

Poiste-tüdrukute suhtlemise kujundamine: kontakti adekvaatne loomine ja jätkamine, häbematuses, valehäbist hoidumine.

Teabe hankimine ja suuline edastamine sõltuvalt situatsioonist: eri suhtluspartnerid ja/või -paigad; täiendava teabe küsimine arusaamatuste korral, teabe täiendamine või konkretiseerimine.

Sündmuse kirjeldamine oma ja teiste positsioonilt.

Teiste ja oma käitumise otstarbekuse hindamine eesmärkidest, tunnetest ja tingimustest sõltuvalt.

Teistes ainetes omandatud teadmiste sõnastamine ja ainesõnavara kasutamine emakeeletundides.

Tunnetustegevus

6. klassi lõpuks õpilane:

- jälgib kaaslaste vastuseid ning täiendab neid
- osaleb õpitegevuse planeerimisel, oskab suunamisel kasutada enesekontrolli võtteid
- oskab küsida abi, valida ja kasutada abivahendeid.

7. klassi lõpuks õpilane:

- mõistab seisukohtade võimalikku erinevust suhtlemisel, selgitab oma seisukohti
- orienteerub talle mõistetavate sündmuste ajalistes ning põhjuslikes seostes.

Õppesisu

<p>Tähelepanu keskendamine iseseisvale tööle tekstiga. Õpiülesannete täitmine esitatud juhendite ja/või plaani järgi.</p> <p>Kaaslaste vastuste jälgimine ja täiendamine.</p> <p>Tegevusplaani koostamise harjutamine. Õpitud enesekontrollioskuste rakendamine.</p> <p>Teabekirjandusega tutvumine, kasutamine õpetaja juhendamisel: pilt-teatmeteos, tabel, graafiline joonis, sõnastik, Internet jms.</p>	<p>Tähelepanu keskendamine teabe valikulisele hankimisele pikemast tekstist või mitmest teabeallikast.</p> <p>Sündmuste ajaliste (käitumisaktide järgnevus, üheaegsus) ning põhjuslike seoste (erinevad eesmärgid ja tingimused) mõistmine.</p> <p>Põhjuste ahela teadvustamine sündmuste ajalisel kirjelduses, põhjuslike ja mittepõhjuslike seoste eristamine kirjeldatud sündmuste ahelas.</p> <p>Ühiskondlike ja looduslike põhjus-tagajärg seoste eristamine.</p> <p>Õpitud toimingute kontrollimine ja planeerimine.</p> <p>Teabekirjanduse kasutamise harjutamine.</p> <p>Tutvumine Interneti ja meedia võimalustega.</p>
--	--

Lugemine ja orienteerumine tekstis

Juhtiv lugemisviis on

6. klassis üleminek lugemisele süntagmade kaupa, 7. klassis süntagmaatiline lugemine.

6. klassi lõpuks õpilane	7. klassi lõpuks õpilane
<ul style="list-style-type: none"> • loeb jõukohast tundmatut teksti peamiselt süntagmade kaupa • loeb õpitud teksti kõne tempos latusalt sisule vastava tooniga • täidab endamisi lugedes sisulisi ja keelelisi ülesandeid • taastab tekstilõikude sisu (valikjutustamine), • oskab jutustamiseks valida ja kasutada abivahendeid • kirjeldab situatsioone ja objekte plaani alusel. 	<ul style="list-style-type: none"> • loeb jõukohast võõrast teksti kõne tempos • loeb õpitud teksti latusalt mõningase ilmekusega • täidab endamisi lugedes sisulisi ja keelelisi ülesandeid • rakendab õpetaja juhendamisel temaatilist lugemist • iseloomustab tekstis kirjeldatud tegelasi plaani järgi, oskab neid rühmitada teadaoleva(te) tunnus(t)e alusel

Õppesisu

Uue teksti lugemine	Uue teksti lugemine
<p>Sisult ja keeleliselt jõukohase teksti sõnahaaval ja/või ladus (süntagmade kaupa) häälega lugemine.</p> <p>Mõne lihtsama lõigu (kuni 1/3 tekstist) vaikselt (endamisi) ülesandega lugemine.</p>	<p>Uue sisult ja keeleliselt jõukohase teksti häälega lugemine kõne tempos ja endamisi ülesandega lugemine lõikude kaupa (kuni pool tekstist).</p>

Lugemise harjutamine	Lugemise harjutamine
<p>Ladususe ja ilmekuse harjutamine.</p> <p>Õpitud teksti ladus lugemine kõne tempos ja sobiva tooniga.</p>	<p>Individaalsed ülesanded lugemistehnika lünkade kõrvaldamiseks.</p> <p>Ladususe ja ilmekuse harjutamine, lugemistempo teadlik muutmine.</p> <p>Õpitud teksti ladus ja ilmekas lugemine kõne tempos (selgus, loogiline rõhk, toon).</p>
Sõnavaratöö	Sõnavaratöö
<p>Teksti mõistmiseks oluliste võõraste sõnade ja väljendite selgitamine enne lugemist. Tundmatute sõnade leidmine korduval lugemisel (õpetaja juhendamisel).</p> <p>Väljendite tähendusnüansside ja emotsionaalse värvingu selgitamine kaasteksti toel.</p> <p>Autoriteksti keeleline analüüs: tegelasi ja tegevusi kirjeldavad sõnad, arhaismid, tegelaste sõnavara, ülekantud tähendusega väljendid ja tuletised.</p> <p>Sünonüümide ja samaviiteliste sõnade kasutamine küsimustele vastates.</p> <p>Vestluses kasutatud sõnade ja autori sõnavara võrdlemine.</p> <p>Võrdluste ja metafooride selgitamine õpetaja juhendamisel.</p> <p>5–6 sõna või väljendi aktiveerimine teksti analüüsides ja taastades.</p>	<p>Teksti peamõtte või allteksti mõistmiseks vajalike sõnade selgitamine enne lugemist.</p> <p>Tundmatute sõnade leidmine lugemisel ja sõnatähenduse ühine selgitamine, sõnastiku kasutamine.</p> <p>Sõna kaastekstis: lause ja/või lõigu tähenduse sõltumine kasutatud sõnadest ja väljenditest (piltlikud väljendid, võrdlused, metafoorid, arhaismid, tegelaste sõnavara).</p> <p>Võrdluste ja metafooride mõistmine ja kasutamine õpetaja juhendamisel.</p> <p>5–6 sõna või väljendi aktiveerimine teksti analüüsides ja taastades.</p>
Teksti analüüs	Teksti analüüs
<p>Sisuliste ja keeleliste ülesannete täitmine endamisi lugedes.</p> <p>Kõikide mõistmisstrateegiate valikuline suunatud rakendamine. Rõhuasetus on lausetevaheliste mõtteseoste leidmisel ja puuduva teabe tuletamisel.</p> <p>Seletuste põhjendamine valiklugemise teel.</p>	<p>Eri mõistmisstrateegiate kasutamise suunatud harjutamine.</p> <p>Mõtteseoste leidmine lausete ja lõikude vahel. Uute tekstis kirjeldatud teadmiste või arusaamatu teabe märkamine õpetaja suunamisel.</p> <p>Seoste leidmine kirjeldatud sündmuste vahel. Sündmuste ajaliste seoste (käitumisaktide järgnevus, üheaegsus) mõistmine; samaaegsete sündmuste teadvustamine ja vastandamine.</p> <p>Põhjuslike seoste (erinevad eesmärgid ja tingimused) mõistmine.</p> <p>Põhjuste ahela teadvustamine, põhjussuhetes olevate sündmuste, stseenide kirjelduse leidmine sündmuste ahelast.</p>

	<p>Ühiskondlike, isiklike ja looduslike põhjuse-tagajärje seoste eristamine. Tahan/vaja erisus.</p> <ul style="list-style-type: none"> • tahan (<i>miks ütlen</i>) • selleks (<i>milleks ütlen</i>) • kuidas ütlen. <p>Oletuste ja järelduste sõnastamine.</p>
<p>Dialogi analüüs</p> <p>Repliikide või hargnenud ütluse eesmärgi ja strateegia suunatud sõnastamine.</p> <p>Ütluste hargnenud sõnastamine kõneleja ja kuulaja seisukohalt.</p> <p>Vastusrepliigi seostamine eelneva ütlusega.</p> <p>Emotsioonisõnavara tähenduse täpsustamine.</p> <p>Sõnastuse otstarbekuse ja sobivuse hindamine õpetaja suunamisel (otsustamine õpetaja esitatud variantide põhjal, tähelepanu suunamine tekstis kirjeldatud situatsioonile).</p>	<p>Dialogi analüüs</p> <p>Suhtlusaktide üldiste ja ütluse/repliigi konkreetsete motiivide ning strateegiade eristamine õpetaja suunamisel (miks? – milleks? – kuidas?). Samasugust üldist eesmärki täitvate ütluste ja strateegiakorduste leidmine (temaatiline lugemine). Strateegia muutmise märkamine õpetaja juhendamisel (valiklugemine).</p> <p>Ütluste hargnenud sõnastamine (teabe tuletamine).</p>
<p>Valiklugemine</p> <p>Sõnade, lausete ja lõikude leidmine mõistmisstrateegiast lähtuva või asukohale viitava korralduse järgi.</p> <p>Lõigu sisu kokkuvõttele ja/või alltekstile viitavate lausete leidmine lõigust.</p> <p>Teabe märgistamine tekstis (sõnade, sõnaühendite, lauseosade ja lausete joonimine või tähistamine markeriga).</p> <p>Lause sisu ja mõtte väljendamine oma sõnadega, sõnastuse täiendamine ja parandamine vabade laiendite lisamise ning sünonüümide kasutamisega (õpetaja juhendamisel).</p> <p>Teksti jaotamine lõikudeks, lõikude pealkirjas-tamine. Teksti pealkirjastamine, olemasoleva pealkirja ümbersõnastamine.</p> <p>Tekstide seostamine ühiskondlik-ajaloolise taustaga, põhjus-tagajärg seoste selgitamine ajas ja ruumis, nende täpsustamine ühiselt. Sündmuste ja käitumisaktide ahela suunatud mõtestamine.</p> <p>Kujutluspiltide täpsustamine teksti põhjal: käitumisaktide ja keeruliste stseenide suunatud analüüsimine, objektide ja tegelaste tunnuste ning omaduste teadvustamine.</p>	<p>Valik- ja temaatiline lugemine</p> <p>Valiklugemine üleminekuga temaatilisele lugemisele: sõnade ja lausete leidmine lõigust, mingit teemat kajastavate lõikude leidmine ühe teksti ulatuses (mitme lause või lõigu leidmine ühe ülesande põhjal).</p> <p>Teabe märgistamine tekstis (sõnade, sõnaühendite, lauseosade ja lausete allajoonimine või markeriga tähistamine).</p> <p>Lõigu või teksti mõtte väljendamine oma sõnadega, kokkuvõttele ja/või alltekstile viitavate keeleüksuste leidmine autoritekstist.</p>

Küsimuste esitamine kaaslastele	Küsimuste esitamine kaaslastele
Küsimuste esitamine kaaslastele tekstis kirjeldatud sündmuste ja tegevuste põhjuse, tagajärje ning eesmärgi kohta (õpetaja suunamisel).	Küsimuste esitamine teksti kohta sündmuse põhjuste ja tagajärgede väljaselgitamiseks, järelduste tegemiseks, puuduva teabe tuletamiseks.
Tegelaste käitumise analüüs	Tegelaste käitumise analüüs
Tegelaste käitumise võrdlemine, nende omavaheliste suhete selgitamine. Hinnangu andmine tegelaste käitumisele, hinnangu põhjendamine motiivi/eesmärgi ja tulemuse vahekorra lähtuvalt. Eetilise ja emotsionaalse hinnangu võimaliku erisuse teadvustamine (Käitus õigesti/valesti, meeldib/ei meeldi). Soovituste esitamine kaaslastele.	Tegelaste rühmitamine (iseloомуjooned, ajalooline taust). Tegelaste käitumise, mõtete ja elamuste võrdlemine. Hinnangu andmine tegelaste käitumisele (motiivid, käitumisakt ja selle sõltumine tingimustest, tulemus). Hinnangu põhjendamine käitumismotiividest ja tulemustest lähtuvalt (mida sooviti, mis oli tulemus).
Teksti peamõtte sõnastamine	Teksti peamõtte sõnastamine
Lõigu ja teksti sisukokkuvõtte ja allteksti sõnastamine, seostamine teksti sisuga. Individuaalse sõnastuse täpsustamine ühisvestluses. Peamõtte seostamine õpilaste kogemustega ja/või käitumisega.	Peamõttele (sisu kokkuvõtte ja alltekst) osutavate lausete (lõikude) leidmine tekstist; lõigu ja teksti peamõtte sõnastamine ja selle täpsustamine ning põhjendamine originaalile viidates. Peamõtte seostamine õpilase kogemustega.
	Teksti kavastamine
	Märkmete tegemine: tegelasi iseloomustavad sõnad, tugisõnad ja -sõnaühendid kava juures. Lihtkava ja jooniskava ühine koostamine, kavade kasutamine.
Teksti taastamine / jutustamine	Teksti taastamine / jutustamine
Tekstilähedane valikjutustamine, olustikusituatsioonide kirjeldamine ("suulise pildi" maalimine). Abistavad võtted ja vahendid: õpetaja repliigid, kava, tugisõnad (sõnaühendid), avatud lugemik, mõttelünkadega teesid („mälu kava“). Õpetaja ja õpilase vahelduv tekstilähedane jutustamine. Kokkuvõtliku jutustamise õppimine, oluliste lausete valimine, üldistava sisuga lausete moodustamine, kavapunktide täiendamine, lõigu ühine lühendamine, jutustuse plaani esitamine.	Tekstilähedane valik- ja temaatiline jutustamine; abivahendite individuaalne valimine ja kasutamine. Kokkuvõtliku jutustamise harjutamine, sh tekstilähedase jutustuse plaani eelnev esitamine. Abistavad võtted: kava, sõnaühendid, tugisõnad. Järeltöö õpilaste jutustusega: jutu täiendamine lugemiku tekstile toetudes, jutu täpsustamine, lühendamine, keelendite korrigeerimine. Tegelaste iseloomustamine ja võrdlemine plaani järgi. Jutustamise õppimine tegelase rollis (lähtutakse tegelase eesmärkidest, mõtetest ja tunnetest).
Kaaslaste jutustamise jälgimine ja täiendamine (aluseks võrdlus autoritekstiga). Tegelaskuju iseloomustamine plaani järgi.	Looduskirjelduste koostamine plaani järgi: tekstilähedane kirjeldamine, oma sõnadega kirjeldamine. Teksti laiendamine: puuduva teabe tuletamine (järeldamine, oletamine).

Kirjaliku teksti koostamine	Kirjaliku teksti koostamine
<p>Tekstilähedase lühikese kirjaliku ümberjutustuse ühine koostamine kava ja tugisõnade abil, tekstilõikude laiendamine lausetega.</p> <p>Osaoskuste harjutamine: erisuguse sõnastusega tekstide sobivuse võrdlemine, lausete ja lõikude järjestamine, lausete seostamine, mõttelünkade sisu tuletamine ja sõnastamine, koostatud teksti sisuline ja formaalne parandamine.</p>	<p>Tekstilähedase kirjaliku ümberjutustuse koostamine ühiselt loodud kava ja esitatud keelevahendite abil (tugisõnad, -sõnaühendid). Kirjandi kirjutamine pildi ja tugisõnade toel; pildi ja kava põhjal. Järeltöö: parandamine ja/või täiendamine.</p> <p>Looduskirjelduse koostamine plaani järgi.</p>

Koostatud lugemik-tööraamat sisaldab õppesisus nimetatud ülesandeid. Koostamisel on arvestatud ka hariduslike erivajadusega lastele õppekirjandusele esitatavaid põhinõudeid.

Õppematerjali jõukohasuse nõuet arvestades on tööraamatus esitatud tekstid keeleliselt kohandatud (lihtsustatud), arvestatud õpilaste puudulike taustteadmistega, arvesse võetud õppija senist õpikogemust. Adapteerimine hõlmab nii sisu (teabe hulka, vastavust vanusele), keelelist väljendust (teksti, lauset, sõnavara) kui ka vormistust (paigutus, liigendus, graafilised märgistused olulise rõhutamiseks, lisatud näitvahendid vms). Lisaks tekstide kohandamisele kasutatakse lihtsustatud õppes materjali omandamise jõukohasuse huvides väliseid abivahendeid ja esitatakse toimingud osatoimingute ehk operatsioonide kaupa.

Õppevara kasvatuslik ja arendav suunitlus. Valitud tekstid võimaldavad kujundada moraalnormidele vastavaid hoiakuid ja eetilisi tõekspidamisi, tekstide analüüsil saab keskenduda väärtushinnangute kujundamisele, tekstides olevad dialoogid loovad baasi suhtlemisoskuste arendamiseks. Kommunikatiivsete oskuste arendamise eesmärki täidavad lugemispalad, mille abil on võimalik harjutada omavahelist suhtlemist.

Õppematerjali teadlikkus ja jõukohasus. Tööraamatus kasutatud metoodiline süsteem toetab teksti analüüsi ja jutustama õppimist. Lugemispalade juurde kuuluvate ülesannete ja harjutuste valikul on lähtutud teksti tajumise kognitiivsetest strateegiatest ning kõneloomeoperatsioonide kujundamisest, arvestatud on õpilaste potentsiaalset arenguvalda, st ülesanded on sooritatavad õpetaja abiga.

Õppevara süsteemsus ja järjepidevus ilmneb lihtsustatud õppe eesti keele ainekava kontsentriilses struktuuris. Lugemik-tööraamat 6. klassile on vastavuses ainekavaga ning on ühtlasi loogiline jätk tööraamatule, mis on koostatud 4. ja 5. klassi jaoks.

Õppevara korrektsiooniline suunitlus. Lihtsustatud õppe lugemik-tööraamatu ülesanne on õpilaste arengu tõhustamine tekstide sisu ning illustratsioonide analüüsi, meetodiliste võtete ja harjutuste sooritamise kaudu. Korrektsiooniprintsiibi rakendamise eesmärk on psühholoogiliste kompensatsioonimehhanismide kujundamine. Kerge intellektipuudega laste vaimset ja praktilist tegevust aitavad kujundada enesekontrollioskust arendavad ülesanded (oma töö kommenteerimine või verbaalne taastamine).

Eesti keele lugemik-tööraamatul on kõne arengut korrigeeriv funktsioon, mis seisneb keelevahendite omandamise ja kõneoperatsioonide kujundamise suunamises. Olulisel kohal on semantika ning kõneloome ja kõnetajuoperatsioonide kujundamine.

Õpilaste teadlikkuse ja aktiivsuse kujundamine. Õppeülesannete süsteem loob võimaluse õpitegevuse oskuste kujundamiseks ja teadvustamiseks. Kerge intellektipuudega laste tunnetustegevust iseloomustab kõne ja praktilise tegevuse vähene seostatus. Õppeülesanded võimaldavad sooritada ülesandeid osatoimingute kaupa, loovad võimalusi töö individualiseerimiseks ja diferentseerimiseks ning annavad tagasisidet enesekontrolli näol. Teadliku õpitegevuse kujunemist soodustab näitvahendite kasutamine, millel eesti keele tundides on semantiseeriv, situatsiooni taastav, ütluse struktuuri moodustamist toetav funktsioon. Näitvahendi kasutamisel saadakse täpsustada kujutlusi konkreetsest objektist/nähtusest, mida tekstis verbaalselt kirjeldatakse. Kava on mälutoeks (taastab tekstis kirjeldatud sündmuste järjekorra). Võrreldes tavaõppega vajab emakeele abiõpe rohkem näitlikustamist ja toimingute materialiseerimist. Tööraamatus on illustratsioonide, skeemide, tabelite jms ülesanne toetada õppesisu mõistmist, esitada omandatavaid teadmisi kujundlikult.

Lihtsustatud õppe tekstikäsitluse eesmärkideks on eri mõistmisstrateegiate kasutamiskõpeme kujundamine ja tekstilähedase jutustamise arendamine. Õpilaste iseseisvuse suurendamiseks ja töö raskusastme diferentseerimiseks on õpetajal vajalik varieerida ülesandeid lähtuvalt mõistmisstrateegiast, jutustamise liigist ning lapse oskuste tasemest.

Tekstikäsitluse spetsiifika tuleneb kerge intellektipuudega laste psüühika ja kõne arengu eripärast. Ülesannete eesmärk on arendada laste nii suulise kui kirjaliku kõnetaju ja loomet. Tööraamatus on tekstide juurde kuuluvad ülesanded järjestatud lugemistunni raamstrukturi ja tekstide käsitluse etappide järgi järgmiselt.

I Sissejuhatus teemasse

Sobivaks töövõtteks on vestlus, mille käigus toimub eelteadmiste aktiveerimine ning mida saadab eesmärgipäraselt valitud näitlikkus. Kui palas on teksti mõistmiseks vajalikke, kuid lastele tundmatuid väljendeid, on otstarbekas enne teksti lugemist selgitada nende tähendust.

II Uue teksti esmane lugemine

Kas teksti loeb õpetaja või õpilased, see sõltub tekstist ja laste lugemisoskuse tasemest. Vajalik on kevadeks jõuda selleni, et uut teksti loevad õpilased, seejuures mõned lihtsamad lõigud loetakse vaikselt. Vaikne lugemine (piiratud mahus) korraldatakse ülesandega lugemisenä (lugemise käigus tuleb otsida vastust esitatud küsimusele). Õpetajal on alati otstarbekas lugeda olulisemaid lauseid/lõike, luuletusi.

Esmane lugemine peab looma üldise kujutluspildi olukorrast või sündmusest, millest tekstis jutt oli. Lugemise järel on õpetajal tarvis esitada lastele ka küsimusi, mille abil teadvustatakse n-ö situatsiooni raamistik, konstrueeritakse üldine kujutluspilt. Sisut-aastavatele küsimustele vastavad lapsed mälu järgi. Kui vastused on ebatäpsed või valed, on see hea alus teksti korduva lugemise ja põhjalikuma analüüsi motiveerimiseks.

III Lõikude kaupa lugemine ja valiklugemisele toetuv detailide analüüs

Teksti esmasele lugemisele ja pedagoogi suunavatele kommentaaridele järgneb sündmuse stseenide järjestuse, kirjelduse puhul tunnuste ja omaduste valdkondade teadvustamine.

Tekstide mõistmine ja varjatud teabe tuletamise oskus sõltuvad õpilase (eel)teadmistest. Peamised teksti mõistmiseks vajalikud osaoskused on:

- loetud lausete tähenduse ja mõtte mõistmine
- lause tähenduste ja mõtete seostamine ning ühendamine tervikuks
- tekstis puuduva teabe tuletamine
- tekstis orienteerumine, teabe otsimine
- teksti peamõtte leidmine või sõnastamine
- allteksti ehk varjatud mõtte mõistmine.

Korduval lugemisel lõikude kaupa püütakse kindlustada nimetatud osaoskuste kujunemine: õpilasi suunatakse analüüsima lauseid ja lausetevahelisi seoseid, tuletama tekstis puuduvat (sõnastamata) teavet, märkama mõistmiseks olulisi keeleüksusi (sõnu, sõnaühendeid, osalauseid), kirjeldama tekkivaid kujutlusi.

Analüüsis on oluline tekstide eri mõistmisstrateegiate teadlik rakendamine, seega ülesandeid tuleb anda:

propositsioonistrateegia rakendamiseks. Tegemist on lause analüüsiga, mille abil kindlustatakse lausete täpne mõistmine. Tähelepanu peaks pöörama vabadele laienditele;

lokaalse sidususe strateegia rakendamiseks (lausete tähenduse seostamine).

Küsimus esitatakse nii, et vastuseks tuleb siduda kaks (või enam) lauset);

- metakeelelise strateegia rakendamiseks. Küsimused on suunatud keeleliste väljendusvahendite kasutamise teadvustamiseks (nt *mis sõnadega on kirjeldatud, mis sõna väljendab...*)
- produktsioonistrateegia ehk puuduva teabe tuletamiseks. Alati on tekstides selgelt välja ütlemata, kuid tuletatavat teavet (sobivad küsimused: *Kus sündmus võis toimuda? Millal nii võis juhtuda? Mis seda võis põhjustada?* Küsimuste abil selgub oletatav koht, aeg, põhjus-tagajärg-seosed jms)
- makrostrateegia rakendamiseks, mille abil teadvustatakse tekstis sündmuste järjestus, jõutakse allteksti sõnastamiseni).

Kirjaliku dialoogi analüüsimiseks rakendatakse pragmaatilisi strateegiaid. Õpetaja abiga analüüsitakse kirjeldatud suhtlussituatsiooni, määratletakse dialoogis osalejate rollid, teadvustatakse (tegelikult oletatakse) nende tegelikud soovid (mida tahab), kavatsused (eesmärk ja strateegia), ütluste otsene ja kaudne (pragmaatiline) tähendus. Esialgu sõnastab ütluse eesmärgi ning sõnastusviisi (strateegia) pedagoog ja esitab ühtlasi hargnenud interpretatsiooni näidiseid. Dialoogis kasutatud repliike on võimalik interpreteerida kõneleja ja kuulaja / erinevate kuulajate seisukohalt.

Laste oskustest sõltuvalt hakatakse kasutama suunavaid küsimusi ja ülesandeid, et täpsustada suhtlussituatsiooni ja keelelisi väljendusvahendeid. Tähelepanu tuleb pöörata kaudsetele ütlustele, mille semantiline ja pragmaatiline tähendus erinevad oluliselt. Analüüsi suunates tuleb pöörata tähelepanu kujutlustele, verbalsele teabele, suhtlejate emotsioonidele ja hoiakutele.

Harjutatakse väljendite valikut sõltuvalt suhtlemissituatsioonist, käitumisaktide hindamist, konfliktide reguleerimist soodustavate ütluste kasutamist. Nimetatud töövõtte ei ole väga levinud, kuid suhtlemisoskuste arendamiseks väga efektiivne. Teksti korduva lugemise etapil 6. klassis on tähelepanu all küsimuste esitamise oskuse kujundamine. Küsilause moodustamisega tulevad õpilased toime, kuid see ei kindlusta veel küsimuste esitamise oskust teabe hankimiseks. Heaks võtteks on teksti analüüsil küsisõnade esitamine valikuks, küsimuse alustamine või alguse ja lõpu sobitamine.

Korduva lugemise etapil pööratakse tähelepanu ka sõnavaralisele tööle. On teada, et kerge intellektipuudega lapsed kasutavad oma kõnes vähe tunnuseid ja omadusi väljendavaid sõnu ning võivad olla raskustes ka nende mõistmisel. **Omadussõnade** mõistmine ja kasutamine on vajalik kirjelduste lugemisel ning mõistmisel kui ka selle tekstiliigi koostamisel. Omadussõnade kasutamine tugineb aga tajude täpsusele, tunnuste teadvustamisele. Lisaks tekstis väljaöeldule võib õpetaja väljendeid valikuks juurde pakkuda. Efektiivne ning lastele meelepärane võtte on tegelaste ja nende iseloomustamiseks kasutatud väljendite sobitamine, mittevastavuse märkamine ja parandamine.

Lisaks tekstis kirjeldatud sündmuste analüüsile tuleks tähelepanu pöörata ka tegelaste **tunnetele**: mida keegi tundis, kui nii juhtus? Mida võis mõelda üks või teine samas olukorras?

IV Sisu kokkuvõtte (ilukirjandusliku teksti puhul ka allteksti) sõnastamine

Sageli esitatakse teksti peamõtte sõnastamiseks või kokkuvõtte tegemiseks valik vanasõnu. Et vanasõnad on üldistused, tuleb need seostada konkreetsete tegevusaktidega.

Teksti sisu kokkuvõtte ja allteksti sõnastamine vajab veel õpetaja parafraseerimist, st kokkuvõtlikku sõnastamist ja konkretiseerimist.

Loetud tekstist kokkuvõtte tegemine ei tohiks toetuda vaid sellele, mis lugemisel ja eelneval analüüsil meelde on jäänud. Igati õigustatud on ülesanded, mis on seotud tekstiga, hea võtte on valiklugemine. Tekstis orienteerumist arendavad valiklugemise ülesanded esmalt lõikude ja seejärel kogu teksti ulatuses. Valiklugemise ülesanded kogu teksti ulatuses on suunatud lühikese sisukokkuvõtte ning ilukirjandusliku teksti puhul ka varjatud teabe sõnastamisele. 6. klassis on õpe-

tajal vaja innustada lapsi oma mõtteid väljendama, kuid seejärel on tõenäoliselt vajalik õpilaste sõnastust täiendada ja konkretiseerida.

Valiklugemise kui töövõtte rakendamisel on vajalik pidev suunamine teabe otsimiseks ja vastamiseks või vastuse kinnitamiseks (kui õpilane vastab mälu järgi). Analüüsi eesmärgiks tuleb seada mingi teabe konkretiseerimine, milleta pole võimalik üldistamine. Õpetajal oleks vajalik oma küsimused ja korraldused väga täpselt (konkreetselt) sõnastada, et kirjeldatud probleemist tekiks teadvustatud kujutluspilt. Lugemik-tööraamatus on püütud küsimused sõnastada nii, et need oleksid mõistetavad ka ilma kontekstita (välditud on küsimusi stiilis: *Kusta (kes?) sel ajal (millal?) oli?*). Esitatud küsimused ise nõuavad lastelt küsimuse mõistmiseks lokaalse sidususe strateegia rakendamist või teabe tuletamist.

Tekstis orienteerumise oskuse arendamise huvides lisandub valiklugemisele temaatilise lugemise õppimine, mis on ühtlasi eelduseks temaatilisele või tegelase nimel jutustamise oskuse kujunemisele.

Jutustamine. 6. klassis on peamiseks jutustamise viisiks veel tekstilähedane jutustamine (vahendatav tekstilooime) ja jutustamine oma kogemusest (vahendamata tekstilooime). Mõlema jutustamisoskuse kujundamiseks tuleb arvestada jutustamiseks vajalikke osaoskusi ja õpetada neid sooritama: materjali kogumine ja valik, materjali loogiline järjestamine, teabe keeleline väljendamine, jutustuse realiseerimine. Teksti analüüsil tähtsustuvad: teabe järjestamine, sõnavara variatiivne valik, lausungite seostamine. Teksti mitmekordsel taastamisel on oluline muuta abivahendeid ja varieerida sõnastust. Sobivateks abivahenditeks on skeemid koos tugisõnadega (sh ka lauseid siduvad sõnad ning küsisõnad). Jutustama õpetamisel tuleb õpetada lapsi kava (sh graafilist kava) koostama ja seda jutustamisel kasutama. Õpetada ja harjutada tuleks sõnastuse varieerimist, järeltööd tekstiga. Sel eesmärgil on tööraamatus mitmeid laste koostatud tekste, mida võrrelda ja mille alusel teadvustada tekstilooime vigu ning neid vajadusel parandada.

6. klassis alustatakse kirjaliku ümberjutustuse koostamise õpetamist. Selle oskuse aluseks on aga tekstilähedase suulise jutustamise oskus.

Tekstide juurde **esitatud ülesanded** tööraamatus lähtuvad üldjuhul 6. klassi lõpuks oodatavatest õpitulemustest. Kuid kõiki vajalikke tegevusi pole iga teksti juures mär-

gitud. Näiteks on teada, et 6. klassi lõpuks peaksid õpilased saavutama ladusa lugemise oskuse. See eeldab nõrgemate laste puhul rohkete lugemistehniliste harjutuste sooritamist, vajadusel ka graafiliste orientiiride kasutamist. Lisaks õigsusele ja ladususele (lugemine suulise kõne tempos) on lugemistehnika arengu kriteeriumiks ka ilmekus. Ilmekas lugemine on seotud teksti mõistmisega, mis eeldab pala põhjalikku analüüsi. Heaks ilmekuse treenimise vahendiks on salmikeste ning luuletuste lugemine.

Luuletus on teksti eriline vorm, värsistatud kõne, mille tunnuseks on rütmil põhinev struktuur. Selle analüüsil tulekski tähelepanu pöörata rütmile, leida riimuvaid sõnu, selgitada sõna muutevormide kasutamise eripära (grammatiliselt ebaõige vorm on luuletuses teatud tingimustel õigustatud). Ühiselt leitakse luuletuse ilmekaks esitamiseks vajalikud aspektid: rõhutamist vajavad sõnad, pausid, intonatsiooni muutumine ... Nimetatud aspektid on otstarbekas analüüsi käigus tekstis graafiliselt ära märkida.

Ei saa märkimata jätta, et paljudes luuletustes on autor kasutanud rohkesti piltlike väljendeid. Arvestades kerge intellektipuudega laste kõne mõistmise piiratust tuleb õpetajal nende väljendite mõistmiseks vajalikku eeltööd teha.

Luuletus kui eriline tekstiliik pakub suurepäraseid võimalusi ka väljendite ümber sõnastamiseks (muuteoperatsioonide sooritamiseks) ning luuletuses kirjeldatud sündmuse jutustamiseks (ühe tekstiliigi transformeerimine teiseks). Sellise töö juurde saab lisada piltide/fotode sobitamise.

Kui tekstis on kahe või enama tegelase vahelist otsekõnet (**dialoogi**), siis on soovitatav selle analüüsi aluseks võtta järgmine käsitlus ja suunata õpilasi märkama järgmisi aspekte:

1. kontakti astumine (*Mis sõnadega alustati vestlust? Kes alustas?*)

2. vestlus (*Milleks keegi midagi lausus? Mida ta teada tahtis? Mida teada sai? Kas vestlus täitis eesmärgi?*). Alati sobib esitada küsimusi repliigi motiivi kohta (*Miks ta nii ütles? Küsis? Uuris?*)

3. kontakti lõpetamine (*Millal lõppes? Kes lõpetas jutuaajamise? Mis sõnadega?*)

Osaliselt on nimetatud küsimusi teksti järel olevates ülesannetes esitatud, kuid õpetajal on alati võimalus täiendavalt juurde küsida (*Kas pöördumine oli viisakas? Olukorrale kohane? Kuidas oleks veel saanud küsida? Mis väljendeid oleksid sina sellises olukorras kasutanud?*)

Dialogile on lähedane **intervjuu** – mille analüüsil peaks selguma küsija ootused, vastaja vastuste täpsus või ebatäpsus, võimalus teavet tahtlikult või tahtmatult (midagi on ununenud) varjata, küsimuste-vastuste eesmärgipärasus ...

Teabetekstide analüüsil on oluline leida ja märkida selles leiduv teave. Võrdlemist ja teabe rühmitamist soodustavad hargmikud, tabelid, skeemid. Teksti analüüsil tähtis teadvustada, kust leidsin vajaliku info (missugusest tekstist, mitmendast lausest...). Nimetatud töö nõuab aega ja õpilaste täpsemat suunamist. Lastel on kalduvus vastata mälu järgi. Ka sellisel juhul on otstarbekas lasta vastuse õigsust/täpsust teksti alusel üle kontrollida.

Tööraamatu formaat võimaldab tööd tekstiga, st lugemist „pliiatsiga“: joonimist, markeerimist, sümbolite kirjutamist lehe servale, olulise teabe väljakirjutamist (sellele toetub hiljem konspekterimise õpetamine). Loodetavasti kasutatakse seda võimalust pidevalt. Pliiatsiga lugemine on võimalus rakendada käsi tegevusse ka lugemise ajal ning kujundada lastes arusaam, et lugemine ei ole mingi igav tegevus, vaid selle abil on võimalik saada vajalikku infot. Ja võib-olla jõuab mõni laps isegi selleni, et lugemist on võimalik nautida, lugeda võib selleks, et saada seeläbi emotsioone.

Soovitused I tööraamatuga töötamiseks

I osa lugemik-tööraamatust on mõeldud töötamiseks I õppeveerandi lugemistundides. Materjali on arvestatud 20–23 tunniks, sest mahukamate tekstide käsitlemiseks kulub kindlasti mitu ainetundi. Käsitlemiseks tuleb planeerida 20–23 tundi, sest pikematele tekstidele kulub mitu ainetundi. Tööraamatu I osas on erinevaid tekste: luuletusi (4), muinasjutte (1), dialoogi (2), koduloolisi tekste (3), intervjuu (1), muistendeid (4).

Ülesannete kõrval olev raamatutähis () viitab, et ülesannete lahendamisel tuleb kindlasti kasutada teksti, st markeerida sõnu/väljendeid, lugeda lõiku või lauseid lugemispalast.

I osa lõpus on huvilistele lisaülesanded ja veerandi lõpul kordamiseks mõeldud harjutused.

1. Koolitee

Ott Arderi luuletus on sisult sobiv alustamaks uut kooliaastat, kuid see häälestab õpilased ka uue õppeaine – ajaloo – õppimiseks. Luuletuses on palju võrdlusi ja metafoore, seega on tarvis selgitada luuletuses kasutatud väljendeid ja leida alltekst (ül. 1, 2). Tööraamatu ülesannete (ül. 2, 3) abil saab pöörata tähelepanu koolihariduse kestvusele ajast aega ja siduda seda koduloolise taustaga (*oma kooli ajalooga*). Arutlevas osas on abiks luuletuses esile toodud põhitõed: õpilased vahetuvad, kool jääb; koolimaja võib olla uus, kuid tavad on samad; kõik inimesed teevad vigu jne. Seda luuletust tasuks meenutada II õppeveerandil, kui loetakse vana aja koolilugusid.

Luuletuse vormilisel analüüsil tuleks tähelepanu pöörata luuletuse rütmile, leida riimuvaid sõnu, selgitada sõna muutevormide kasutamise eripära (grammatiliselt ebaõige vorm on luuletuses õigustatud). Ühiselt leitakse luuletuse ilmekaks esitamiseks vajalikud aspektid (ül. 6): missugused on lugemisel rõhutamist vajavad sõnad, kus tuleb teha paus, kuidas muutub intonatsioon.

Tööraamatu lõpul *Nuputa*-lehekülgedel on nutikamatele lastele ülesanne lausetesse peidetud kooliks vajalike esemete nimetuste leidmiseks. Kui sellist laadi tööd ei ole lapsed varem teinud, oleks tarvis seda õpetada. Alustuseks võiks kirjutada sõnad tahvile ja koos otsida peidus olevaid sõnu. Otsitav sõna on:

- a) sõna alguses KUMMUTIL, NUKKER, KARUSSELL, KITSAD
- b) sõna lõpus TONN, ROOMAJA, EEMALE, PILVES, AEVASTAB
- c) on keskel SORAVALT, TOKSIVAD, VANEMATEL, PÜKSID
- d) jaotub mitme sõna vahel TAPAL LAAGRIS; KUUS SINIST; TALLE EHMATAB; KOLM UST; MAIRO, HELL, NEIDI; ON UKU MAJA TAGA.

Näpunäiteid ja harjutusi peidetud sõnade leidmise juhendamiseks saab Kaja Plado ja Krista Suntsi koostatud tööraamatust "SÕNAD MÄNGIVAD PEITUST" ja selle juurde kuuluvast õpetajaraamatust (TEA, 2005).

2. Meenutusi suvest

Lugemispala jätkab 5. klassis tuttavaks saanud Mardi tegemiste kirjeldamist. Et klassis võib olla uusi õpilasi, kes nimetatud tegelasega varem tutvunud pole, tuleb õpetajal teiste õpilaste abi kasutades luua vajalik taust nii selle kui paljude järgnevate, Mardist ja ta sõpradest rääkivate tekstide mõistmiseks. Otstarbekas on tutvustada (meenutada)

5. klassi lugemikku, meenutada, kes oli Mart, mis koolis ta õppis, kes olid Mardi klassikaaslased, mida on teada Mardi perest jne.

Lugemispalas meenutavad Mart ja mõned tema klassikaaslased möödunud suve. Iga lapse jutustus on esitatud omaette lõigus. Kuna tekst on pikk, oleks otstarbekas seda analüüsida lõikude (laste jutustuste) kaupa. Enne uue suveloo lugema asumist tuleks pöörata tähelepanu mõnedele lõigus ette tulevatele sõnadele ja väljenditele: *päris, vakatas, objektiiv, pikkust juurde viskama, fotojahil käima*. Küsimustele vastamisel (ül. 1) ja tabeli täitmisel (ül. 2) tuleb suunata õpilasi kasutama teksti abi.

Pärast esmast lugemist esitatavaid sisutaastavaid küsimusi pole õpilaste tööraamatusse kirjutatud. Õpetajal tuleb küsimused tunni ettevalmistamise käigus välja mõelda ja sõnastada. Oluline on, et õpilastel tekiks üldine tervikpilt lugemispalast. Näiteks mõned küsimused, mida võiks pärast pala ettelugemist esitada.

1. Mis ettepaneku tegi õpetaja Katrin Jõgi 6. a klassi lastele?
2. Millest õpilased oma kaaslastele rääkisid?
3. Millega lapsed illustreerisid oma suvemuljeid?
4. Kas kõik õpilased said oma suvistest tegemistest jutustada?

Küsimustele vastamisel (ül. 1) ja tabeli täitmisel (ül. 3) tuleb kindlasti jälgida, et õpilased kasutaksid teksti, mitte ei vastaks ainult mälu järgi. Tabelisse (ül. 3) on jäetud tühjad veerud, mida saavad õpilased loetu põhjal täiendada.

Lugemispala struktuurist tulenevalt on võimalus analüüsida õpetaja ja õpilaste vahelist vestlust. (*Millal vestlus toimus? Mis ajast rääkisid õpilased? Mida õpetaja teada soovis? Millest õpilased rääkisid? Mis oli õpilastel suvest meelde jäänud? Millal oli võimalus vestlust jätkata?* jne)

Ülesanne 4 võimaldab siduda teksti ja pildimaterjali ning leida laste jutustuse ning pildidel kujutatu põhjal, kelle fotoalbumist need pärit on. Teksti kasutades on soovitatav tähistada sõnad/väljendid, mille alusel saab otsustada seost pildiga ning kirjutada need pildi alla. Kui klassiruumis on olemas Eesti ja/või Euroopa kaart, võiks tekstis nimetatud kohti kaardilt leida:

1. Kus asub Legoland?
2. Kus asub Kihnu saar?
3. Kus elab Kerli vanaema?

Põhiosa tunnist saab korraldada kõnearendusliku tööna, st anda lastele võimalus rääkida oma suvemuljetest, mida teised kuulavad ja mis annab võimaluse vestluseks (saab kõnelejale küsimusi esitada). Tööraamatus on ülesanded lausete lõpetamiseks küsimuste abil (ül. 5, 7).

Kokkuvõtteks on otstarbekas sõnastada, et lapsed veetsid suve erinevalt, aga igal lapsel on suvest kaasa võtta mingi oma, just tema jaoks ere mälestus.

3. Lehm läheb puhkusele

Tegemist on tänapäevase muinasjutuga, mille peamõtte sõnastamisel on abiks mõtte-terad (ül. 4).

Enne lugema asumist oleks vaja tutvustada sõnu ja väljendeid, mis on tekstis alla joonitud. Kuna tööraamatu lõppu on lisatud sõnaseletused, tuleks õpilasi suunata sellest vajalikku väljendit otsima. Sõnavaralise töö hulka kuulub ka leitud sõnade/väljenditega lausete moodustamine. Teksti lugemisel-käsitlemisel on õpetajal tarvis juurde anda täiendavat teavet (*lehma lüpsmine, reisimisega kaasnevad ohud*) või lisada kommentaare (*miks lehma arvates polnud hea olla suur ja ilus*). Õpetaja tunneb oma klassi õpilasi kõige paremini ja teab, missugused on laste reisikogemused ning teadmised reisimisest.

Pärast esmast lugemist esitab õpetaja pala kohta 5-6 sisutaastavat küsimust. Seejärel asutakse teksti keeleliselt ja sisuliselt analüüsima. Muinasjutu võib jagada osadeks, pealkirjastada (ül. 2) ja harjutada valiklugemist. Oluline on, et lapsed suudaksid tekstis orienteeruda ja vastata tekstilausetega.

Kuna tekst sisaldab dialoogi, on arutelu otstarbekas tähelepanu pöörata repliikide sõnastusele ning eesmärgile. Näiteks teksti lõpuosas, kus teised lehmad soovisid teada, kuidas lehm oma reisiga rahule jäi („No, kuidas siis reis ka läks?“), oli lehm väga kidakeelne ja vastas lühidalt ning umbmääraselt. Repliigi „Oo, vinge värk!“ tegelik eesmärk oli varjata pettumust, laskumata pikemasse kõnelusse, ja jõuda kiiresti perenaise juurde.

Analüüsi osas (ül. 6) tuleb pöörata tähelepanu muinasjutu tunnuste esinemisele ja leida, mis oli selles loos tõepärane, mis muinasjutuline. Arutelu teemaks võiks olla (lennu) reisi turvalisus ja ohtude ennetamine (nt *kaitsesüstide vajalikkus*). Reisimise teemat (ül. 5) võiks seostada eelnenud palaga ja esitada küsimusi reisimisviiside, kestuse ja kauguse kohta (*Kes käisid reisil? Millega sõitsid? Kellel oli kõige pikem suvereis?* jne).

Kokkuvõtvalt tuleks jõuda tõdemuseni, et kaugel võib olla ahvatlev ja huvitav, kuid kodus on ikka kõige parem. Aga sellest arusaamiseks on kasulik vahepeal kaugel maal ära käia.

Teksti taastamist toetavad eelpool täidetud ülesanded (ül. 2, 3) ja piltkava (ül. 7). Õpetaja võib kanda skeemi tahvlile ja jutustamise hõlbustamiseks kirjutada lisaks tugisõnu.

Näiteks:

KODU

- otsustas puhata
- teatas oma plaanist
- olid ehmunud
- püüdsid seletada
- hakkas kõndima

Teksti sisuliseks järeltööks on ühe õpilase jutustuse (ül. 8) lugemine ja võrdlemine tekstiga. Teksti, kava (ül. 2), tabeli (ül. 3) ja skeemi (ül. 7) abil tuleb muinasjutu sündmustik õigesse järjekorda panna. Kõige parem on seda teha arvuti ja projektori, nende puudumisel sõnasedelite abil. See võimaldab lauseid ümber tõsta ning saadud tulemust kiiresti kontrollida.

4. Kodukoha muistendid

Lugemispala abil saab tutvustada muistendit kui omaette tekstiliiki, selle iseloomulikke tunnuseid, võrrelda muistendit muinasjutuga, tuua esile nende sarnasused ja erinevused (ül. 2, 4, 5, 6, 8, 10). Välditud on termineid: koha-, tekke-, seletus-, vägilasmuistendid. Õpetaja võib tekstis esinenud ja õpilaste toodud näited tahvlile kirjutades rühmitada (*muistendid vägilastest: jutud Kalevipojast ja Suurest Tõllust*).

Tekstis on esitatud neli muistendit. Neid on soovitatav esialgu analüüsida eraldi (sh leida kaardilt vastav koht), siis teha kokkuvõte: kõikides lugudes räägitakse mingist kohast, mille nimi tuleneb selle kohaga seotud või sellel kohal toimunud sündmusest. Tegevused võivad olla reaalsed, tegelasteks on enamasti loomad või muinasjutulised tegelased.

Pärast iga osa lugemist esitada muistendi kohta küsimused ning kanda selle objekti andmed tabelisse (ül. 4). Õpetaja suunab õpilasi leidma kirjeldatud objekte

matkakaardilt (vt järgmise teema lõpust). Silmas tuleks pidada, et kuna tegemist on väljamõeldud kohtadega (rahvamuistendid on teksti aluseks), ei tuleks neid kohti otsida Eesti kaardilt, kuigi samanimelisi objekte seal kindlasti ka leidub.

Lastel on huvitavam lugeda palasid, milles kirjeldatakse nende enda lähiümbrust. Tunni huvitavamaks ja muistendi lastele mõistetavamaks tegemisel tuleks õpetajal leida (või ise välja mõelda) kodukandi (või kooli piirkonna) kohamuistendeid. Õppekäikudel oleks hea neid objekte ka külastada. Rikkalik kohamuistendite valik on M. Eiseni raamatus „Esivanemate varandus” (Sinisukk, 2000) koos audioraamatuga (2001) ja H. Gustavsoni kogumikus „Igal kohal oma lugu” (Eesti Raamat, 1981). Kasutada saab Eesti folkloristide serverisse www.folklore.ee salvestatud kohamuistendeid.

Muistendites võib olla sõnu ja väljendeid, mida tänapäeval enam kõnes ei kasutata, seepärast tuleb tähelepanu pöörata tekstides esinevate väljendite mõistmisele ja ümbersõnastamisele (ül. 7).

Teksti sisulisel analüüsil (ül. 11) tuleb leida õpilaste jutustustes leiduvad vead, need originaalteksti abil taastada ja kogu jutt uuesti rääkida (ül. 12). Steni ja Annabeli jutt on rohkesti faktivigu, Mariliisi jutt vajab täiendamist (ül. 13).

Tublimatele õpilastele sobib loovülesanne: muistendi väljamõtlemine ja teistele jutustamine, kuid lihtsustatud õppes ei pruugi see õnnestuda.

Nuputa-lisis on teksti abil lahendatav ristsõna, mille lahendus (*Kalevipoeg*) võimaldab anda põgusaid eelteadmisi eesti rahvuseeposest

5. Jalgrattamatkal

Lugemispala võimaldab siduda teksti lugemise kaardi jälgimisega. Mitmel korral saab meenutada eelnevalt loetud kodukohamuistendeid. Lugemispala üks eesmärgid on seostada õpitud muistendid oma kodukohaga, leida need nii maastikul kui ka kaardil. Pala õpetusliku iva ja peamõtte saab tuletada teksti põhjal ja arutelu käigus (ül. 12, 14), pöörates tähelepanu liiklemise turvalisusele.

Esimese osa kokkuvõtte peaks saama sõnastada arutelu käigus (ül. 9). Teksti põhjal saab teha järelduse, mida lapsed ja täiskasvanud olid teinud matka õnnestumiseks (*sõidukorras jalgrattad, kiivrid, täiskasvanud kaasas, esmaabivahendid, töökorras mobiiltelefonid*), mis oleks võinud juhtuda, kui neid abinõusid poleks tarvitusele võetud (*rikkis pidurid, tühi kumm*). Kõlama peaks jääma mõte, et lapsed lootsid muistenditest

loetud kohtadega tutvuda ja täiskasvanud tegid kõik selleks, et matk oleks lastele nii õpetlik kui ka turvaline.

Lugemispala teises osas on sündmuste pöördepunkt: meeolukalt ja õnnelikult alanud matkal juhtub õnnetus. Sisuline analüüs peaks keskenduma Andresega juhtunud õnnetusele. Analüüsi vajab, miks ikkagi õnnetus juhtus, ja rõhutamist asjaolu, et õnnetuse tagajärjed oleksid olnud rängemad, kui poiss ei oleks kandnud kiivrit. Oluline on pöörata ka tähelepanu tekstist tulenevale tõigale, et oskamatu esmaabi võib kasu asemel kahju tuua – tähtis on osata õigesti ja kiiresti abi kutsuda (ül. 11).

Praktilise ülesandena ja õpitu kinnistamiseks on tekstilünkade täitmine telefonivestluses (ül. 11). Telefonivestlust võiks analüüsida kui dialoogi (*Kes alustas? Mida soovis öelda? Mis teavet küsiti? Mida teatas?*).

Lugemispala *Jalgrattamatkal* on esimene, milles alustatakse lõikude pealkirjastamise õpetamist. Uudne on töövõtte pala lõikudeks jaotamiseks (ül. 2) ja alapealkirjade mõtlemiseks (ül. 5, 7).

6. Telefonivestlus arstiga

Lugemispala jätkab dialoogivormis eelnenud teemat (*õnnetus matkal*), mistõttu teksti käsitlemise aluseks võiks võtta dialoogi struktuurist tuleneva analüüsi.

Õpilaste tähelepanu tuleb juhtida sellele, mis eesmärgil Mart haiglasse helistas (*tah-tis arstilt saada teavet õnnetuses kannatanud poisi tervise kohta*), kuidas vestlust alustas, infot küsiti (*mida teatas, mida küsis, kuidas / mis sõnadega end väljendas*), mida ta teada sai (ül. 2, 3) ja kuidas telefonivestlus lõpetati.

Kahekõne vorm sobib hästi lugemiseks osalistega.

Teksti analüüsil tuleb tähelepanu juhtida olulistele reeglitele telefonivestluses (ül. 4). Kirjeldatud situatsioonide põhjal võivad lapsed ise analoogse telefonikõne koostada (ül. 5) ja klassis läbi mängida.

7. Mõtelda on mõnus

Hando Runneli luuletus on sissejuhatuseks ja häälestuseks nii I osa „Intervjuule” kui ka II osa koolitekstidele (*Siis kui Mardi vanaisa..., Koolimine, Millega inimesed...*). Luuletuse tekst on sisuliselt abstraktne ja raske sõnastusega, kuid hea rütmi ja kordus-tega, mis mõneti hõlbustab selle käsitlemist.

Oluline on pöörata tähelepanu luuletuses kasutatud keeleliste väljenditele (ül. 1, 2, 3, 5). Luuletuse mõtet aitavad esile tuua ja annavad ainet aruteluks ülesanded 5 ja 6.

Kokkuvõttes võiks jääda kõlama väljendatud peamõte: mõni tegevus on kergem, mõni keerukam, kuid raskustele tuleb alati püstipäi vastu seista ja püüda neid ületada.

Pärast sisulist ja keelelist analüüsi võib lasta lastel mõne salmi pähe õppida. Ka nimetatud luuletus võimaldab õpetada ja harjutada ilmekat lugemist. Selleks leitakse koos lastega sisulise analüüsi käigus olulised sõnad ja märgitakse vastavad tähistused tekstis (*pausid, rõhutatava joonimine, hääletooni tõus ja langus* jne). Päheõppimist alustatakse tunnis, selleks võib valitud salmi(d) tahvlile kirjutada, korduva lugemise käigus järk-järgult sõnu maha kustutada ja koorislugemisel kogu tekst taastada.

8. Intervjuu

Sissejuhatuseks sobib meenutada luuletust „Koolitee”, tuletada meelde 3. ja 4. salmis väljendatud olulisi mõtteid (*Kooliteel on isad-emad sammund...*) ja luua seoseid ajaloos õpituga.

Intervjuu kui tekstiliik pole lastele päris võõras (vt 5. klassis loetud pala *Usu endasse*). Sissejuhatavas osas tuletakse meelde, mis on intervjuu ja kus õpilased on selliste tekstidega kokku puutunud (ül. 2). Samu küsimusi, mida õpetaja esitab tekstis *Mardi* klassile, oleks otstarbekas õpetajal enne pala lugemist ka oma klassi õpilastelt küsida. Hea, kui on võimalus tutvuda lastele tuttavate inimestega tehtud usutlusega (*Mardi klass kuulab kooli direktoriga tehtud intervjuud*). Intervjuu puhul on oluline tähele panna, et vastajal on võimalus rääkida sellest, mis on temale oluline, see ei pruugi kokku langeda küsija mõtetega, ei pea alati olema vastuseks küsimusele. Alati peab arvestama võimalusega, et vastajal võib olla midagi meelet läinud, ta võib tahtmatult eksida või tahtlikult midagi vassida. Eriti sagedased on sellised eksimused siis, kui küsimus puudutab emotsioone. Üle kontrollida on võimalik fakte, kuid mitte inimese tundeid ja soove.

Sissejuhatavale vestlusele ja teksti analüüsile järgnevad kaks intervjuud annavad teavet õpilaste vanemate kooliaja kohta. Nende tekstide võrdlemine loob võimaluse erinevate usutluste omavaheliseks võrdlemiseks (ül. 4, 6, 7) ning saadud teabe vastandamiseks tänapäeva koolieluga (ül. 6).

Kui küsimused on klassis koostöös õpetajaga formuleeritud (ül. 8), saavad analoogsete küsimuste esitamisega hakkama tublimad lihtsustatud õppel olevad õpilased

(ül. 9). Valminud intervjuusid võiks koos klassiga analüüsida (*mida teadsin, mis oli uus, huvitav* vt ül. 4). Intervjueerimist ei tohiks teha õpilastele kohustuseks ja seda võiks teha kas rühmatööna või kogu klassiga, näiteks küsitledes oma õpetajat või kutsudes lapsevanema külla. Kui õpilased esitavad küsimusi, aitab õpetaja vastuseid kirja panna (hea oleks võimalus kasutada diktofoni).

9. Oktoober

Sügisluuletuse puhul tuleks häälestaval-sissejuhataval etapil luua emotsionaalne taust, kasutades selleks pilte, katkendit loodusfilmist, või kuulates sobivat muusikapala.

Leelo Tungla luuletuse sisuline ja keeleline analüüs toimub ridade kaupa (ül. 1) ja keskendub sügise tunnuste leidmisele (*Mida luuletaja tähele pani? Mis sõnadega seda väljendas?*) ja iga salmi mõtte kokkuvõtlikule sõnastamisele-pealkirjastamisele (ül. 2). Taustteadmiste aktiveerimiseks ja sügisel toimuvatest muutustest kokkuvõtte tegemiseks sobivad ülesanded 3 ja 4. Antud ülesannete puhul on tarvis meelde tuletada teistes ainetes (loodusloos) omandatud teadmisi (*leht- ja okaspuud, ränd- ja paigalinnud*).

Analüüsi vajab 3. salmi lõpp: mida lapsed ei tea, seda teavad isa, ema ja õpetaja. See viitab võimalusele küsida ja teada saada, suunab õppima.

Luuletusel on hea rütm, mis selgub siis, kui loetakse väga täpselt sõnade völdet järgides. Sel eesmärgil on lugemise õigsuse ja ilmekuse saavutamiseks otstarbekas luuletus esitada tahvlil lugemise graafilisi orientiire (eriti sõna rõhulis-rütmilise struktuuri taastamist toetavaid märke) kasutades. Küsimustena vormistatud salmid toetavad meeldejätmist, seetõttu on soovitatav valida luuletus ka üheks nendest, mida pähe õppida.

Nuputa-osas on sügise teemaline ristsõna (*kartulivõtmine*).

10. Poisslapsele nime valimas

„Kevade”-aineline lugemispala on esmane kokkupuude Oskar Lutsu teosega. Teksti lugedes tuleb pearõhk panna lugemise õigsusele (*keerulised nimed*) ning Tootsi ja Kiire vahelise dialoogi analüüsile. Lugemise käigus on kindlasti vaja täpsustada tekstis allajoonitud sõnade (*rätsep, teinepool*) ja väljendite (*võõrsil käima, järele kaaluma, enese ette pobisema, tagasi tõrjuma, õunte pealt vaatama* jms) tähendust kontekstis (ül. 3).

Pala sisulisel analüüsil võib teksti abil kirjeldada nimeotsimist vanemate poolt (ül. 4) ja oletada, mida nad võisid tunda (*NB! Sõnu on valikus rohkem kui tegevusi.*). Kirjel-

dada saab Heinrich Georg Aadnieli katset vennale nimi leida (ül. 5) ja põhjendada teksti abil (*mis tingimused olid nimele?*), miks koolikaaslaste pakutud nimed ei sobinud.

Lugemispala II osa on esitatud dialoogivormis. Alustada tuleks dialoogi lugemisest ja repliikide alusel otsustada, kes nii võis öelda. Vastavad märked (*nimetähed K või T*) kirjutada repliigi ette (ül. 6). Kahekõne analüüsiks on tabel (ül. 7) ja arutelu (ül. 8) selle üle, mida Toots tegelikult soovis. Õpitud tekstiga saab harjutada dialoogi esitamist. Ilmeka lugemise saavutamiseks on vaja rõhutatavad kohad, pausid, hääle tõusud ja langused tekstis ära märkida. Tähelepanu tuleb juhtida ütlustele, mille keskel või lõpus on kolm punkti (*Kaks õuna...! Sülti tehakse ja... vorsti... ja praadi ja...*). Punktide kohal tuleb pidada paus, mis väljendab kõneleja mõtlemist või kõhklusit. Õpetaja võib neid repliike eelnevalt lugeda, andes sel viisil õpilastele malli, mida järgides selliseid lauseid ilmekalt esitada. Pala III osas vajavad täpsustamist väljendid: *hambaid külge ajama; rosin rosina küljes kinni; rosinaid nii, et mustab*. Eelnevalt on vaja harjutada Krisostomuse nime eri variantide lugemist. Jätkub Tootsi ja Kiire vaheline kahekõne, seega tuleb otsustada ja ära märkida ütluste autorid (*K või T*) ja analüüsida nende vahelist juttu tabeli abil (ül. 12). Ülesandes 13 tuleb õpilastel vastata küsimustele ning otsustada, kas seda sai teha teksti abil või tuli vastus ise loetu põhjal tuletada. Kui vastus antakse teksti alusel, on otstarbekas ära märkida ja uuesti lugeda lause(d), mis seda võimaldas(id).

Võib arvata, et paljud lapsed on „Kevade“ filmi juba näinud, kuid sellest hoolimata on soovitatav seda kas tervikuna uuesti vaadata või valida sobiv katkend sellest:

- 1) nime valimine (nt www.youtube.com Kevade osa 5 ja 6)
- 2) poisi ristimine (nt www.youtube.com Kevade osa 7)

Teksti lõpul olevad lisaülesanded (*kummalised ja naljakad nimed*) tekitavad klassis elevust, kuid nende ülesannete kasutamine pole alati otstarbekas. Kui teie klassis mõnel lapsel on eriskummaline nimi, siis ei ole neid ülesandeid soovitatav teha. Küll aga võiks lastele tutvustada Eestis kehtiva keeleseaduse eesnimede kohta käivaid sätteid (vt Nimeseadus: <https://www.riigiteataja.ee/akt/13261875>).

11. Kuidas ma endale nime sain

Lugemispalaks on vormistatud õpilaste enda kirja pandud tõsielulised lood, mida on sobiv käsitleda ka inimeseõpetuse tunnis. Teksti võiks lugeda laste juttude (lõikude)

kaupa. Lõigust tuleb lugemise ajal leida ja kohe markeerida/joonida lapse nimi ning teadvustada, kas tegemist on poisi või tüdrukuga.

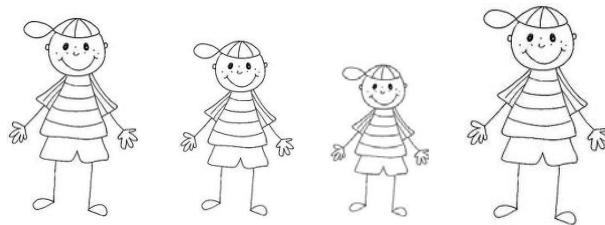
Loetud nimelood annavad eeskuju analoogse jutu koostamiseks (kirjutamiseks/jutustamiseks (ül. 2, 3), kuid see töö eeldab kindlasti vanemate abi.

Teksti juurde on lisatud tulpdiagrammid Kasesalu kooli popimate poiste- ja tütarlastenimedega. Lapsed on 5. klassis juba diagrammidelt teavet otsinud ja peaksid 6. ülesandega hakkama saama. Vajadusel selgitab õpetaja x- ja y-teljele kantud andmeid ja suunab lapsi tulpi võrdlema. Kui lastele on arusaamatu kaheline samm diagrammis, tuleb lisada nii arve kui jooni, et selguks: iga vaheaste tähistab ühte nime.

Diagrammi tähenduse mõistmist toetab see, kui samasugune graafik tekitatakse ühiselt tahvlile (aplikatsioonidega), kuid muudetud on teabe järjekord: tulbad reastatakse kas kahanevas või kasvavas järjekorras.

Õpetaja kaasabil (*hangib andmed*) saab koostada oma kooli populaarsete nimede diagrammi. Kui on huvi teada saada, mida nimed tähendavad ja kust need on pärit, saab teavet ingliskeelselt lehel: www.behindthename.com.

Nuputamiseks on sel korral tarvis järjestada vanuse järgi neli poissi. Abiks on tahvlile pildi/skeemi joonistamine.

12. Kingi mulle kinopilet

Hando Runneli luuletus on süžeelise sisuga ja seda saab käsitleda kui jutustust. Selle põhjal saab koostada tekstilähedase ümberjutustuse (ül. 5) ja järjestada tegevused ehk luua kava (ül. 1). Luuletus on „mina/meie” vormis, lihtsustatud õppel olevatelt õpilastelt ei saa jutustamisel vormi muutmist nõuda (ül. 5). Sisulisel analüüsil tuleb sõnastada, mis tunded valdavad, kui tüdruk ja poiss lähevad koos kinno, ja tuua veel elulisi näiteid (ül. 2).

Neljandas ülesandes tuleb luuletus jaotada lauseteks ja märkida suured algustähed (ül. 4). Õpetajal tuleb laste tähelepanu juhtida, et erandlikult ei satu punkt stroofi

lõppu 4. salmis: *Aga me ei teegi suitsu*. Keeleliseks järeltöök (ül. 7, 8) on ühe õpilase töö, milles tuleb parandada ühildumisvead.

Lisaks luuletuse lugemisele ja selle analüüsile on tööraamatus tarbeteksti lugemise harjutus: teabe leidmine kinopiletilt ülesandes 9 tuleb hinnata esitatud väidete õigsust. Lisaks toodud väidetele võib esitada veel küsimusi, millele vastates tuleb osutada piletil kohale, millele toetudes vastus saadakse (*Kui palju maksid piletid, kui kinno mindi kahekesi, kolmekesi? Kui sooduspileti hind oli 3 EUR, kui palju võis maksta täispilet?*)

Tööraamatu lõpul olevas nuputamisesandes tuleb leida lastefilmide pealkirjad (*Lammas all paremal nurgas, Lepatriinude jõulud, Leiutajateküla Lotte, Röövlirahnu Martin, Lotte reis lõunamaale, Veepomm paksule kõutsile*).

13. Kutse kinno

Dialoogivormis lugemispala, mille analüüsil tuleb lähtuda dialoogi analüüsi skeemist (vt ka *Telefonivestlus arstiga*). Analüüsi abistavad küsimused (ül. 1) ja tabel, mis tuleb lugemise käigus täita (ül. 2), teadvustades, mis infot, mis eesmärgil vahetati. Tabeli täitmisel on eeskujuks Kiire ja Tootsi vahelise dialoogi analüüs ül. 8 ja 14. Lugemispalas on vestlejate repliigid nummerdatud, mis aitab tekstis paremini orienteeruda ja puuduvad sõnad tabelisse kanda. Arutelu (ül. 3) jätkab eelmises luuletuses käsitletud tunnete ja suhete teemat. Loovülesandeks on kahekõne koostamine (ül. 4 ja 5), seda võib teha ka suuliselt. Lugemispalale on lisatud teemakohane kinokuulutus ja selle kohta käiv korrektuurülesanne (ül. 6) ja arvutamisesanded (ül. 7).

Soovitused II tööraamatuga töötamiseks

Lugemiku II osa on mõeldud töötamiseks II õppeveerandil. Tööraamatus on mitmeid tekste ja luuletusi (7), mis on seotud tähtpäevadega novembris ja detsembris (hingedepäev, isadepäev, kadripäev, jõulud). Kasutatud on ka katkendeid kahest pikemast jutustusest. Tööraamatu lõpus on harjutused kordamiseks ja nutikamatele õpilastele mõeldud lisaülesanded.

1. Kalmistul

Lugemiku kaks esimest emotsionaalset pala on koduloolise taustaga ning nende lugemine ning analüüs võiks olla ajastatud 2. novembri hingedepäevaks. Kalmistu ja surmaga seonduv temaatika võib olla lastele võõras, mõnele lapsele ka väga valus, seepärast peaks õpetaja enne selle teema käsitlemist tõsiselt mõtlema, kas ja kuidas oleks otstarbekas neid lugusid lugeda või oleks mõningatel juhtudel hea see teema üldse vahele jätta.

Enne pala lugema asumist tuletada meelde Mardi sugupuu (5. klassis läbiv teema). Nende laste puhul, kes on klassiga hiljem liitunud, tasuks vaadata 5. klassi tööraamatu kaante sisekülgedel olevaid skeeme. Selle pala puhul on oluline teada emapoolset haru (skeem pala lõpul ja ül. 2). Õpetajal tuleks juhtida tähelepanu Mardi ema ja tädi Anneli neiupõlvenimele ning põhjendada perekonnanime muutusi (*Pettai, Kaasik*).

Teksti lugedes saavad lapsed infokilde Mardi ema isa Ahto kohta. Kuna saadud teave on süsteemitu, on otstarbekas teha kokkuvõtte, mida Mart vanaisast teadis ja mida teada sai (ül. 7, 10). Teine lugemispala läbiv teema on käitumine kalmistul. Läbi Mardi kogemuste saab teha kokkuvõtte käitumisreeglitest kalmistul (ül. 7, 8, 9).

Lugemispala lugedes puutuvad lapsed kokku mitmete tähtpäevadega, millel mõni kuupäev on täpselt teada (*hingedepäev, vanaisa sünniaastapäev*), mõni neist on liikuv püha (*isadepäev*). 6. ülesande lahendamisel täpsustada, kust vajalik teave saadi (kalendrist, tekstist/hauakivilt).

2. Elamata elud

Lugemispala jätkab kalmistu teemat ja põhineb tõsielulistel faktidel:

1996. aasta 11. oktoobril kell 15.45 kaldus Jõgevamaal Pala vallas Sõõru-Nõva sirgel metsavahelisel liivateel kihutanud Scania palgiveoauto vastassuunda ning rebis ära PAZ- tüüpi koolibussi külje. Bussis olid maastikumängult koduteel 12-13-aastased lapsed. Surma sai kaheksa Pala põhikooli õpilast – neli poissi ja neli tüdrukut. Bussis olnud 39 lapsest üheksa said raskesti vigastada, viga said ka bussijuht ja tema abikaasa. (www.ohtuleht.ee/112676 , www.postimees.ee/luup/96/27/top.htm)

Lisaks vanaema meenutustele koolilastega juhtunud õnnetusest on teksti lükitud väljavõtted ajalehtedest, mis annavad võimaluse samateemalisi, kuid eri autorite loodud tekste omavahel võrrelda ja teha üldistusi (ül. 3).

Küsimustele vastamisel (ül. 1) tuleb tähele panna, mis küsimusele on võimalik teksti abil vastata, mis vastust on vaja tuletada. Ülesandega 4 kujundatakse oskust üksteisele küsimusi esitada ja neile vastata. Vastused tuleb leida ajaleheartiklist (suuliselt). Õpetaja saab küsimuste sõnastamisel õpilasi abistada, kui vajalikud küsisõnad (või õpilaste mõeldud küsimused) valikuks tahvlile kanda.

3. Siis kui Mardi vanaisa koolis käis

Lugemispala on kirjutatud Tiia Toometi vana aja lugude põhjal („Vana aja lood” (Tallinn, 1983) „Vana aja koolilood” (Tallinn, 2001)). Kindlasti oleks vaja neid raamatuid õpilastele tutvustada. Raamatuillustratsioonide („Vana aja koolilood”) abil saab luua kujutuspilte vanadest koolitarvetest ja keskkonnast, juhul kui oma koolis või läheduses pole muuseumi, kus vana aja kooliasjadega saaks praktiliselt tutvuda. Käsitletav temaatika on otstarbekas siduda ajaloo ja võimalusel külastada Põlva Talurahvamuseumi Karilatsis. Seal on lisaks ekskursioonile vana-aja asjade keskel, saavad lapsed koolipreili juhendamisel rehkendada, lugeda vanaaegsest õpikust ja puusulepeaga kirjutada. Arvatavasti on selliseid programme ka teistes muuseumides. Noored õpetajad võiksid oma vanemate kolleegide käest küsida, kas ehk on neil veel alles oma kooliaegseid õpikuid, vihikuid, koolitarbeid ning neid lastele tutvustada ja kaasaegsetega võrrelda.

Vana-aeg ei ole selles jutus määratletud (v.a Mardi vanaisa Peeter läks kooli 1958. aastal). Õpilastele tuleb selgitada, et tegemist on nende vanaisade-vanaemade aegse kooliga. Uuesti üle lugeda või meenutada sobib I osa intervjuudes käsitletud laste ema-isa aegset koolielu. Loetu analüüsil tuleb võrrelda vana aja ja tänapäeva koolielu (ül. 2, 3, 6) ja see annab lastele võimaluse rääkida oma kogemustest (ül. 8). Ka on võimalus esile tuua erinevused-sarnasused kolme põlvkonna koolielus. Kuna kolme põlvkonna võrdlemine võib osutuda raskeks, tuleb õpetajal läbi mõelda lastele suunatud abi: anda suunavaid küsimusi ja viiteid või kirjutada tabelisse tugisõnu (ül. 3 täiendamine).

	vanaema-vanaisa	ema-isa	mina
koolipäevad			
koolivorm			
koolikott			
kirjutusvahendid			
...			

Keeleliseks järeltöök mõeldud ülesandes (ül. 9) tuleb tähele panna oleviku- ja minevikuvormis lauseid. Tegusõnad tuleb alla joonida ja lause sisu põhjal otsustada, mis ajavorm on sobiv. Õige sõnavormi võib meelde jätta või reavahesse kirjutada. Pärast korrigeerimist lugeda kogu lugu uuesti.

Kokkuvõttes tuleb jõuda tõdemuseni, et ühiskonnaelu ja sellega seoses ka koolielu on ajas muutunud, kuid midagi on jäänud ka muutumatuks (vt I osa Ott Arder „Koolitee”). Nimetatud järeldus loob seose ka järgneva luuletusega.

Tööraamatu lõpul on selle lugemispala kohta ristsõna (*lahendussõna: tindipott*).

4. Koolimine

R. Kamseni luuletuse analüüsimisel tuleb juhtida õpilaste tähelepanu asjaolule, et tekstis on tegelaseks veel vanema põlvkonna – väga vana aja – koolipoiss (ül. 2). Luuletuse tekstist ja illustratsioonilt saavad tänapäeva õpilased täiendavat teavet väga vana aja koolitarvete (*tindipott, väike tahvel, raamatud*). Kui on käidud muuseumis, meenutatakse õppekäigul saadud teadmisi või eelmise pala juures loodud kujutluspilte.

Tuleks märkida (ül. 1), et sel väga vanal ajal ei olnud õpilastel koolikotti. Vajalikke koolitarbeid kanti riide (nt rätiku) sisse pakituna kaena all või käes. Lastele ei pakutud koolitoitu, söök tuli igapähele kodunt kaasa võtta. Vajalik on rõhutada, et koolid olid harilikult kodust kaugel ja kooli mindi enamasti nädalaks. Ööbimine oli koolimajas, seega oli tarvis kaasa võtta terve nädala toidumoon (*Mis toit säilis nii pikka aega?*). Tasuks meenutada varem loetud ”Kevade”-ainelist pala Kiire vennale nime otsimisest ja vaadatud filmikatkendeid, sest tegemist on umbes sama ajaga, kui Kiir ja Toots koolipoisid olid. Meenutada võiks, missugused rõivaid tolle aja lapsed kandsid, missugune oli koolituba jms.

Aruteluks (ül. 5) püstitada küsimused: *Kust said teadmisi väga vana aja lapsed? Kust saame vajalikku teavet tänapäeval? Järgnevad ülesanded keskenduvadki tänapäevastele infoallikatele ja teabeotsimisele (ül. 5, 6, 7). Lisaülesanded (liitsõnad) sobivad nutikamatele õpilastele või koostöök õpetajaga.*

Luuletuse sisukokkuvõtteks sobiks arutleda selle üle, mis tulu võib tõusta tarkusest (tarviline vara). Õpetaja ülesanne on rõhutada, et vanal ajal ei olnud igapähele võimalik koolis käia, aga haridusest on eestlane alati väga lugu pidanud ja püüdnud oma lapsi kooli saata.

Nuputamiseks on peidetud sõnade ülesanne, igast lausest tuleb leida ühe koolitarbe nimetus.

5. Millega inimesed vanal ajal kirjutasid

Teabetekst koosneb kahest osast: kirjutusvahendite ajalugu ja pastapliiatsi leiutamine. Lisaks sisulisele analüüsile on selle teksti juurde kuuluvate ülesannete abil võimalik kujundada tekstiga töötamise oskusi. Tekstiga töötamise õpetamiseks on vajalik lastel teksti märgistada: joonida või ühendada kaarega vastuseks sobivad sõnad, värvida markeriga arvväärtused vms. Suurem osa ülesandeid nõuavadki vastamiseks vajaliku teabe märkimist tekstis. Näiteks küsimustele vastamisel (ül. 1) tuleb õpilastel otsustada, kas vastus on tekstist leitav või tuleb see tuletada. Kirjutusvahendite vanuselisel järjestamisel (ül. 2) tuleb tekstile toetudes ringi sisse kirjutada numbrid 1-5. Kolmandas ülesandes on vaja leida tekstist aastaarvud ja need lünka kirjutada. Kuna tekstis on ka teisi arvväärtusi, võiks õpetaja nende põhjal koostada matemaatilisi tekste, arvestades matemaatika tundides omandatud teadmisi (*Mitu aastat tagasi jõudsid pastapliiatsid Eestis poelettidele?*) Või nuputa: *Piia ema läks kooli 1980. aastal. Millega võisid siis õpilased kirjutada?* Õpetaja saab toetuda laste teadmistele tänapäevastest kirjutusvahenditest ja esitada sellekohaseid küsimusi või ülesandeid.

Nuputa-lisan on ristsõna (*lahendussõna: kirjutusmasin*) ja tähtede järjestamist nõudev ülesanne (*arvuti*).

6. Novembris on isadepäev

Lugemispala koosneb Maimu Linnamäe luuletusest, teabetekstist (*isadepäeva tähistamine*) ja tarbetekstidest (*kuulutused*). Iga osa juurde kuuluvad eri oskusi kujundavad ülesanded.

Maimu Linnamäe luuletuse „Vanast perealbumist” teine osa on emast ning tuleb käsitlemisele mais. Käesolevas luuletuses kirjeldab luuletaja fotol jäädvustatud väikest poissi – tulevast isa. Luuletusest tuleb leida info, mis kirjeldab poisi nägu, rõivaid ja meeleolu. Selleks on abiks skeem (ül. 2), mis toetab kirjelduse struktuuri kujunemist. Teksti abil on võimalik täiendada luuletuse ümberjutustust (ül. 3).

Lugemispala teisest osast saavad õpilased teavet isadepäeva tähistamisest Eesti ja mujal maailmas. Järgnevas ülesandes (ül. 3) on küsimuste moodustamisel abiks küsisõnad, kaaslastele esitatud küsimustele vastamisel tuleb õpetajal jälgida, et õpilased vastaksid neile teksti abil.

Lisatud kuulutus aitab kujundada olulisi õpioskusi: teabe leidmine, küsimuste koostamine, nende arusaadav esitus, vastamine teksti abil (ül. 6).

Uudne võte on kahe ürituse võrdlemiseks VENN-diagrammi täiendamine (*lisa-ülesanne, sobib täitmiseks tublimatele ja tutvumiseks nõrgematele õpilastele*). Välimistesse ringidesse tuleb kirjutada, mille poolest erinesid spordisaalis ja noortekeskuses toimuvad üritused (*kuupäev, üritused*). Keskmisesse ringi on märgitud, mis oli nendel üritustel ühist. Täidetud skeem loob näitvahendi, millele toetudes saab kahte üritust omavahel suuliselt võrrelda.

Eriti oluline on selle koduloolise teksti sidumine oma kodukoha ja/või kooli isade-päeva üritustega. Kuulutus võib olla struktuurilt eeskujuks analoogse kuulutuse koostamisel: tutvustades oma kooli või klassi üritust.

7. Jalgratas

Ilukirjanduslikku teksti on õpiraskustega laste tarbeks keeleliselt kohandatud. Teksti lugemisele ja analüüsile peaks planeerima 3-4 ainetundi. Tekst on ühe poisi jutustus mina-vormis. Uudne töövõte on sõnavormide muutmise (ül. 5, 6, 14). Selle töö juures on õpetaja abi väga oluline. Alustada tuleks teksti lugemisest (ül. 6,14), kus lausetes tegijat väljendav sõna asendatakse poisi nimega (Henri) või vastavate sünonüümide/asesõnadega. Asendatavad sõnad on tekstis markeeritud, spetsiaalset tähelepanu on vaja pöörata tegusõnade vormi muutustele (*ma teadsin – ta teadis*). Kirjeldatud töö on tihedasti seotud keeleõpetuse teemadega ja selle õnnestumine sõltub sellest, missugused oskusi on kujundatud. See töövõte vajab harjutamist ja nõrgematel lastel ei pruugi see esialgu õnnestuda. Abiks sobib kasutada sõnasedeleid, mis asetatakse tahvlil kirjutatud lausetes muudetavate sõnade peale. Kui lugemist on piisavalt harjutatud, võib proovida jutustamist (ül. 9, 17, 24).

Kuna lugemispalas (eriti selle II osas) on rohkelt dialoogi, siis on otstarbekas tegelaste ütlused eri värvidega markeerida (ül. 2, 11) ja lugeda osalistega. Vajalik on analüüsida kahekõnet, st repliikide eesmärke, sõnastuse sobivust ja väljendatud emotsioone (ül. 12, 20). Lisaks tunnete ja soovide sõnalistele väljendusviisile võiks õpetaja tähelepanu pöörata ka mitteverbaalsetele väljendusvahenditele (*hääletoon, kehakeel*) ja seda kahekõne lugemisel silmas pidada, s.o harjutada ilmekat lugemist, eeskujuks õpetaja kõne. Teksti abil saab kirjeldada ja analüüsida tegelaste emotsioone erinevates situatsioonides (ül. 3, 12, 22). Õpilasi suunatakse arutlema selle üle, kuidas võiks tegelasi ühes või teises situatsioonis ette kujutada ja/või lasta neil maalida sõnaline pilt (ül. 8, 16, 23).

Uudne töövõte on osade pealkirjastamine ja kokkuvõtliku lause sõnastamine ja kirjutamine pala ette punktiirile (ül. 7, 15, 21). Pealkirjade valikut pole ette antud, seega tulevad need leida koostöös õpilastega, tahvlile kirjutada ja lasta õpilastel valida meelepärased ja seda valikut põhjendada.

Jutustamist toetavad eelpooltäidetud harjutused (*sh vormi muutmine*) ja 5. klassist tuttav algoritm (ül. 9, 17, 24). Õpetaja suunamise ja skeemi abil saab harjutada valikjutustamist, arvesse võttes erinevate tegelaste (*isa, onu Alex, pois*) soove ja käitumist (ül. 17, 24).

Kokkuvõtte tegemisel ja allteksti sõnastamisel (ül. 25, 26) peaks vältima negatiivset sõnumit (*täiskasvanute rumalus, omavaheline kemplemine ja pilkamine*). Rõhutada tuleks loo naljakamat külge ja seda, et isa tunnistas tehtud viga (*teksti lõpuosa on lugemiku koostajate poolt muudetud*) ning oli valmis seda heastama.

Keeleliseks järeltöök (ül. 27) on jutustus, kus on lausetes segamini kasutatud 1. (mina) ja 3. (tema) pöördevormi (Henri). Lugemise käigus tuleks joonida vormimuutmist vajavad sõnad, need asendada (peale kirjutada) ja lugeda saadud lugu uuesti.

8. Kadripäev

Lugemispala koosneb kahest osast, teabetekstist ja raamatukatkendist (*T. Tootsen „Jõhvi-Joosepi juturaamat“*). Sissejuhatava vestluse ajal tutvuda kalendriga ning tuleb meelde novembrikuu tähtpäevi, selgitada välja õpilaste taustteadmised mardi- ja kadripäevast. Üks võimalus selleks on esitatud (õigete-valede) väidete vertifitseerimine. Soovitav töökäik: enne lugema asumist anda õpilastele täitmiseks tabel ja pärast tekstide lugemist kontrollida ja parandada oma vastused. Nimetatud töö kujundab eelostkusi teabetekstide käsitlemiseks, mida on rohkesti lugemik-tööraamatu III osas.

KAS TEAD...	Tean	Hinnang	ÕIGE vastus
millal on mardipäev?	20. novembril	+	...
millal tähistatakse Kadri nimepäeva?			...
kelle nimepäev on 25. novembril?			...
kellel meie klassi lastest on 25. novembril nimepäev?			...
missuguseid rõivaid kannavad kadrisandid?			...
mida kadrisandid vanasti talurahvale soovisid?			...

Küsimustele vastamisel (ül. 2) tuleb otsustada, kas vastus on olemas teabetekstis (T), luuletuses (L) või neis mõlemas (TL).

Keeleteadmiste aktualiseerimiseks on sobiv korrata nime ja nimetuste (*tähtpäevad, kuud*) algustähe kasutust (ül. 3, 5). Uus töövõte on tähtpäevade märkimine ajateljele (ül. 3). Selle ülesande täitmiseks on kindlasti vajalik kasutada kalendrit, mitte toetuda vaid mälule ja laste teadmistele. Kui lastel on head eelteadmised, on kalendrist abi oma teadmiste kontrollimisel. Õpetajal on soovitatav ajatelg tahvlile kanda. Kuna see ülesanne on lastele raske/võõras, on õpetamine väga oluline: koos õpetajaga sooritatakse kõik operatsioonid ja andmed kantakse tahvlil olevale skeemile koos lastega. Hiljem täidavad õpilased puuduvad lüngad tööraamatus.

Luuletusest puuduvate riimuvate sõnade leidmine ei tohiks olla raske ülesanne (ül. 1), sest sõnadevalik on antud. Sõnadega täidetud luuletust võib lugeda koos, märkida rõhutatavad sõnad ja pausid, et saaks harjutada ilmekat lugemist.

Teise osa teksti puhul tuleb (ül. 6) otsustada, kas vastata saab loetu põhjal (T) või tuleb vastus tuletada (M). Tekst võimaldab ka küsimuste esitamist kaaslastele (ül. 8). Õpilaste ülesanne on esitatud küsimustele vastata ning kaaslase vastuse õigsust hinnata (*täiesti õige, osaliselt õige, vale*), antud hinnangud võiks õpetaja märkida tahvlile.

Loetu ja oma kogemuste põhjal võib jutustada kadris käimisest (ül. 9). Eeltöös tehtud tabeli põhjal saab anda hinnangu, mis teadmised olid lastel kadrikkommetest, mis oli uudne.

Nuputamiseks on tööraamatu lõpus täheruudustik, kust tuleb leida Katariina nimest tuletatud teisi tütarlaste nimesid. Selle lahendamisel saab kontrollida eeltöös tehtud tabeli vastust küsimusele: *Kellel meie klassi lastest on 25. novembril nimepäev?*

9. Talvevärviliseks

E. Esopi luuletuse analüüsil on pööratud suunatud luuletuses esinenud kujundlike väljendite tõlgendamisele salmide kaupa (ül. 1, 4, 5) ja muinasjutulisuse leidmisele (ül. 3, 4). Luuletuse käsitlemine võiks sattuda ajale, mil ka reaalselt looduspilt muutub: sügisene pori ja hallus asendub esimese lume tulekul kirka valge ja rõõmsa pildiga. Tabeli täitmine (ül. 6) täpsustab kujutluspilti ja toetub võrdlusele: missugune oli loodus enne ja pärast lumesadu. Töö hõlbustamiseks on vajalikud salmid lisatud tabeli juurde. Lühiümberjutustuse saamiseks (ül. 7) täiendada lauseid luuletuse abil ja lugeda saadud jutt ning pealkirjastada.

10. Kuidas kilplased valgust majja kandsid

Et teadmine, keda nimetatakse kilplasteks, selgub alles arutelu käigus (ül. 2, 3), tuleks lugemistunni häälestavas osas tutvustada lastele, kuidas kunstnik(ud) on kujutanud kilplasi. Selleks saab kasutada 1977. aastal ilmunud Priit Pärna ja Kaarel Kurismaa koomiksit „Kilplased” või samade autorite animafilmi (*leitav Youtube'ist*). Enne pala lugema asumist võiks õpetaja ette lugeda või jutustada, kuidas kilplased nõukoja ehitamiseks palke varusid.

Lugemisteksti on võrreldes originaaliga tuntavalt lühendatud ja mugandatud, väljendatud on arhailisi sõnu. Enne esmast lugemist on vaja kindlustada mõningate sõnade tähenduse tundmine (*nõukoda, pilkane pimedus, anum, heinahang, kühvel/dama*).

Erandlik on lugemispala paigutus ja kujundus lugemik-tööraamatus: kõrvalveerus järgib teksti süžeed algoritmil põhinev skeem. Skeemi saab kasutada teksti sisulisel analüüsimisel (valiklugemisel) kui ka jutustama õppimisel. Skeem toetab teksti taastamist (ül. 4). Lisaks skeemile on esitatud koomiks, mis samuti on abiks jutustamisel. Ühe õpilase jaoks on kogu jutustuse taastamine liiga mahukas, soovitada võiks aheljutustamise vormi, mis eeldab oskust jälgida eeljutustajat ja siduda oma tekst tema tekstiga. Kasuks tulevad tugisõnad ja skeemid tahvilil.

Õpilaste huvi korral võiks õpetaja jätkuks antud loole lugeda/jutustada, kuidas kilplased nõukotta ahju ehtasid.

Kokkuvõtteks tuleks sõnastada kilplaslikkuse olemus: puuduvad teadmised, tegutsesid juhusliku aje mõjul ja mõtlematult, parandades oma viga teevad uue asemele.

11. Valguse taltsutamine

See on teabetekst, mida peaks saama siduda ajaloo tunnis õpitavaga. Sissejuhatavas osas võib õpetaja teha piltviktoriini, et selguks, kuidas õpilased tunnevad erinevaid valgusteid. Demonstreerimiseks sobivad internetist leitud pildid, hea pildivara on saidil: www.lenagold.ru, kus on nii alfabeetiline (лампа) kui temaatiline kataloog.

Palas on palju sõnu ja väljendeid, mida tuleb eelnevalt piltide abil selgitada ja lugemise käigus kinnistada. Tahhi mõiste on tekstist välja jäetud, kuid soovi korral saab seda seletada küünla abil (*nöörijuup, mille ümber on küünlarasv kõvaks hangunud, ehk „küünla süda*”). Võimalusel tuua klassi ja näidata õpilastele petrooleumilampi/laternat ja leida selle osad: anum põleva aine (petrooleum) jaoks, taht, lambiklaas.

Teksti sisulisel käsitlusel pööratakse tähelepanu valgustite ajalisele järjestusele (ül. 7) ja ainetele, mis on valgustites kasutusel (ül. 6). Meenutada võiks ajaloolist ülevaadet kirjutusvahenditest (5. teema: *Millega inimesed vanal ajal kirjutasid*) ja luua ajalisi seoseid (*Kui Mardi vanaisa I klassis õppis, siis nende kodus polnud elektrit. Vanaisa õppis kodus valgel. Millega ta vihikusse tähti kirjutas?*)

Keeleline analüüs põhineb valgustite nimetustel (ül. 3) ja nende sõnade õiges vormis kirjutamisel (ül. 5).

Nuputa-mõistatuste lahendamisel on abiks sõnad.

12. Pühadetoitud vanal ajal

Enne lugema asumist on vaja aktiveerida õpilaste taustteadmisi jõuludest ning meenutada vana aja jõulukombeid (*jõulutoitud, õlgede ja/või kuuse tuppä toomine, ennustamine*). Teemat saab seostada eelneva palaga valgustitest (*vanal ajal / tänapäeval; mis ühine jne*).

Otstarbekas on läbi viia klassis küsitlus selle kohta, mis toitused õpilaste peredes jõulude ajal süüakse. Kui on soovi, võib ära teha lisäülesande (pt 1). Pärast diagrammide analüüsi (ül. 4, 5) kanda oma klassi jõulutoitude eelistused diagrammile (pt 2). Kuigi diagrammi mõistet ja selle koostamist pole matemaatikas veel käsitletud, arvad õpetajad, et näidise põhjal tulpdiagrammi tegemine (ruutude värvimine) pole õpilastele raske. Nimetust „diagramm“ ei pruugi õpetaja kasutada, kasutatavat graafilist vormistust võib nimetada jooniseks. Ehkki passiivselt (õpetaja kõnes) võiksid õpilased selle sõnaga juba kokku puutuda.

Selle teksti juures on andmed esmakordselt kantud ringdiagrammile, selle alusel tulpdigrammi (ül. 4) ja pingerea (ül. 6) koostamine ei peaks raske olema, sest arvulised näitajad on diagrammil olemas. Taolised ülesanded võivad osutada lastele ülejõukäivaks, seepärast on oluline koostöö õpetajaga ja näidiste olemasolu tahvlil. Diagrammide põhjal saab esitada küsimusi (ül. 5) ja koostada lastele meeldinud toitude pingerida.

Nuputa-lisis on jõuluteemaline ristsõna (*lahendussõna: Santa Claus*). Huvi korral võiks lasta lastel lugeda, kuidas on jõuluvana nimetus mõnes teises keeles. (*Vt jrg lk.*)

SANTA CLAUS (USA, INGLISMAA)

JÕULU-VANA (EESTI)

JULTOM-TEN (ROOTSI)

DED MOROZ (VENEMAA)

WEIH-NACHTS-MANN (SAKSAMAA)

JOULU-PUKKI (SOOME)

JULE-MANDEN (TAANI)

JULE-NISSEN (NORRA)

13. Kuusk

Tegemist on varasematest erineva kujundusega lakoonilise teabetekstiga, millele järgneb loetud info põhjal koostatud lugemispala kuusest. Teabetekstid annavad head materjali plaani alusel kirjeldusoskuse kujundamiseks, kuna ei sisalda või sisaldavad väheselist teavet, mida kirjelduseks vaja pole.

Esimesel leheküljel on oluline ja kompaktne info kuuse kohta. Teave on esitatud liigendatult (jaotatud lõikudeks) ja alapealkirjastatud. See võimaldab õpilastel kiiremini vajalikku informatsiooni leida ja on analoogne (kuid lihtsustatud) internetist saadava teabe esitusega. Teksti arvnäitajaid saab kasutada võrdlusteks: inimese ja kuuse eluiga, õpilaste puu ja (kooli)maja kõrgus jms. Jälgida tuleks seejuures matemaatikas õpitut ning arvivalda mitte ületada.

Lugemispala paremaks mõistmiseks on eelnevalt vaja selgitada sõnu (*kuusik, laas, laanes, igihaljas, kahar*) ja kinnistada 1. ülesande abil tähenduse tundmist (NB! Valikuid võib olla mitu). Teksti lugemise käigus ja pildimaterjali abil (värvilised pildid Google'is: *picea abies*) saab selgitada, kuidas valmivad kuusesemned (ül. 4). Teksti abil on täidetav ka teabekaart (ül. 6). Nimetatud ülesande eesmärk on tekstist konkreetse teabe otsimise õpetamine. Sama eesmärki täidavad teisedki ülesanded: enne kirjeldama asumist (ül. 7) leida igale küsimusele sobivad laused ja märkida, mitmendast lõigust (ül. 2) küsimusele vastus leiti.

14. Kuusekene

Luuletaja Julius Oro kirjeldab ühe kuusekese elu metsas ja tema igatsusest uhkema elu järele. Sissejuhatuseks või kokkuvõtteks on sobiv kuulata Henno Käo luuletuse „Väikesed kuused” esimese ja neljanda salmi õpetajapoolset ilmekat esitust.

Väikesed kuused

Henno Käo

Väikesed kuused, kuidas te ei mõista –
terve elu metsaserval seista
parem on kui korra soojas kambris,
ehted küljes, otsapidi ämbris.

Ärge nutke siis, et teid ei võetud,
et teid siia külmetama jäetud,
hõredamaks saeti küll te ridu,
viiduid ootab turg. Ja hiljem pidu.

Uskuge, siis vihmas, lumelörtsis
uhkem seista on kui mõnes kõrtsis,
koolimajas, korteris või lossis.
teil ei tasuks olla nõnda mossis.

Ärge igatsege tühja sära,
ärge tahtke metsaserval ära,
jõulud metsas – see on alles lahe!
külmund pisar ainus õige ehe.

(<http://www.hot.ee/reetmois/index.html>)

Selle teksti on viisistanud Priit Pajusaar (*CD Talve- ja jõululaulud, 2007*).

Luuletuse keeleline analüüs seisneb väljendite ja sõnade tähenduse täpsustamises ja asendamisülesandes (ül. 2) ning sobivate riimide leidmises luuletusest (ül. 3). Luuletuse sisuline analüüs toimub salvide kaupa: igale salmile sobiva pealkirja valimine, salmi

mõtte väljendamine ühe lausega (ül. 1, 5). Arutelu (ül. 7) põhjal saab teha kokkuvõtte (ül. 8), kus luuletaja poolt väljendatud mõtted on ümbersõnastatud tarkuseteradeks.

Ka selle loo kokkuvõtteks võiks olla mõte, et kodus (kuuskede kodu on mets) on parem, ehkki linnasära ja ehete kuldne helk tundub ahvatlev.

Keskkonnasäästliku mõtteviisi ja elustiili kujundamiseks sobib lastega koos analüüsida kuuskede raiumisega seotud probleeme. Arutluse all võiks olla võimalus ehtida jõuluks mõni sobivas kohas kasvav kuusk.

Kahe kuuseloo põhjal on tööraamatu lõpul ristsõna (*lahendussõna: jõulukuusk*).

15. Jõulusalme

Tööraamatu lõpus on kolm jõululuuletust, mille hulgast võiks ühe valida päheõppimiseks. Neist esimene (*L. Tungal „Kõige ilusam jõulupu“*) on jätk eelmises luuletuses (*Kuusekene*) väljendatud mõtetele ja loodushoiu teemale. Õpilastega on hea arutleda teemal, kuidas saaks hoida metsakuuski, millega saaks asendada jõuluks toodud kuusepuud ja kust on toodud kuusepuu kooli/laste koju. Nende kolme luuletuse puhul ei ole taotletud teksti süvaanalüüsi, vaid on keskendatud jõulumeeleolu loomisele läbi luule. Luuletustes kajastunud mõtete ja meeleolude kohta (ül. 1) tuleb leida ja lugeda vastavad read luuletusest. Õpetaja juhendamisel pööratakse tähelepanu õpilase poolt ühe valitud luuletuse lugemise ilmekusele, märkides teksti rõhutatavad kohad, pausid jms.

Teine pool jõuluteemast on pühadesoovide kirjutamine ja kaartide kujundamine. Jõulusalme võib koos õpilastega Internetist otsida või õpetaja poolt leitud (erinevad jõulusalmide kogumikud) endale sobiv(ad) soovisalm(id) leida ja ilusa käekirjaga kaardile kirjutada. Soovitav on kasutada omavalmistatud kaarte.

Lugemik-tööraamatu teise osa lõpul on loetu meenutamiseks ülesanded ja ristsõna, mille täitmisel kindlasti kasutada õpikut. 3. ülesande puhul võiks suunata sisukorda kasutama.

Soovitused III tööraamatuga töötamiseks

Lugemiku III osa on mõeldud töötamiseks III õppeveerandil. Tööraamatus on nii ilukirjanduslikke kui ka teabetekste. Jaanuarikuusse on mõeldud teabetekstid metsloomadest (*metssiga, põder*) ja nende lugemistekstide ülesehitus, kujundus ja käsitlusviis on sarnased. Teine teabetekstide plokk käsitleb looduslikke kiudaineid ja on mõeldud lugemiseks ning selle alusel ülesannete sooritamiseks rühmatööna. Nimetatud tööviisi on soovitatav 6. klassi õpilastega proovida, selle õnnestumine sõltub õpilaste tasemest. Kui see ei õnnestu, siis on õigem seda töövormi hakata ette valmistama ning ülesannete täitmine jätta järgmisse klassi.

1. Talveöö

Häälestaval-sissejuhataval etapil vaadeldakse erinevaid talvepilte, soovitav on leida fotosid talveööst, kuulata meeleolult sobivat muusikapala.

Luuletuse sisulisel analüüsil tuleks tähelepanu pöörata talveöö kirjeldusele (ül. 1) ja leida, mida võib talveöös näha ja kuulda (ül. 2). Luuletuse analüüsil tähtsustub sõnavaraline töö, kuna luuletaja on kasutanud mitmeid onomatopoeetilisi sõnu. (ül. 4 ja 5). Kui tähenduselt lähedaste sõnade leidmine ja asendamine on lastele raske, võib seda abistada eeltööga tahvlil: tahvlile kanda lünkteksti sõnad, millele leida vasteid pakutud sõnade hulgast. Õpetajal on võimalik tööd oma laste oskuste järgi kas keerukamaks või lihtsamaks muuta sõnade hulga muutmisega.

Lugemist ja edasist tööd kergendab, kui luuletuse lugemise käigus riimuvad sõnad alla joonida/markeerida, et neid oleks hiljem kerge leida (ül. 3).

Nii nagu luuletuste puhul ikka, on sobivaks töövõtteks ilmeka lugemise harjutamine. Luuletuse ilmeka lugemise harjutamise meetoodika järgi on otstarbekas rõhutatavad sõnad eelnevalt joonida ja märkida pausid. Õpetaja eeskujul lugeda luuletust erineva hääletooni ja kiirusega (ül. 7) ja arutelu käigus otsustada, mis esitusviisi selle luuletuse puhul võiks eelistada ja miks.

Teksti juurde on lisatud ülesanne ilmakaardiga tutvumiseks. Arvatavasti on õpilased ilmamärkidega ajakirjanduse vahendusel juba eelnevalt tuttavad, kuid sellele lootma jääda ei saa. Alustada tuleks ikoonidega tutvumisest ja kodukohale lähima koha (linna) ilmainfo leidmisest (ül. 8). Seejärel leida ja kanda tabelisse puuduv info (ül. 9).

Küsimustele vastamisel (ül. 10) tuleb kontrollida vastuseid ilmakaardi abil ning lünkteksti täitmisel võib tekkida vajadus lisainfo ja õpetaja abi järele (*Millal saab pida külmapähi? Missugune peab olema lumi, et teha lumememme, -kindlust, pidada lumesõda*). Eriti keeruliseks võivad osutuda ülesanded, kus on vaja võrrelda eri temperatuure ning otsustada, kus on ilm kõige külmem/soojem. Segadust võivad tekitada ja seetõttu analüüsi vajada väljendid: *temperatuur on madalam kui -10 kraadi, külma on rohkem kui -10 kraadi, temperatuur on kõrgem kui -10 kraadi, ilm on soojem kui -10 kraadi*. Vajalik on siduda töö matemaatikas õpituga (ül. 10, 11), kuid teadaolevalt lihtsustatud õpe matemaatikas negatiivseid arve ei käsitleta. Analoogseid lauseid (sõnaühendeid) võiks õpetaja harjutamiseks tahvlile kirjutada ja enne tööraamatu ülesande täitmist koos õpilastega teha. Kasutada võiks oma kodukoha käivat ilmainfot (*kooli seinal olev kraadiklaas näitas täna kümme külma kraadi - temperatuur oli madalam*

kui 10 kraadi – temperatuur oli kõrgem kui 10 kraadi – öues oli hommikul kümme kraadi külma jne).

2. Metssiga

Teabetekst ja selle ülesehitus põhineb Interneti-materjalidel (*analoogse ülesehitusega lugusid esineb ka edaspidi*). Arvuti/projektori olemasolul võiks õpetaja demonstreerida, kuidas materjali internetist leida, mis tulemusi annab otsingumootoris sisestatud märksõna „metssiga“ ja kuidas valida paljude pakumiste seast sobivat.

Enne lugema asumist tuleb ühiselt uurida Mardi täidetud tabelit ja küsida lastelt, kas nad nõustuvad Mardi vastustega või kuidas nemad esitatud küsimustele vastaksid. Pärast teabeteksti läbitöötamist tuleb täita tabeli teine ja kolmas lahter.

Teabeteksti abil tuleb koostada metssea kirjeldus. Selleks on olemas algtekst, mis vajab töötlust, sest selles on esitatud tõe mittevastavat informatsiooni. Laste ülesanne on leida, mis ei sobi metssea välimuse, toitumise jm kirjeldamiseks ning tekstis üleliigsed sõnad maha tõmmata (ül. 1). Õpetaja suunavat abi nõuab tõenäoliselt ka ülesanne, milles tuleb ühendada pilt ja sõnad (ül. 2 metssea kehaosad ja ül. 3 metssea nimetused vastavalt vanusele). Võimalusel näidata värvipilte (Google: *wild boar, sus scrofa*).

Metssea kirjelduse skeem (ül. 4) peaks toetama olendi/objekti iseloomustamiseks vajaliku struktuuri väljakujunemist ja oskust kasutada seda kava ka teiste elusolendite kirjeldamiseks. Pärast järgmise pala (*Sea voodi*) käsitlemist saavad õpilased täiendada teabekaarti ja selle abil rääkida metssea elust talvel (ül. 5).

3. Sea voodi

Eelneva teabetekstiga seotud ilukirjandusliku pala käsitlemisel tuleb aktiveerida teavet metssea eluviisi ja toitumise kohta. Õpilased otsustavad ja märgivad tabelisse, kummast tekstist on teave saadud (ül. 4) ja võrdlevad kahte teksti omavahel (ül. 5). Nimeetatud töövõte kujundab oskust teabe otsimiseks mitme teksti ulatuses.

Teksti taastamisel (jutustamisel) on abiks skeem (ül. 6) ja küsimused (ül. 7). Skeemi punktiirjoonele tuleb kirjutada puuduvad sõnad (*kartulipõld, kuusik*) ja otsustada, kus võiks asuda sigade magamisase. Teema lõpetuseks tuleb täita eelmise loo algul oleva tabeli (*Mardi arvamus*) lahtrid ja teabekaardilt puuduv osa (*Metssead talvel*).

Nuputa-liskas on ristsõna (*kodusiga*).

4. Pöder

Tekst on eelmisega analoogse ülesehitusega teabetekst ja selle käsitluseski võiks korduda sama skeem. Enne lugema asumist täidavad õpilased jälle tabeli esimese lahtri, kirjutades sellesse, mida nad juba eelnevalt põdra kohta teavad. Teema illustreerimiseks on sobiv näidata värvipilte (*Google: alces alces*). Saadud teabe põhjal tuleb täita lünktekst (ül. 1) ja kirjutada piltide juurde puuduvad sõnad (ül. 2).

Kirjelduse koostamisel on abiks skeem (ül. 3), teema kinnistamiseks sobib töövihi-ku lõpus olev ristsõna (*metsakuningas*).

5. Hunt ja põder

Tekst on liigitatav loomamuinasjuttude hulka. Enne lugemist tuletada meelde, mis iseloomustab loomamuinasjutte, ja lasta õpilastel pealkirja põhjal otsustada, mis võiks antud loos olla muinasjutulist.

Muinasjutt on jaotatud nelja ossa ja iga osa tuleb eraldi analüüsida ning pealkirjastada, kas pakutud lausete abil (ül. 1) või sõnastust koos välja mõeldes. Ühiselt otsustatud pealkiri tuleks kirjutada tahvlile. Lugemispala sõnavaraline töö ja loetu analüüs toimub osade kaupa.

Muinasjutt sisaldab rohket dialoogi, mille võiks tekstis eri värvidega alla joonida/markeerida (ül. 7, 12). Osaliste kõnet saab ümber sõnastada, s.o lõpetada laused (ül. 10) ja kasutada osalistega lugemisel. Kuna tekstis on karul ainult paar sõnalist fraasi, tuleb tema öeldu-mõeldu lastel endal sõnastada (ül. 11). Hundi, põdra ja karu omavahelist kõnelust saab analüüsida repliikide kaupa: mis on ütluse eesmärk (*kuidas avaldab imestust, kuidas taotletakse täiendavat teavet, kuidas väljendatakse nõustumist või mittenõustumist, kuidas peita oma tegelikke kavatsusi jne*). Analüüs on aluseks ka ilmekale lugemisele.

Tekstis ja sündmustikus orienteerumisel on abiks küsimused (ül. 2, 6, 9, 16).

Iga osa puhul on õpilastele ülesanne maalida sõnaline pilt tegelastest ja tegevuskohtadest (ül. 5, 8, 13). Kogu muinasjutust tehakse kokkuvõtte arutelu käigus (ül. 14) ja sõnastatakse õpetuslike lausetena (ül. 17, 19). Teksti taastamisel on abiks eelpool täidetud ülesanded ja jutustamise võiks jaotada kolme õpilase vahel (ül. 19) Enne lugemist tehtud ülevaade muinasjutu põhitõdedest saab antud jutu põhjal kinnituse (ül. 18). Traditsiooniliselt on loomamuinasjuttudes igal loomal iseloomulik käitumisviis ja

iseloom (*karu – aeglane, tugev, rumal*). Selle muinasjutu puhul võiksid õpilased arvamust avaldada, mis neid karu puhul üllatas (*karu – taibukas, kaval*).

Teksti taastamisel on abiks eelpool täidetud ülesanded. Enne jutustama asumist tutvuda nelja õpilase (ül. 19) aheljutustamise tulemusega ja sobitada lõigud õige pealkirja juurde. Saadud ümberjutustuses puudub otsekõne, seda kokkuvõtlikku juttu võib eeskujuks võtta ja proovida jaotada jutustamist nelja õpilase vahel. Oluline on tähele panna üleminekut ühelt osalt teisele, et ei tekiks kordusi ega olulisi lünki (ül. 20).

6. Mardi klass tegi rühmatööd

Selle teema alla paigutatud tekstid on info- ja ajamahukad ja mõeldud lugemiseks mittel järjestikusel ainetunnil. Kuigi teabetekste on lihtsustatud, vajavad õpilased kindlasti abi tekstis orienteerumisel.

Õpetajal tuleb varuda piisavalt näitmaterjali (*materjali- ja kanganaidised, värvipildid*), soovitatav on teha koostööd käsitööõpetajaga. Võimalusel on soovitatav külastada (etnograafia)muuseumi, tegutsevat villavabrikut või näputööga (vill, lina) tegelevat ettevõtet.

Kui õpetaja pole varem oma klassiga rühmatööd proovinud, võiks nüüd seda teha. Tekstid on otstarbekas jaotada rühmade (nelja rühma) vahel ja igas tunnis tegelda ühe materjaliga. Kui õpilastel on huvi, võivad nad õpetaja näpunäidete kohaselt lisateavet juurde otsida. Rühm esitleb ühte materjali ja seejärel täidetakse koos selle osa järel olevad ülesanded. Õpetaja ülesandeks oleks esitluse taustaks vajalike piltide ja esemete leidmine. Head pildi- ja tekstimaterjali saab selle teema kohta: <http://www.hot.ee/looduskiud>. Koolielus käsitöö rubriigis on Katrin Rätsepa esitlus ja tööleht „Kiudained”.

Esimene osa õppetekstist on teabetekstide lugemiseks ettevalmistav ja teeb ülevaate käsitlemisele tulevatel looduslikest materjalidest. Uudne sõnavaralise töö võtte narratiivse teksti (Ettevalmistused rühmatöök) puhul on tekstis joonitud sõnaühendite (*tuleb...*) asendamine (ül. 3 ja 4) ning teksti teistkordne lugemine asendatud sõnadega. Kuna töövõtte on uus, vajab see kindlasti õpetajapoolset abi.

Rühmatöö „*Villast saab lõng*” on pilttekst, mille õpetaja võiks kanda tahvlile või projitseerida ekraanile. Oluline info on piltidel, seega tuleks internetist värvilised fotod leida ja abistada õpilasi nende kasutamisel. Õpilased võiksid võimalusel kodust kaasa tuua ühe villase eseme. Nende vaatlemisel pööratakse tähelepanu materjalile, valmistamisviisile (*heegeldatud, kootud, vilditud*) ja otstarbele. Õpetaja võib suunata

laste arutelu küsimuste abil (*Mille poolest erineb lõng heidest?*) või lisada juurde kommentaare (*kraasid – kaks käepidemega lauda, mille küljes on metallist „okkad”, vrdl: siil*), võimalusel näidata pilti (*kraasid, kangasteljed, ketrusmasinad, vokk, lambarauad või pügamismasin*) või demonstreerida eset (*vardad, heegelnõel*). Rühmatöös on abiks näidised materjalidest (*vill, heie, lõng*). Lühiuurimuse kohta esitatakse küsimusi (ül. 4) ja uue töövõttena hinnatakse saadud vastuseid (täpne, osaline, vale, puudub).

Eestis on üksikuid töötavaid villaveskeid, kes võtavad vastu ka ekskursioone ja tutvustavad vabriku tööd (nt Kabala Villaveski-Muuseum Raplamaal, Vaemla Villaveski Hiiumaal, Sangaste Villaveski Valgamaal).

Teise teemaga – lina – haakub eelpool tekstis mainitud muinaslugu „Kuidas väike mutt endale püksid sai“ (näidata raamatupilte).

See raamat räägib sellest, et kui kõik koos midagi ette võtavad, siis see ka õnnestub. Väike mutt igatseb ilusaid siniseid pükse. Ta leiab maa seest alati kõikvõimalikke huvitavaid asju, aga panna pole neid kuhugi. Vähiisand oleks isegi nõus püksid riidest välja lõikama ja kangurlind oleks valmis tükid kokku õmblema. Aga kes annaks väikesele mutile kangast? Ta otsustab riide ise teha – linataimest muidugi. See nõuab küll aega, vaeva ja sõprade abi, aga väikest mutti ei kohuta raskused. Sõbrad aitavad teda meelsasti ja lõpuks võibki väike mutt oma uutest suurte taskutega sinistest pükstest rõõmu tunda.

(Youtube'is videod „La Petite taupe“.)

Linatema käsitlemisel on soovitatav loodusloo õpetaja käest küsida demonstreerimiseks linakupraid. Õpetajal tuleks leida näiteid linastest esemetest (*nöör, käterätid, hegellinikud*), et lapsed saaksid materjali näha ja kompida. Linase kanga iseloomustamiseks sobivaid omadussõnu võib leida ning joonida tekstis ja täita koos sellekohane ülesanne (ül. 2). Kokkuvõtteks loetu-kuuldu kohta tuleb lõpetada küsilauseid ja esitada teistele vastamiseks ning hinnata kaaslaste vastuseid (ül. 4). Sõnade tähenduse kinnistamiseks sobib ristsõna (ül. 5).

Puuvilla kasvatamise teema on lastele võõras, kuid huvipakkuvaks võivad osutuda Internetist leitavad pildid puuvillapõõsast ja „vatitupsudest“ okste küljes (vt <http://et.wikipedia.org/wiki/Puuvill>). Kergesti võib leida näiteid puuvillakanga kasutamisest. Loodetavasti on igas koolis olemas näitmaterjal puuvillakuprast või näidata vati-

tupsukest. Peale teksti kuulamist või lugemist peaks iga laps oskama nimetada vähemalt ühe puuvillase rõivaeseme ja oskama vahet teha kolmel looduslikust materjalist valmistatud esemel (ül. 5). Analoogselt eelnenuga tuleb osata teksti põhjal küsimustele vastata (ül. 1), küsilauseid moodustada ja kaaslaste vastuste õigsust ning täpsust hinnata (ül. 4).

Kui esitleda rühmatööna siidi saamise lugu, siis peaks õpetaja suunama seda tegema klassi kõige tublimad õpilased. Õpetaja peab selle esitluse/piltteksti ettevalmistamisel juhtohjad enda kanda võtma, sest teema on lastele võõras. Värvipildid siidi saamiseks: <http://www.hot.ee/looduskiud> ja guugeldades (*silkworm life cycle, chinese silk, obtaining silk*). Tööülesanded pärast piltteksti analüüsi on küsimustele vastamine (ül. 1 ja 4), siidmaterjali iseloomustamine (ül. 3) ning tegevuste järjestamine (ül. 2).

Pärast nelja õppeteksti lugemist ja vastavate materjalidega tutvumist võrreldakse neid omavahel ja tehakse nähtust-kuuldust kokkuvõtte. Arutelu käigus võiks teha kokkuvõtte nii rühmade tööst (*kust ja kuidas õpilased materjali hankisid, missugune oli töö kujundus* jne) ning hinnata, mis uut juurde loeti/õpiti, mida lapsed varem teadsid ja missugune teadmine täpsustus.

Uurida saab erinevaid kanganaidised, tuua välja ja sõnastada nende omadusi (ül. 3) ning kirjeldada kangasorte küsimuste ja tugisõnade abil (ül. 4). Saadud teadmisi võib rakendada õpilastel seljas olevate rõivaste materjalide määramisel. Kindlasti selgub, et paljud riideesemed ei sobi ühtegi nimetatud rühma. Sellisel juhul saab anda teavet, et lisaks looduslikele materjalidele on ka kunst- ehk tehismaterjalist kangad.

Teabekaardile, mis oli ettevalmistavas osas (ül. 5), on juurde lisatud pildid ja rühmitamine loomseteks ja taimseteks kiududeks (ül. 1). Keeleülesanne (ül. 2) nõuab nimi- ja omadussõnade kasutamist õiges käändevormis.

Nuputajatele on tööraamatu lõpul täheruut, kust tuleb leida tekstiilesemete nimetusi. Ristsõna tuleb lahendada teksti kasutades (*sokiloomad*).

7. Muinasjutt aitab meil kasvada

Lapse kirjutatud luuletus tuletab meelde 5. klassis õpitud muinasjuttude põhitunnused (ül. 1, 2, 5) ja Heljo Männi luuletuse (ül. 4). Meenutatakse ka I osas loetud muistendeid (ül. 5). Sedapuhku on tegemist lünktekstiga, mille täitmiseks on abiks sõnad ja sõnaühendid.

Teine pool teemast on töö diagrammidega. Töövõtte eesmärk on õpetada hankima

infot ka graafilistest tekstidest ning ise graafikuid koostama (pingerea koostamine ül. 7). Esitatud diagrammi alusel võib korraldada vestluse, mille käigus esitada õpilastele küsimusi: mis nendes diagrammides ja 6. ülesandes olevatest muinasjuttudest on tuttavad, kes on nimetatud muinasjutte lugenud, kes on vaadanud filmi või näinud lavastust teatris. Analooget diagrammi ja pingerea võib koostada oma klassi õpilaste küsitluse põhjal (ül. 8). Diagrammide kohta võib esitada lisaküsimusi (*Mitu õpilast laenutas raamatu „Lumivalgeke”? „Merineitsi”?*), juhtides tähelepanu diagrammi vormistusele: diagrammil on ainult paarisarvulised näitajad.

Nuputa-lisis on ülesanne teksti peidetud sõnadest muinasjuttude pealkirjade leidmine.

8. Keisri uued rõivad

Muinasjutt on avaldatud mitmes kogumikus ja ka omaette raamatuna. Tunni sissejuhatavas etapis võiks tutvustada muinasjuturaamatut ja esmase lugemise käigus vaadata vastavaid illustratsioone. Raamatupiltide vaatlemisel pöörata tähelepanu vana aja rõivastele. Pildi järgi otsustada, kas rõivaste tegumood ja materjal annavad teavet nende kandjate päritolust. Võimalusel saab vaadata Youtube'is multifilmi *Emperor's New Clothes*.

Muinasjutu mõistmiseks on vaja selgitada piltide abil vähemtuntud sõnu (*kangur, kangasteljed-kangaspuud, slepp*). Sõnavaralist tööd toetavad pala juures olevad ülesanded: kanga kirjeldamine, omadussõnade sobitamine (ül. 2, 13), tegelaste nimetamine (ül. 3) ja kirjeldamine (ül. 1) teksti abil.

Muinasjutu tekst on jaotatud kahte ossa ja nende järel olevad ülesanded on suunatud tööle tekstiga: lausete, sõnade ning väljendite leidmisele (ül. 1, 2, 3, 4, 5, 7, 11, 13, 14). Kõik ülesanded, mida täidetakse teksti abil, oleks otstarbekas korraldada selliselt, et lapsed peaksid tekstis midagi joonima, servale märkima või midagi tekstist välja kirjutama.

Tekst sisaldab otsekõnet, mida tuleb ülejäänud tekstist eristada ja otsustada, kellele need fraasid kuuluvad. Ka eri tegelastele kuuluvad repliigid on otstarbekas tähistada eri värvidega. Lisaks tekstis otse välja öeldule tuleb otsustada ja sõnastada, mida tegelane tegelikult mõtles (ül. 7, 11). Otsekõne rohkus annab võimaluse juttu dramatiseerida. Kangrute tegevuse nähtamatu kangaga saab soovi korral lavastada pantomiimina (ül. 14, 15).

Muinasjutust kokkuvõtte tegemiseks sobib arutelu (ül. 12, 16, 18), lünkteksti täitmine (ül. 5, 6, 20). Allteksti esiletoomisel on abi tabelist (ül. 19), kuhu märgitakse, kes mida, milleks ja miks valetas. Tabeli põhjal saab teha järelduse, et valet teavet andnud tegelased pidasid omakasu silmas ega tahtnud oma rumalust välja näidata. On vaja kedagi (lapsesuu), kes tõe välja ütleb.

Jutustamist osade kaupa toetavad kavapunktid (ül. 8, 21), tugisõnad (ül. 17) kui ka eelnevalt täidetud kokkuvõtlikud jutustused (ül. 5, 14, 19). Abi teksti taastamisel on kindlasti raamatupiltidest.

Keeleliseks järeltöök tekstiga on mõlema osa lõpul kokkuvõtlikud jutustused. I osa lõpul on tekstis igas lõik antud ühe lausega (ül. 9). Nende tekstide esmasel lugemisel tuleb tähele panna, mis oli arusaamatu, ja joonida mahatõmbamisele või asendamisele kuuluvad sõnad. Jutus tuleb liigsed sõnad (*ja siis*) maha kriipsutada, märkida lausete piir ja parandada algustähevead ning panna lauselõpu punktid. Teise osa kokkuvõtlikus ümberjutustuses (ül. 22) on liialdatud asesõnadega (*ta nad*), mis tuleks joonida ja kirjutada reavahesse tegelaste nimetused (*keiser, kangrud, laps*).

Töövihiku lõpul on nutikatele lahendajatele teemakohane ristsõna (*Andersen*).

9. Õlekõrs, süsi ja uba

Vendade Grimmide muinasjutt (*viimati avaldatud kogumikus Jacob ja Wilhelm Grimm „Muinasjutte“, 1993*). Kahjuks puudub ka pildiraamat, mille illustratsioone võiks näidata. Kuid alati on hea meelde tuletada teisi Grimmide muinasjutte ja tuntumate muinasjuttude raamatuid vaadata (*Hansuke ja Greteke, Punamütsike, Lumekuninganna, Lumeeit, Okasroosike* jt).

Juba pealkirja põhjal saavad lapsed otsustada, mis võiks selles loos muinasjutule iseloomulikke olla. Pärast lugemist teha kokkuvõtte, mis selles loos viitas muinasjutule, mis oli tõsielulist (ül. 8).

Enne lugema asumist on vajalik sõnavaraline töö tekstis esinevate piltlike väljenditega (*surmasuust pääsema, hinge heitma* jt) ja sõnadega. Tegelaste jutu võiks tekstis eristada erinevat värvi markerite või pliiatsitega (ül. 3) ja harjutada osalistega lugemist (ül. 4). Tähelepanu pöörata ka dialoogi analüüsile, tegelaste kõneluse eesmärkidele ja strateegia valikule (ül. 2).

Jutustamist toetavad tugisõnad (ül. 5) ja kokkuvõtlikus lühijutus lausete algussõnad (ül. 6). Lausete algusi (ül. 6) kasutades on kirja pandud õpilase jutustus (ül. 7), milles

igas lauses on üks vale väljend. Esmasel lugemisel tulevad need sõnad alla joonida või markeerida ning pärast asendamist (suuliselt) lugeda lugu uuesti.

Muinasjutust kokkuvõtte tegemisel on lähtunud kahest aspektist: muinasjutule omaste tunnuste esiletoomine (ül. 8) ja õpetusliku iva sõnastamine (ül. 9), mis vajavad põhjendamist teksti abil. Pärast järgmist lugemisteksti (*Viisk, põis ja ölekõrs*) võrreldakse kahe pala tegelasi ja hinnatakse nende tegevusakte põhjalikumalt.

10. Viisk, põis ja ölekõrs

Lugulaul peaks olema lastele tuttav ja võib-olla oskavad paljud seda lauldagi. Delfis (<http://taheke/delfi.ee/multikad>) saab vaadata animafilmi „Uhti-uhti uhkesti.“ Kui klassis seda kuulata ja jälgida, siis tuleb ka võrrelda, kas lauldes on sama tekst, mis luuletuses.

Kuna üheks tegelaseks on viisk, üsna arhailine jalaõu, tuleks õpetajal selgitada, millest ja kuidas on viisud tehtud. Kuigi mõnedel muinasjutupiltidele on kunstnik joonistanud pastlad, on autentses loos tegemist siiski puukooreribadest punutud jalaõudega (näidata kindlasti foto/pilti). Ka põis on lastele võõras, piltidelt nähtu põhjal on lastel seostub see õhupalliga. Ühes nähtud animafilmis/koomiksis oli lugu pillimehest, kes kaotas ühe viisu ja koos põispillist vallandunud põiega mindi matkama. Saidilt: <http://www.rahvamuusika.ee> leiab põispilli kirjelduse ja pildid.

Põispill on ühe keelega poogenpill, mis on valmistatud kepist (harvem elastsest vibust), mille otste külge on kinnitatud nõõrist või lambasoolest keel. Pilli alumisse ossa on keele alla asetatud seapõis.

Luuletuse teksti analüüsi saab siduda maateaduses õpituga, jälgida rändurite teekonda maakaardilt ja leida koht, kus ränduritel tuli ületada Emajõe.

Oluline on töö kahe erineva tekstiga (jutt ja luuletus), nende ühiste tunnuste (sisu) ja erinevuste (vorm) leidmine (ül. 2, 3) ja kasvatusliku iva sõnastamine (ül. 4).

Luuletuse sisu on jutustav, selle põhjal saab koostada ümberjutustuse. Abiks on pil-diseeria ja lausete algused (ül. 6). On oht, et kui lastel on laulusõnad peas, hakkavad nad luuletust kirja panema, seda ei tohiks lubada. Selle näiteks on ühe õpilase ümber-

jutustus (ül. 5), mida ilmselt ei ole võimalik sellisel kujul parandada. Kasutada saab ka varasemate klasside õpilaste jutustusi, mida kriitiliselt analüüsida ja eeskujuks võtta.

Näide lihtsustatud õppe 6. klassi õpilase ümberjutustusest:

Kord tahtsid viisk, põis ja õlekõrs minna ilma vaatama. Rändurid jõudsid jõe juurde ning olid hädas. Põis sai vihaseks no siit ei saa ju kuidagi üle. Üle jõe me hüppame, ei nii ei saa me kukume ju vette ja upume ära.

Viisk tegi ettepaneku, et ma tean, kuidas üle jõe pääseda. Ma tean kohe mitut varianti ütles viisk. Põis oli aga vastu, hoopis mina tean rohkem ja paremaid variante kui sina.

Õlekõrs oli nõus sellega, et ta teeb end sillaks ja lubab nad lahkesti üle. Ta heitis ühelt kaldalt teisele ja oligi nagu sild. Viisk hakkas julgelt üle silla minema ja ei kartnud midagi. Sild aga järsku murdus keskelt pooleks ja mõlemad kukkusid vette ning jätsid oma eluga hüvasti.

Põis nägi õnnetust pealt ja hakkas selle peale kõvasti naerma. Ta naeris ja naeris ning naeru hoos tõmbas end õhku täis ning järsku käis pauk ja põis oligi lõhki.

11. Kuidas Eestimaad kokku pressiti

Tegemist on muistendiga. Eelnevalt on vajalik meenutada, mis on muistendile iseloomulikud tunnused, millal on õpilased varem selle tekstiliigiga kokku puutunud (I osa 5. teema ül. 3), mis on muinasjutul ja muistendil ühine ja erinev. Selle muistendi mõistmist toetab lugemise ja järgneva analüüsi ajal võimalus kasutada Eesti maakaarti (*Vanapagana rännakud, Eesti kõrgustikud, pankrannik, maakonnad* jt). Kindlasti tuleks selle tekstiga seostada kodukandi pinnavorme ja/või lugeda lisaks mõni kodulooline muistend. Nagu muinaslugude puhul ikka, tuleb ka selle pala analüüsil leida väljamõeldud tegelased ja päriselt olemasolevad paigad (ül. 4). Oluline roll on sõnavaralisel tööel nii enne lugemist kui ka töö käigus (*pressima-suruma-litsuma, hing paelaga kaelas* jt).

Pala sisuline analüüs (ül. 1) lähtub kahe tegelase (Vanapagan, Taevataat) erisugustest eesmärkidest ja tegevustest ja saavutatud tulemustest (SOOV – TEGEVUS – TULEMUS – HINNANG). Kokkuvõtte võib teha ka muistendi tunnustest lähtuvalt (ül. 5).

Lisaülesannetes töövihiku lõpul on lausetesse peidetud Eesti linnade nimed.

12. Eestlane olla on uhke ja hää

Iseseisvuspäeva teemat võiks alustada teksti mõistmiseks vajalike taustteadmiste väljaselgitamise või aktualiseerimisega – viktoriiniga. Koos arutatakse õigeid vastuseid ja seejärel hindab õpilane oma tulemust. Lugemistekstis tuletatakse meelde varasematel aastatel õpitud (*riigi- ja rahvussümbolid*) ja aktiveeritakse õpilaste taustteadmisi oma riigi kohta (ül. 1, 3). Võimalusel suunata õpilasi internetist teavet otsima ja selgitada, miks eristatakse riiklikke ja rahvussümboleid. Arutleda võiks, mis tähendus on sõnadel: kodanik, kaasmaalane, eestimaalane. Teema kinnistamiseks on nutikatele tööraamatu lõpul ristsõna (*Eestimaa laps*).

Põhirõhk suunata arutelule: kelle ja mille üle on eestlastel põhjust uhkust tunda (ül. 4). Seostada loetut oma kodukandiga ja täita sellekohased ülesanded (ül. 5, 6, 7).

Teema kinnistamiseks on nutikatele tööraamatu lõpul ristsõna (*Eestimaa laps*).

13. Jüri Jaanson

Sissejuhataval etapil võiksid lapsed tutvuda Jüri Jaansoniga elulooraamatuga (*G. Press Jüri Jaanson. Sauruse tee, 2011*) ja vaadata Internetis leiduvaid pilte sportlasest ning poliitikust. Kindlasti tuleb jälgida ja lisada/täiendada sportlase eluloolisi andmeid, mis võivad aastate jooksul muutuda (nt 2011. a on J. Jaanson Riigikogu liige).

Peatähelepanu tuleb pöörata asjaolule, et tänu visadusele ja sihikindlale tööle ning vaatamata puuetele (*vaegkuulmine ja -nägemine*) on sportlane oma püstitatud eesmärgid saavutanud.

Lugemispala koosneb kahest osast: Jüri Jaansoniga meenutused lapsepõlvest ja andmed tema parimate sportlike tulemuste kohta. Sellest lähtuvalt käsitletakse teksti. Küsimustele vastamisel tuleb teadvustada, mis allikale on toetatud (ül. 1, 2) või on vastamiseks tarvis otsida lugemik-tööraamatu välist lisateavet (ül. 1).

Lugemispala peamõte selgub arutelu käigus (ül. 4, 5). Mõte „Kui on suur tahtmine, võib ka puudega inimene olla mõnel elualal edukas.” Umbes taolise mõtte on sõnastanud Jüri Jaansoniga ema Elle-Mare Jaanson-Rahula (*G. Press, "Jüri Jaanson. Sauruse tee", 2011, lk 28*).

14. Koopajoonistest trükitud raamatuni

Teabetekst kirjakunsti ja raamatu algusaastatest on analoogne nendega, milles oli info kirjutusvahendite (I osas) ja valgustite ajaloost (II osas). Selle teksti mõistmisel on oluline roll näitlikustamisel ja kuna tööraamatu must-valged illustratsioonid ei anna vajalikku lisateavet, on tarvis teksti juurde värvipilte näidata. Google'i eestikeelsest piltidevalikust leiab mõne üksiku pildi, seega on soovitatav kasutada ingliskeelseid märksõnu (koopajoonised – *cave drawings*, kiilkiri – *cuneiform*, saviraamatud – *clay books*, pärgament – *parchment*, papüürus – *papyrus*, trükikunsti ajalugu – *Gutenberg*).

Teabeteksti käsitlemisel on oluline kujundada info leidmise oskust teksti abil ja saadud teabe kasutamist (ül. 1–5). Enesekontrollioskuste kujundamiseks on tööraamatus ülesanne tabeli täitmiseks (ül. 5). Oluline on suunata õpilasi kontrollima oma vastu-seid teksti abil ka sel juhul, kui vastatakse mälu järgi. Täidetud tabelit saab kasutada küsimuste moodustamiseks (ül. 6), abi on küsilause algusest.

Õpilased võivad kas üksi või rühmatööna iseloomustada ühte paberiliiki (*ajalehepaber, joonistuspaper, kartong, WC-paber või salvrätt* jms) ja oma tööd teistele esitleda (ül. 7). Nimetatud ülesanne suunab õpilasi omadussõnade kasutamisele, see omakorda eeldab, et õpetajal on vajalikud sõnad õpilastele abivahendina kasutamiseks käepärast.

Praktiliseks tööks selle teema juurde sobiks makulatuurist paberi valmistamine, mis võimaldab lõimida lugemise kunsti- või tööõpetuse ainega. Vajalikud juhised paberi valmistamiseks leiab Internetist, kasutades Google-otsingut: paberi valmistamine. Mõned viited:

<http://arhiiv.koolielu.ee/pages.php/03120301?txtid=3965;>

<http://www.24tundi.ee/?id=277540> Käsitöö: valmista ise paberit

15. Maruki õpib kirjutama

Lühilugu haakub eelmise teemaga ja tugevama klassikollektiivi puhul võiks seda kasutada ka kirjaliku ümberjutustuse koostamise õpetamiseks. Sel juhul peaks õpilastel olema kasutada abimaterjalid (tahvlil rasked sõnad, tugisõnad, kavapunktid jms). Analüüsiks toodud näide (ül. 5) on ühe tavakooli õpilase ümberjutustus, mille lauses-tus on hea, kuid sisu ei vasta teemale (pealkirjale).

Lugemispala mõistmiseks on kindlasti vaja anda taustteadmisi Jaapanist, vaadata pilte või videoklippe selle maa inimestest ja loodusest.

Enne teksti lugemist tasuks uurida ka huvitavaid fakte (*Kas teadsid, et...*) ja tutvustada Kaido Höövelsoni ja sumomaadlust. Loodetavasti teavad ka õpilased midagi juurde lisada või oskavad Internetist teavet otsida.

Selgitada tuleks, et hieroglüüfid ei ole üksiku tähe märgid, vaid võivad tähistada nii silpi kui ka sõna ning seetõttu on neid väga palju. Internetipiltidelt näidata kirjanäidiseid hieroglüüfidest ja jaapanlaste koolivihikutest (*japanese hieroglyphs*). Mõningaid lihtsamaid hieroglüüfe võiks proovida järele maalida, siis saadakse aimu sellest, kui keeruline on õppida jaapani keeles kirjutama.

Sisutaastavate küsimuste esitamiseks ja vastamiseks on sel korral küsisõnade ja lauselõpu sobitamise ülesanne (ül. 1). Saadud küsilausest kahele tuleb vastata kirjalikult täislausel (ül. 2).

Tekstist saadud teave ja laste endi kogemused võimaldavad võrrelda kahe erineva keele omandamist koolis (ül. 3, 4).

Nuputa-lisis on lugemisülesanne, kus laused on kirjutatud traditsioonilisest erinevas suunas ja sõnadel puudub vahe. Lauseid tuleb lugeda ülalt alla (*Kui trükimasinat veel ei tuntud, siis kirjutati kõik raamatud käsitsi*), paremalt vasakule (*Hiinlased leiutasid paberi. Sakslased leiutasid trükkimise. Biro leiutas pastapliiatsi.*) ja spiraalselt (*Sellist kirja on väga raske lugeda.*).

16. Koomiks on joonistatud lugu

Eesti lastega tehtud lugemisuuringud (nt PISA test) näitavad, et meie õpilased loevad vähe koomikseid ja koolis ei peeta sedalaadi raamatuid tõsiseks lugemismaterjaliks. Meie põhjanaabrite soomlaste hulgas on koomiks vägagi tunnustatud lugemisvara. Mitu põlvkonda eestlasi on üles kasvanud ajal, mil koomiksid polnud kättesaadavad. 20. saj lõpul ilmusid Disney koomiksid, aga omamaist, õpilastele sobivat toodangut on tänaseni veel vähe. Raamatukogudest peaks saama laenutada 1970.-80. aastate piltlugusid. Tollal olid tuntumad Olimar Kallase „Proovisõit”, „3 lugu”, „Seiklus Sekontias”, Teet Kuusmaa „Pontu ja Priidu”, Edgar Valteri „Jahikoera memuaarid” ja Priit Pärna „Kilplased”. Veidi hilisemast ajajärgust on Heiki Terrase „Kuidas Ugandi mehed Jurjevis käisid” ja Urmas Nemvaltsi „Mürakarud”. Tasub jälgida ka Postimehes ilmuvaid Akne-lugusid.

Teksti lugemisel pöörata tähelepanu võõrnimede hääldusele ja nurksulgudele, s.o lugedes igat nime ainult korra (hääldus).

Õpilastel on ülesanne (ül. 3) leida ja tutvuda ajalehtedes avaldatud koomiksiga. Võib juhtuda, et paljud pered ei olegi ajalehti tellinud, nii tuleb sobivad leheküljed lastele lõikumiseks leida õpetajal, paljundada need või kasutada raamatukogu abi. Õpilased võivad ka ise koomiksi autorid olla ja pildiloo joonistada.

Meeldetuletuseks ja jutustamiseks on lisatud II osast tuttav „Kuidas kilplased valgust majja kandsid” koomiks (ül. 5). Lühijutu (ül. 6) põhjal on õpilastel võimalik täita koomiksitekstide lüngad, s.o kirjutada jutumullidesse puuduvad sõnad. Kuna jutumullide ruum on piiratud, tuleb silmas pidada kirja suurust (ül. 7). Jutule tuleb alati mõelda ka pealkiri, selleks on õpetajal alati soovitatav laste pakutud variandid tahvlile kirjutada. See annab võimaluse variantide analüüsiks ja ühiselt otsustades parima valikuks.

Koomiksi ja muinasjututegelaste tundmist saavad lapsed kontrollida lisas oleva rist sõna abil (*lahendussõna: Lumivalgeke*).

17. Richard ja raamatud

Loodetavasti on õpilastel olemas oma kooli raamatukogu külastamise ja raamatute laenutamise kogemus ja nad oskavad sel teemal vestelda.

Loo aluseks olnud raamatus (*A. M. Soo "Richard ja raamatud" (Ilo, 2000) lk 14–18*) on mitmeid õpetlikke jutte, mis annavad teavet raamatukogu kasutamise ja raamatute laenutamise kohta. Tööraamatusse on valitud neist kolm, osa on alapealkirjastatud ja iga osa kohta on esitatud teksti analüüsi oskust kujundavad ülesanded.

Sisutaastavate küsimuste esitamisel tuleb sobitada küsisõnad lauselõpuga (ül. 1, 8) või moodustada küsisõnade abil küsilauseid (ül. 12). Nendes ülesannetes saab harjutada nii lühidalt, suulisele kõnele omast kui kirjalikku täislausega vastamist. Tähelepanu tuleb pöörata ka sõnade tähenduslikule analüüsile, tekstis esinevate sõnade ja väljendite selgitamisele (ül. 4, 10, 13).

Teema pakub võimalusi aruteluks, taustteadmiste aktiveerimiseks. Iga osa lõpul tehakse kokkuvõtte (ül. 4, 5, 7, 10, 11), mida Richard raamatukogus käigul õppis või tähele pani. Tervikteksti analüüsitakse (ül. 14) kolme tegelase (poiss ja täiskasvanud) vaatepunktist lähtuvalt ja põhjendatakse väiteid teksti abil. Koos loetakse ja arutletakse sõnastatud peamõtte üle: *Laps õpib oma vigadest. Täiskasvanud suunavad ja aitavad.*

Tööraamatu lõpul on mitmeid nuputamisesandeid nii loetud pala kui ka raamatute ja nende autorite kohta.

III osa kordamiseks meenutatakse loetud tekste tööraamatu abil.

Soovitused IV tööraamatuga töötamiseks

IV osa lugemispalad on mõeldud käsitlemiseks kevadveerandil, millest tuleneb ka teemavalik: loodus kevadel, suveplaanid. Mitmetes tekstides (8) analüüsitakse töötamist eri ametialadel. Nimeetatud teemad on seotud karjääriplaneerimise kui läbiva teemaga.

Jälgida tuleks lastel õppeaasta jooksul kujunenud oskusi ja pöörata tähelepanu nendele, mis rohkem toetamist vajaksid, et saavutada ainekavas märgitud eeldatavad õpitulemused.

6. klassi lõpuks peaks olema lastel kujunenud ladus lugemisoskus (lugemine kõne tempos), seega on tunnis asjakohased mitmed lugemise õigsust parandavad ja tempot tõstvad ülesanded. Lugemise tehnika peaks olema 6. klassi lõpuks tasemel, mis võimaldaks lastel kogu tähelepanu pöörata loetava teksti mõistmisele.

Tõenäoliselt valmistab õpilastele raskusi töötamine tekstiga. Kuna nimetatud oskus kuulub olulisemate õpioskuste hulka, tuleb õpilastes seda kujundada. Sel eesmärgil tuleb anda nendele tunnis ka mõningaid vaikselt lugemise ülesandeid, mille alusel täita erinevaid sisulisi ja keelelisi ülesandeid.

Teabetekstide lugemise eel ja järel täidetavate tabeliveergude võrdlemisel on vaja rõhutada lugemise väärtust oma teadmiste muutumisele (rikastumisele), et näidata lugemise ja raamatute vajalikkust. Lihtsustatud õppe vanemates klassides väärtustub see tööloik veelgi enam.

Tööraamatu lõpul on ülesanded loetu meenutamiseks. Seda puhku on küsimused esitatud nii, et vastust tuleb otsida kogu õppeaasta lugemistekstidest (tööraamatu kõikidest osadest).

1. Jääpurikad jäid äkki vakka

Sissejuhatuseks kevadeteemadele on sobiv kuulata muusikapala või õpetaja meeoleukat teemakohast jutustust.

Lugemiseks on valitud tõlgitud luuletus, milles antakse kujundlikult edasi kevade peatset saabumist ja suunatakse märkama sellele viitavaid tunnuseid. Soovitatav on vastandada laste tavateadmised ja tavaväljendid kevadest luuletaja nägemuse ja sõnastusega. Sobiv on laste nimetatud kevade tunnused kirjutada tahvlile. Tavaliselt on selleks: *päike käib kõrgelt, lumi sulab, purikad tilguvad, linnud tulevad lõunamaalt tagasi, lilled hakkavad õitsema ...*

Õeldut saab otseselt seostada sellega, mida luuletaja on märganud ja kuidas seda väljendanud:

Purikad tilguvad – trall läheb lahti, päike paistab soojalt – päike tõuseb ja hakkab tööle, lilled hakkavad õitsema – kevad toob lilled vaasi... Lapsed märgivad küll rändlindude tagasitulekut, kuid enamasti ei pöörata tähelepanu sellele, et ka paigalinnud muutuvad röömsaks, sest talvekülm, mida nad seni talusid, on möödas. Lumi küll sulab, aga öösel tekib sellele ikka õhuke jääkirm, mille purunemine tekitab klaasi lõikumise tunde sellest läbi astudes.

Nagu ikka luuletuste puhul, tuleb tähelepanu pöörata ilmekale lugemisele, mis eeldab lugemistehnilist ning sõnavaralist eeltööd. Otstarbekas on sõnad ja -ühendid kirjutada tahvlile, tegelda nii tähenduse analüüsi kui ka lugemise treenimisega. Lisaks tekstis olevatele sõnadele võiks kirjutada tahvlile häälaluselt peaaegu sarnaseid ja seega eriti rõhulis-rütmilise struktuuri taastamise osas eksimusi põhjustavaid sõnapaare: *maia – maja, lõigub – lõikub, katkise klaasi – katkist klaasi, lööb tralli – oma tralli* jt.

Luuletuse käsitlemisel pööratakse tähelepanu kujundlike väljendite mõistmisele (ül. 1, 2) ja luuletuse ümberjutustusele, s.o lünkade täitmisele teksti abil (ül. 4, 5).

Kevadluuletust täiendab varakevadine Postimehe formaati järgiv ilmakaart, -teade ja -prognoos. Õpilased tuletavad meelde ilmakaardil oleva info mõistmiseks vajalike ikoonide tähendust (ül. 7) ning loevad sünoptiku koostatud ilmateadet. Analoogne töö ilmakaardiga oli II osa algul (*Talveöö*), kuid käesoleval juhul lisandub ilmateade ja kolme päeva prognoos. II osa ül. 11 järgi võiks õpetaja koostada väiteid varakevadise ilma kohta ja kirjutada need tahvlile (*temperatuur oli kõrgem kui 0 kraadi, olid miinus-kraadid, oli soojem kui 0 kraadi* jne). Õpilastega koos tuleb kontrollida nende õigsust. Õpetaja peaks aitama õpilastel ilmakaarti lugeda, leides tekstis nimetatud paikkondi

(saared, Lääne-Eesti). Õpilasi tuleb suunata oma kodukohale lähema punkti leidmisele ning analüüsida kodukandi kohta saadud teavet.

Kokkuvõttes 8. ülesandes on vajalik ilmaennustusest saadud teavet kasutada, täita selle abil lüngad ning saadud tekst (ilmateade) tervikuna lugeda (nt matkida teles nähtut).

Õpilased võiksid tutvuda ajalehes/internetis avaldatud ilmaprognoosidega ja analüüsida nende paikapidavust. Lisaks Eesti ilmale on oluline leida infot oma kodukoha ilma kohta, eeskujuks on näidis Kasesalu hetkeilmast (ül. 9). Internetist hetkeilma kohta saadava teabe leidmiseks sobilikud veebisaidid on www.ilm.ee ja www.ilmataat.ee. Kindlasti on vajalik õpetajapoolne abi nii teabe otsimisel kui ka selle tõlgendamisel.

2. Mardi esimene teatriskäik

Lugemispala aluseks on võetud Holger Puki 1994. aastal ilmunud raamat „Kuidas toimid sina?“. Tekst on muudetud Mardi-keskseks ja ajakohastatud.

Käesoleva ja ka järgnevate teatriteemaliste lugude käsitlemine eeldab, et lastel on teatriskäimise kogemusi, mida saab omavahel ja Mardi-looga võrrelda. Vestelda ja arutleda saab ka selle üle, mis on erinevat/ühist, kui külastatakse teatrit või kui teater tuleb kooli külle. Enne lugema asumist tuleb selgitada teatriga seotud lastele tõenäoliselt võõraid, kuid teksti mõistmiseks vajalikke sõnu ja väljendeid (*publik valgus saali, helisignaal*). Sõnade aktiveerimiseks (ül. 2) tuleb kasutada tekstis esinenud sõnu.

Lugemispala on jaotatud kahte ossa, millest esimene osa on omakorda jaotatud kaheks lõiguseks (ettevalmistused ja enne etendust teatrimajas). Esitatud küsimustele (ül. 1) vastamiseks tuleb tekstis orienteeruda ja leida vastavad laused ning lugeda. Esimesest osast tehakse kokkuvõtte (ül. 3) ning sõnastatakse teksti abil teatris käitumise põhimõtted, s.o mida Mart teatriskäigul teada sai. Lausete lõpetamisel on kindlasti vaja pöörduda teksti juurde ja lugeda vastavad laused.

Jutu teise osa käsitlemist tuleks alustada sõnade selgitamisest (*aplodeerima, dirigent, garderoob*). Lapsed peaksid nende sõnade tähendust tundma (kui on teatrikogemus). Selle kontrollimiseks võib lasta lastel nende sõnadega lauseid moodustada. Kinistavaks ülesandeks on kuues harjutus.

Teise osa sisulisel analüüsil sobib kasutada temaatilise valiklugemise võtet. Õpilastele esitatakse kolm küsimust, millele leitakse sõnaühendite abil tekstist vastused (ül. 5). Kahele esimesele küsimusele antud vastuseid kontrollitakse tekstilausetega.

Kolmandale küsimusele antud vastused on aluseks kokkuvõtte tegemisel ja allteksti sõnastamisel (ül. 7). Seda struktuuri (*mida Mart märkas, mis segas jälgimist ja kellelt Mart õppis*) aluseks võttes on võimalik õpetada temaatilist jutustamist.

3. Nukitsamees

Lugemispalaks on katkend O. Lutsu teosest. Lastele on tuttav „Nukitsamehe” film, seda võiks vaadata pärast teema käsitlemist, siis on võimalik võrrelda, kas kõik oli sama, nagu kirjanik kirjutas. Enne pala lugemist ei ole soovitatav seda teha, sest on oht, et lapsed teadvustavad filmi tegevuse ja tegelased ega keskendu enam tekstist saadavale teabele.

Kui on võimalik, siis näidata raamatu erinevaid väljaandeid ja vaadata raamatuilustratsioone (*võrrelda filmis/teatris nähtud Nukitsamehega*) ja kuulata erinevates ettekannetes filmimuusikat.

Lugemispalaks on valitud katkend sellest, kuidas Iti tutvub oma hoolealusega ja kus kirjeldatakse nii poisikese välimust kui ka käitumist. Originaalteksti metafoorsete väljenditega lauseid on keeleliselt kohandatud ja lühemaks muudetud.

Sisuline ja keeleline analüüs keskendub väikese mehikese iseloomustamisele, omadussõnade ja lausete leidmisele tekstist (ül. 2), jutustamisele sõnaühendite (ül. 3, 4) abil. Loovülesandes (ül. 5) on vaja ette kujutada Metsamoori elamut, seda kas suuliselt kirjeldada või pildile joonistada. Meenutada võib filmis nähtut või lugeda ette katkend raamatust.

Nuputa-lisan on „Nukitsamehe” ristsõna, enne lahendamist täita teksti abil lauselüngad ja siis kirjutada sõnad ruutudesse (*vastussõna: Päikeseratas*).

4. Teatriskäik

Lugemispala jätkab Nukitsamehe teemat. Esimeses osas tehakse ülevaade 6. klassi õpilaste ettevalmistustest teatrisse minekul ja tuletatakse meelde teatris käitumist. Lauselünkadesse võivad õpilased reegleid juurde lisada (ül. 2).

Lisaks jutustavale osale kuulub pala juurde teabe leidmine teatripiletilt. Et töö ei oleks liiga lihtne, on teksti juures kaks piletit. Otsustada tuleb, kumma teabe alusel täita tabel (ül. 3) ja kas kõikidele küsimustele saadi vastus (*vt 6. küsimus*).

Teine osa lugemispalast on kolme õpilase teatrimuljed „Nukitsamehe” etenduselt. Lood on kokku pandud 4. (tava)klassi laste töödest. Need tekstid on näiteks ja arute-luks, kuidas üht sündmust saab erinevalt kajastada. Iga teksti lugemise järel tuleb teha loetust kokkuvõtte, mida keegi õpilane teatriskäigul tähele pani, ja täita tabelis vastav veerg (ül. 4). Oma valiku kinnitamiseks lugeda sellekohased laused jutustustest (vali-klugemine).

Lisaks pakutud ülesannetele võiks samuti analüüsida laste teatriskäiku viisaka käi-tumise aspektist.

Viiendas ülesandes on küsimuste esitamine pisut teistlaadne: suuline küsimus tu-leb esitada väitlause põhjal, milles aga puuduvad nimisõnad (laste nimed). Ülesande täitmisel tuleb kasutada tabelit ja teksti ning kirjutada puuduvad nimed õiges käände-vormis. Töö võib siduda keeleõpetuses käsitletud suure/väikese algustähe reegli käsit-lemisega ja kasutada seda kui oskuse kinnistamise võtet.

1. Kes ...? (võrdlesid teatrietendust filmiga)

(Kerli) ja (Maris) võrdlesid teatrietendust filmiga.

5. Naljapäevad

Naljapäevade lugu võimaldab paljude koolinaljade kasutamist klassis. Soovitatav on õpetajal esitada nt Juku-aneekdoote ja pärast naermist analüüsida, mis oli naljakas ja miks iga lugu naljakas pole.

Aprillinali on natuke teiselaadne – selle eesmärk on kellegi arvel nalja saada. Ja sel juhul tähtsustub eriti see aspekt, et nalja peavad saama kõik, nali ei tohi kedagi solvata ega haiget teha. Ka seda mitte, kelle kulul nalja saab.

Enne lugema asumist tuleks aktiveerida õpilaste taustteadmisi: *Mis aprillinalju on tehtud koolis? kodus?*) ja anda lisateavet, millal ja miks hakati tähistama naljapäeva.

Traditsiooniliselt pühitseti uut aastat paljudes vanades kultuurides (roomlased hindud) 1. aprillil. Paavst Gregorius XIII kalendrireform nihutas uusaasta 1. ap-rillilt 1. jaanuarile ja põhjustas palju segadust. Osa inimesi jätkas vanade kom-mete järgi elamist ja uue aasta tähistamist 1. aprillil. Neid siis hakatigi haneks tõmbama, neile naljaõnnitlusi saatma või narriks hüüdma (paljudes keeltes on narripäev). 1. aprilli tähistatakse väga paljudes maailma riikides, kõikjal on levi-nud ka aprillikaartide saatmine.

20. sajandil levis ka Eestis aprillikaartide saatmine ja ninapidivedamine. Populaarseks muutusid naljakaardid kirjaga „Aprill! Aprill! Aprill!”, mida saadeti sõpradele ja sugulastele. Aprillinaljad olid eriti levinud laste hulgas, kes tegid „aprilli“ eakaaslastele, vanematele ja õpetajatele. 20. sajandi lõpul asendasid kaarte meedianaljad – valeteed ja -uudised ajalehtedes, raadios, TVs. Lapsed jätkavad aprillinaljadega aga sama innuga kui mõne sajandi eest.

Prantsusmaal kutsutakse päeva aprillikalaks, sest seda on kerge püüda, see on kerge saak. Koolilapsed kinnitavad üksteise seljale kalapilte ja silte kirjaga ”Aprillikala”. Ka eesti slängis on levinud ”kala” eksituse või vea tähenduses.

Lugemispalas olevat Raivo ja vanaisa vahelist vestlust käsitletakse kui dialoogi (ül. 1), selleks esitatakse kolm väidet ja loetakse vastavad laused tekstist. Lisaks dialoogi käsitlusele on ülesanne sõnavaraliseks tööks (ül. 3). Loetu põhjal saab rääkida, mis nalju tegid lapsed vanal ajal (ül. 4). Oma kogemustele tuginedes võib jutustada tänapäevastest ninapidivedamistest (ül. 2) ning kanda andmed VENN-diagrammile (ül. 5).

Tuginedes kogetule saavad õpilased tuua näiteid ja arutleda selle üle, mis on nali (ül. 6). Kokkuvõtteks peaks arutelu tulemusena jõutama seisukohale, et nali on jutuke, milles on midagi valesti, sobimatu, üllatav, ootamatu, kuid mis pole samas ohtlik või kahjulik. Kuna naljas peaks olema kuulajale teatud äratundmismoment, siis on sobiv lugeda just kooliteemalisi nalju. Nii õpilased kui õpetaja võiksid leida raamatutest või internetist lisaks Juku-lugudele koolinalju ja arutleda, mis oli neis naljakat: ootamatud seosed (1, 2, 3), objekti ja sõna segistamine (5: puu-püksid), oskamatus (4: venna vanus). Õpetaja roll on suunata lapsi ea- ja jõukohaste naljade juurde ja kindlustada nende mõistmine. Kui eelnevalt on teksti analüüsitud, rõhu- ja pausikohad märgistatud, saab harjutada ka ilmekat lugemist (ül. 7).

6. Kuldnokk

7. Põldlõoke

Kahe järgneva teabeteksti teema (*Kuldnokk*, *Põldlõoke*) sissejuhatuseks sobib meenutada ränd- ja paigalinde, anda rühmitamisülesandeid või korraldada klassis viktoriin „Kas tunned linde?”

Teabetekstid on ülesehituselt analoogsed III osas esitatud paladega („Metssiga” ja „Põder”). Tekstide käsitlemisel on peaarvukalt suunatud tekstist teabe otsimise oskuse

kujundamisele. Lünkade täitmisel (*Kuldnokk*, ül. 1) saadud seotud tekst tuleb kindlasti tervikuna läbi lugeda ja kontrollida nii sõnade vormilist ühildumist kui ka õigekirja. *Lõokese* lünktekst on raskem, sest see sisaldab infot, mida tekstis pole ja on vaja loogiliselt tuletada. *Kuldnoka* teksti juurde kuuluv jutustus ei ole otseselt teabetekstiga seotud (ül. 2), selle lugemiseks on vaja esmalt analüüsida lauseid. Vaja on lugeda lause mõlema sõnaga (*Kõndisime eile läbi pargi. Kõndisime eile läbi soo.*), siis otsustada, kumb sõnadest sisuliselt lausesse sobib.

Nimetatud kahe teksti ülesandeid võib sooritada ka rühmatööna. Õpilased saavad ülesannete lahendamisel üksteisele abiks olla ja koos lahendada ka linnulugude juurde kuuluvaid nuputamisülesandeid.

8. Kuldnokk ja lõoke

Kahe eelneva teabeteksti juurde sobiv jutustus, mis sisaldab rohket otsekõnet, võimaldab dialoogi analüüsi ning hiljem harjutada ilmekat lugemist osalistega. Pärast esmast lugemist toimub töö stseenide ehk piltide kaupa. Pala jaotatakse neljaks osaks (ül. 3) ning täiendatakse kahekõnet teksti abil (ül. 4). Õpilaste tähelepanu tuleb juhtida sulgudes olevatele remarkidele ning ühiselt analüüsida, mida lisajuhendid märgivad (*kirjeldavad olukordi, tegevusi, tegelaste liikumist*), milleks on need vajalikud ja võrrelda, kuidas on selgitused antud lugemistekstis.

Dialoogi analüüsid pöörata tähelepanu sellele, millest tekkis tüli, kuidas tülitsemine (*tegelikult tühiste asjade pärast*) pidurdab peamiste ülesannete täitmist, kuidas saab rahumeelselt vaidlusküsimusi lahendada ning kuidas kokkulepped kõikidele lõppkokkuvõttes kasulikud on.

Oluline roll on lugemispala juurde kuuluvatel piltidel, mida saab kasutada jutustamisel piltkavana. Jutustamisülesannet andes tuleks õpetajal lapsi motiveerida. Selle pala puhul saab suunata õpilasi ette kujutama ja rääkima sellest, kuidas lugu võiks lavastada nukuetenduse või multifilmina. Stseenide juurde kuuluvaid pilte on võimalik kasutada ka selleks, et luua pildi ja teksti võimalikult täpne vastavus: värvipliatsitega täiendada trükitud must-valget pilti tekstis väljendatud tunnuste lisamisega (*puud hiirekõrvul, aias õitsevad õunapuud, põllul tärkav oras* jne).

9. Kus töötavad meie vanemad?

Tegemist on koduloolise tekstiga (Mardi-tekstiga), mis suunab õpilasi rääkima oma vanemate elukutsetest ja tööst. Enne selle pala lugemist oleks hea otsida võimalusi ja kokkuleppel külastada mõne lapsevanema (või kodukoha) ettevõtet. Tõenäoliselt saaks see külastus teoks koostöös mõne teise ainega (nt inimeseõpetus).

Teksti eesmärgiks on tuletada meelde telefoniga rääkimise üldreegleid, erinevaid võimalusi kontaktide loomiseks ning viisaka suhtlemise põhitõdesid (ül. 3, 4). Tähelepanu tuleb juhtida kahe telefonikõne erinevustele (ül. 5) ja selgitada, mille poolest erinevad Eesti-sisesed ja kaugkõned (ül. 3, 5). Telefonikõne sisu tuletamisel (ül. 4) saab lähtuda nii tekstist saadud teabest, kuid võib kasutada infot oma klassi kohta (*õpilaste arv, sobiv nädalapäev ja kellaaeg*).

Nuputa-lisaülesannetes on nimetatud (vähemtuntud) ametite esindajaid (1), õpilastel tuleb arvata, mis ameti esindajat on pildil kujutatud (2). Kolmandas lisaülesandes tuleb kirjutada Eesti tuntumate inimeste nimed. Google'i abiga saab leida ka õpilaste nimetatud isikute pilte. Ülesandeid saab siduda keeleõpetusega (nimed, nimetused).

10. Kiri isale

Mardi kiri isale on eelmise teema jätk, mis annab ainet aruteluks ning praktilisi näiteid kirja kirjutamiseks ja ümbriku täitmiseks.

Sissejuhatavas vestluses oleks hea välja selgitada laste teadmised meie naaberriigi Soome kohta (*asukoht, pealinn, keel, rahaühik, reisimise võimalused, mida võiks külastada jms*) või kuvada tahvlile Soome kaart ja muu vajalik info. Aruteluks annavad ainet küsimused (ül. 6) ja õpetaja antavad ülesanded (*Miks on ümbrikule marki tarvis? Miks peab olema ümbrikule kirjutatud täpne aadress? Miks vanatädile ei saa e-kirja saata?* jne). Praktilise ülesande (ül. 7) võivad õpilased teha nii tööraamatus kui ka kirjutada e-kirjana arvutis. Samuti oleks vajalik meelde tuletada aadressi kirjutamist ümbrikule ja margi kleepimise vajadust. Korrekatuurülesandena toimivad siinjuures hästi mitmed õpetaja poolt valesti täidetud ümbrikud (*loetamatu käekiri, puuduvad andmed, puuduv või ebaõige väärtusega mark* jne), mille põhjal saab hinnata, mis on valesti ja mis võib juhtuda, kui selliselt täidetud ümbrik teele saata.

Mardi kirjutatud ümbriku kohta tuleb lahendada ristsõna (*postmark*).

11. Mis töid teeb aednik?

Lugemispala koosneb kahest osast: intervjuust ja töökuulutustest. Enne lugema asumist meenutada, mis on intervjuu, kus on õpilased sellega varem kokku puutunud (nt I osas küsitlus vanemate kooliaja kohta).

Pärast lugemist saab analüüsida: kes tegi intervjuud, kes oli vastaja rollis, mida küsitleja soovis teada saada, mida ta teada sai jms.

Tekstis on võõraid sõnu, mida on vaja selgitada (ül. 2) ja raskemate sõnade lugemist harjutada (*allergia, kemikaalid*).

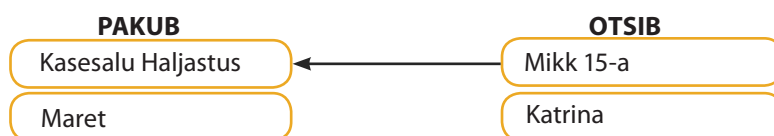
Sissejuhtavaks vestluseks oleks hea leida asjakohaseid näiteid oma kodukohast (*asula/kooliümbruse haljastus, lähim aiand või istikute müük*).

Pala lugemise käigus peaks lastele tekkima ettekujutus sellest, mis on aedniku tööülesanded. Teksti analüüsil pööratakse tähelepanu aedniku tööks vajalikele oskustele (ül. 1) ja aastaegadest tulenevatele erinevatele kohustustele (ül. 4, 5). Enamik teabest on tekstist leitav, kuid aedniku tööülesannete nimetamisel (ül. 5) tuleb toetuda oma varasematele teadmistele, nende puudumisel abistab ülesannete lahendamist õpetaja.

Aedniku töö kirjeldus (ül. 3) tuleb koostada lünkteksti abil, saadud lühitekst annab kokkuvõtlikult ülevaate aedniku tegevusest ja seda on otstarbekas tervikuna veel kord lugeda.

Töökuulutused on tarbetekstid, millega lapsed tulevikus palju kokku puutuvad. Vajalik on harjutada selliste tekstide lugemist ning neist olulise teabe leidmist (ül. 6, 7). Kõikide tekstide põhjal saab otsustada, kas mõned kuulutajad võiksid omavahel kontakti võtta (ül. 8). Selle ülesande sooritamisel on kindlasti vaja õpetaja abi.

Õpetaja abina võiks märkida tahvlile kahe tulbana tööpakkumised ja -otsimised:

Kuulutuste tekstide võrdlemisel leida sobivad paarid, põhjendada ja märkida noolega.

Tasuks uurida kohalikke ajalehti, ehk leiab õpilastele suveks sobilikke tööpakkumisi ja analüüsida neid samamoodi. Koos võib arutleda, mis tööd keegi suvel teha sooviks, ning koostada ka tööotsimise kuulutuse. Võimalik, et mõni lastest väidab, et ta

ei viitsigi suvel tööle minna, vaid tahaks niisama vedeleda. See annaks hea võimaluse sissejuhatuseks luuletuste „Töömehe ja laiskvorsti elu”.

Nuputa-liskas on teemakohane ristsõna (*lahendussõna: kasvuhuone*).

12. Töömehe ja laiskvorsti elu

Leelo Tungla kaks lustakat luuletust on paigutatud kõrvuti. Neid on sel viisil hea salmiide kaupa lugeda ja võrrelda (ül. 1), leides, mis on neis sarnast, mis erinevat (ül. 2). Kolmanda ülesande (*kokkuvõtte loetust ja luuletuse peamõtte sõnastamine*) puhul võib raskusi tekitada luuletuses ja ülesandes sama mõtte väljendamiseks kasutatud erinev sõnastus, mis vajab õpetajapoolset suunamist ja abi. Sama kehtib lünkause täitmise puhul (ül. 4), kus luuletuse iga salmi mõte on väljendatud ühe lausega.

Palast kokkuvõtet tehes tuleks rõhutada töömehe elu eeliseid – kõik laabub, ka tööriistad aitavad (vastupidiselt laiskvorstile) töö õnnestumisele kaasa, tehtud tööst on kõigil rõõmu, ka toit maitseb hea ja uni on sügav.

Lisaülesanne (ül. 5) on antud osaliselt täidetud tabelina, selle täiendamisel tuleb enamasti kasutada laste teadmisi elukutsetest (*kokk, hambaarst, politseinik*), aedniku puhul saavad õpilased meenutada eelmise lugemispala teavet (*Mis töid teeb aednik?*).

13. Pruunitäpiline mutter

Heljo Männi kirjutatud muinasjutt annab võimaluse aruteluks, mille poolest erinevad tänapäevased ja muistsete aegade muinaslood. Tutvustada sobib H. Männi juttude kogumikku „Roosa muinasjutt”, millest saavad lapsed huvi korral teada mutri edasistest seiklustest või loevad mõnda teist kaasaegse sisuga muinasjuttu.

Tööraamatus on lugemiseks valitud kolm lugu pruunitäpilisest mutrist. Valitud lood peaksid meeldima eelkõige poistele. Igas loos on erinevad (poiss)tegelased ja neid lugusid seob üheks vallatu mutter.

Oluline on sõnavaraline töö, aga tehniliste üksikasjadega (*mutter, ventilaator, vms*) peaksid poisid juba varasema kogemuse baasil või tööõpetuse tundidest tuttavad olema. Seetõttu võib õpetaja lasta just poistel endal (nt tüdrukutele) seletada ja paluda tuua näiteid, millega on tegemist.

I osa (Käpard) lugemist alustada sõnavaralisest tööst, selgitades allajoonitud sõnade ja poiste (hüüd)nimede – Kraps ja Käpard – võimalikku saamislugu. Koos õpilastega

tuleks leida sõnadele *käpard ja kraps* lähedase tähendusega sõnu ja väljendeid (ül. 2). Pärast teksti lugemist lugeda lauseid sulgudes antud sõnadega (ül. 3) ja leida teksti abil lähedase tähendusega sõnu ja väljendeid.

I osa tuleb jaotada neljaks ja lauseid täiendades pealkirjastada (ül. 4). Õpilased võivad lõigu piiri tekstis markeerida ja nummerdada. Valiklugemise käigus saab leida tekstist lauseid Käpardi kohta, mis koondab olulised tunnused ja annab võimaluse lühikese iseloomustuse koostamiseks (ül. 5).

Pärast sisulist analüüsi saab teha palast kokkuvõtte, arutleda ettevõtliku ja saamatu töömehe teemal (ül. 7) ja siduda teemat eelmise palaga (*Töömehe ja laiskvorsti elu*).

II osa (*Kraps*) lugemisele eelneb esimese osa meeldetuletamine (ül. 1) Sisutaastavatele küsimustele vastata suuliselt täislausega ja harjutada lühivastuse kirjutamist (ül. 2). Küsimustele vastamisel tuleb meenutada ka eelnevat osa (*Mitu mutrit valmistas Kraps? Mida ta nende mutritega tegi? Mitu mutrit oli Krapsu taskus? Kust ta need sai?*). Pala sisaldab otsekõnet ja korduval lugemisel võib harjutada osalistega lugemist (*ema, Kraps, jutustaja*).

Selle osa puhul võivad lapsed „maalida” sõnalise pildi (ül. 5) või soovi korral joonistada päris pildi lendavast ventilaatorist. Jutustamisel on abiks teises ülesandes järjestatud tegevused. Tekst on sobiv ka tegelase nimel (mina-vormis) jutustamise harjutamiseks.

III osa (*Tšempion*) käsitlemisel meenutada lühidalt roostelaigulise mutri teekonda ja pöörata tähelepanu loos ettetulevatele sõnadele ja piltlikele väljenditele (*vuhises kõrvus, kihutas maruhoona*). Teises ülesandes tuleb leida tekstist sõnu ja väljendeid, kuidas kirjanik on kujutanud jalgrattaga kihutamist. Sõnade valikul lausesse (ül. 3) tuleb lugeda lauseid kõikide sõnadega ja joonida/markeerida kõik sõnad, nii tekstis olnud kui ka sisuliselt sobivad sõnad (nt *Poiss muheles, naeratas endamisi*). Lugemispala peamõtte võiksid õpilased koos õpetajaga sõnastada pärast arutelu ausa spordi teemal (ül. 5). Jutustamisel on abiks õigesti järjestatud kavapunktid (ül. 4) ja ka eelnevalt täidetud ülesanded (ül. 2, 3).

Tekst on hea dünaamikaga, tegelaste tegevused selgesti eristatavad, seepärast sobib see kolme osa kokkuvõtteks skeemi abil lühikese kokkuvõtliku jutustuse (ül. 7) harjutamiseks. Sobiv on analüüsida skeemi abil kirjutatud lühikokkuvõtet (ül. 8) ja leida, kuidas teksti võiks täiendada. Soovitav on nõrgematele täiendavad laused/lausealgsed ette anda, tugevamatele kirjutada abiks küsimusi, lünklauseid või tugisõnu. Heaks

abivahendiks on esitatud tugisõnade ühine analüüs: mida neist on vaja kasutada, mis oleks kokkuvõtlikus jutustuses liigne.

14. Hiir kassile rätsepaks

Lühimuinasjutu lugemise eeltöökõs sobiks tutvustada erinevaid ameteid (seppi) ja lugeda Aino Perviku raamatust „Väikesed vigurijutud” lugu soss-sepast:

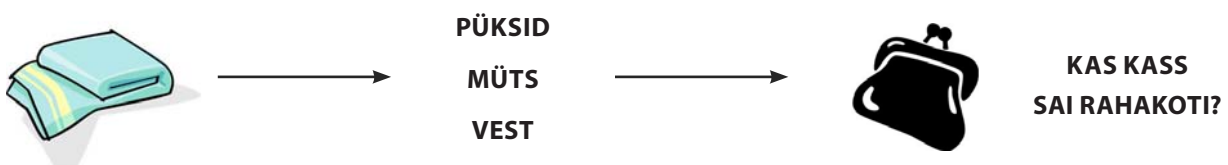
Elas kord sepp. Ta oli nii hea puusepp, et polnud teist sellist müürseppa, kes oleks nii hästi oma ametit osanud kui see pottsepp. No oli tema alles soss-sepp!

Ükskord hakkas see soss-sepp maja ehitama. Ei saanud hakkama. Kutsus teised sepap appi. Müürid ladus kingsepp, seinad raius püttsepp. Ukse meisterdas sadulsepp, aknad pani ette plekksepp. Ahju tegi kellassepp, pliidi müüris kullassepp. Aga katuse jaoks päris seppa ei leidunudki: katuse pani peale rätsep.

No tuli sellest alles maja!

Muinasjutu analüüsil selgitada, kas õpilased teavad (pannes tähele ka õigekirja), mis töid teevad rätsep, kullassepp, kellassepp, müürsepp jt. Koos arutleda, kes on soss-sepp ja missugune võiks olla tema ehitatud maja (joonistada tahvlile) ja miks.

Ülesande 1 abil kujuneb lastel küsimuste esitamise oskus. Lugemispala sisulisel käsitlusel võib õpetaja tahvlile kirjutada (või aplikatsioone kasutades kujundada) skeemi, lugemise käigus esitada küsimused: *Mille jaoks ei jätkunud riidet? Mille jaoks jätkus kangast?* ning ükshaaval sõnu (pilte) tahvlil maha tõmmata (või tahvli servale nihutada).

Sõnade sobitamisel lausetesse tuleb tähelepanu juhtida kassis olevatele sõnadele, kus on nii kõlaliselt kui temalt sarnaseid sõnu (ül. 2). Saadud teksti võib käsitleda kui muinasjutu lühikokkuvõtet. Lähedase tähendusega sõnade ühendamine paarideks (ül. 3) on lastele tuttav tööülesanne, kuid saadud sõnapaaridega tuleb järgnevas üle-

sandes (ül. 4) ka lauseid moodustada. Laused ei pea ilmtingimata lähtuma tekstist. Julius Oro „Hiir rätsepaks” on üsna pikk luuletus, õpetaja võib selle tervikuna ette lugeda, kuid tööraamatus esitatud tekstiosa riimid on täidetavad ka ilma selle abita (ül. 5).

Õpetaja poolset abi vajab aga kindlasti ase-ja määrsõnadega liialdatud jutu (ül. 7) analüüs ja korrektuur. Oluline on, et õpilased paneksid juba esimese kuulamise järel tähele, mis on sellel lool viga. Teise lugemise käigus on vajalik korduvate sõnade joonimine ning alles seejärel saab asuda tööd parandama (ül. 8). Pärast korrektuuri tuleb jutt kindlasti veel kord tervikuna lugeda ja anda hinnang mõlema tegelase käitumisele.

Lisana on nuputamisülesanne, kus igasse lausesse on peidetud ametinimetused. Lahendamisel on abiks sõnad ja kontrollimiseks ruudustik, milles *-märgitud tähtedest saab kokku lugeda sõna (*koristaja*).

15. Juku otsib ametit

Julius Oro lustakas luuletus annab piisavalt ainet aruteluks erinevate ametite heade ja halbade külgede üle (ül. 2, 5). Mitmete ametimeeste (*mölder, sepp, korstnapühkija*) töö on lastele võõras, seega vajavad nad sellekohast teavet ja näiteid, milleks neid töötajaid tarvis on. Tuleb teadvustada, et luuletuse kirjutamise ajal (so vanal ajal) olid tähtsad selliste tööde tegijad (*mölder, sepp*), mida tänapäeval enam vaja pole (*lapsed toovad näiteid*). Korduval lugemisel võiks õpetaja salmidele (nt 5., 7., 8. salm) omapoolseid kommentaare ja elulisi näiteid juurde lisada. Neljandat ülesannet täites saavad lapsed lisaks luuletuses mainitud ametitele omalt poolt näiteid juurde lisada. Neist mõni peaks lastele eelnevatest lugemispaladest tuttav olema (*rätsep, raamatukoguhoidja*).

Kokkuvõtlikult tuleks jõuda otsuseni, et igas ametis on midagi meeldivat, kuid alati peab olema valmis esialgu leppima ka mingi halva küljega. Ebameeldiv tööoskuste paranes kindlasti väheneb.

Selle pala juurde kuuluv nuputamisülesanne on lastele uudne: osa sõnast on kujutatud pildina: (AED)nik, ju(UKS)ur, KAEV(ur), oh(VITS)er, (MAAL)er, ko(RIST)aja.

16. Kelleks tahan saada?

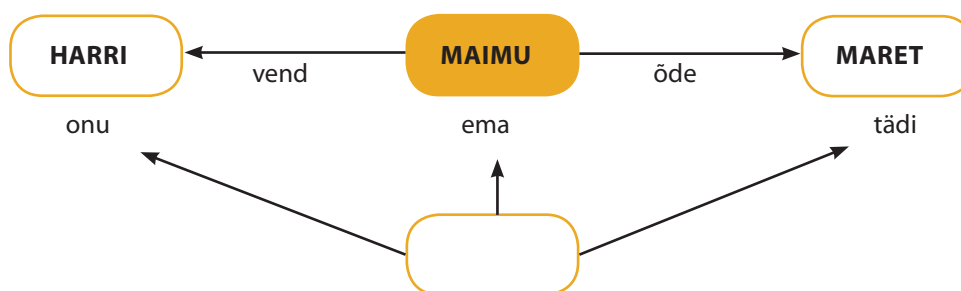
Laste enda kirjutatud lugudest kokku pandud lugemispala peaks õhutama õpilasi arutlema ja jutustama elukutsevaliku teemal (ül. 6). Hea oleks laste lugusid koolis säilitada (almanahh, koduleht), et hiljem, täiskasvanuna, neid kooli kokkutulekutel uuesti lugeda.

Lugemispala analüüsil pööratakse tähelepanu töömehe omadustele ja oskustele, mis on antud töös vajalikud. Tekstist leitakse põhjendusi, miks need ametid lastele meeldisid (ül. 2). Kahe ameti – lasteaiaõpetaja või lapsehoidja ja mesiniku – kirjeldused on antud lünktekstina (ül. 3, 4). Loetud teabe ja piltide abil tuleb otsustada, mis elukutsest Kerli ja Jaanus unistavad.

Selle lugemispala juures on õpetajal võimalik suunata õpilasi mõtlema oma võimete üle, et kujundada adekvaatset enesehinnangut. Lihtsustatud õppekava lihtsustatud taseme õppes olevate laste unistused võivad olla kõrgelennulised (modell, politsei-uurija, arst, ärimees ...) ega pruugi kunagi päriselt täituda. Seega tuleks lugude lugemisel ja õpilaste jutustusi (ül. 6) kuulates tähtsustada neid töid, mida suure tõenäosusega lapsed tulevikus tegema hakkavad, ja delikaatselt lapsi neid analüüsima suunata. Vaja on pakkuda valikuid, mis ametid võiksid lastele sobida ja kui palju (kus?) on vaja selleks õppida, et oskusi omandada.

17. Mais on emadepäev

Lugemispala on sobiv käsitleda emadepäeva eel ning siduda see teise tööraamatu teemaga „Novembris on isadepäev”. Ka Maimu Linnamäe luuletus „Vanast perealbumist” on jätk isadepäeva luuletusele (*Mu väikesel isal on heledad tukad ja nägu ümarpõsine.*). Sedakorda näeb luuletaja oma ema lapsepõlvepilti ja annab edasi oma nägemuse (ül. 1). Õpetaja võib koos õpilastega meenutada, mida luuletaja isa lapsepõlvepildil tähelepani (*poeg on isaga sarnane*) ja kõrvutada luuletaja nägemust selle loost (*miks isa pildil pole?*). Kasutades luuletuse mõtteid, lisainfot (*tütarlapse nimi Maimu, õde Maret, vend Harri*) ja täiendades seda omalt poolt (*Maimu laste nimed*), saame piisavalt materjali ümberjutustuse koostamiseks (ül. 3). Selle loo põhjal võib koostada jutu lähtuvalt Mardi emast (*ema Siiri, tädi Anneli*). Veelgi rohkem köidab lapsi nende enda emade/vanaemade lapsepõlvepiltide vaatlemine ja sama skeemi alusel oma perest rääkimine. Kui lapsed ei saa sugulusastmetest aru, võib seoseid kujutada tahvlil graafiliselt:

Abiks on ka Mardi sugupuu joonis.

Teine osa lugemispalast on ajalooline ülevaade emadepäeva tähistamisest. Selle kohta saab kaaslastele küsimusi esitada (ül. 4). Kõnearenduslik töö võiks olla suunatud nii tekstilähedase kui ka laste kogemuse alusel jutustamisoskuse kujundamisele. Selleks anda ülesanne jutustada, kuidas tänapäeval kodus või koolis emadepäeva tähistatakse (ül. 5). Lastel on kalduvus selliseid ülesandeid täites mitte jutustada, vaid nimetada tähtpäevale kohaseid sündmusi või tegevusi. Jutustuse koostamine vajab abi: sissejuhatavat lauset, tugisõnu teemaarenduseks, abisõnu lausete sidumiseks ning kokkuvõtet.

Spetsiaalset arutelu vajavad väljendid *rahakoti pidupäev, avatud südamete päev*.

18. Suitsupääsuke

Suitsupääsuke meie rahvuslennuna väärib kindlasti suuremat tähelepanu. Võib arvata, et lastel on varasemaid teadmisi, mis enne pala lugemist on otstarbekas aktualiseerida (ül. 1). Pärast lugemist saavad õpilased oma vastuste õigsust hinnata (*täielikult õige, osaliselt õige, napp, vale*) ja täiendada (ül. 8). Kuna kuuendale küsimusele tekstist vastust (*Pöial-Liisi*) ei ole, võiks arutleda, kust sellekohast teavet võiks otsida (*raamatukogu, Internet, kaaslaste abi...*).

Teabeteksti lugemise ja käsitlemise sissejuhatuseks sobib pääsukeste laulu või selle inimkeeles imitatsiooni kuulamine helikandjalt, mille järel võivad õpilased ise proovida linnulaulu järele aimata, lugedes neid järjest kiirenevas tempos (ül. 2, 3). Kirjelatud töövõtte toimib ka hea artikulatsiooniharjutusena. Võib meelde tuletada ilmaennustusi, mis on seotud pääsukestega (*pääsuke toob päevasooja, lendavad pääsukesed kõrgel õhus, tuleb ilus ilm jne*).

Õpetajal sobib demonstreerida internetist teabe otsimist (viited teksti juures) ja selle kasutamist, võrrelda arvuti ja tööraamatu tekste. Loomulikult ei saa selline võrdlus olla väga sügav, kuid üldised erinevused peaksid ka pinnapealse analüüsi käigus selguma. Kui klassis on internetiühendusega arvuti, õpetada õpilasi kasutama Google'i pildiotsingumootorit ja leidma teksti juurde vastavaid fotosid (suitsu-, räästa- ja kaldapääsuke). Tunnis demonstreerimiseks sobilike värvifotode leidmiseks võiks õpetaja sisestada lindude ladinakeelsed (*hirundo rustica, delicon urbica, riparia riparia*) või ingliskeelsed nimed, siis on piltide valik avaram.

Tekstist saadud teave tuleb kanda tabeli lünkadesse (ül. 4) ja täita sõnalüngad (ül. 7). Saadud kokkuvõtlikku lugu tuleb käsitleda kui teksti, lugeda mitu korda ja esitada üksteisele vastamiseks küsimusi. Lisaks suitsupääsukele on tabelis (ül. 4) teave Eesti

teiste pääsuliikide (räästa- ja kaldapääsuke) kohta, täidetud tabeli põhjal saab võrrelda nende erinevust ja sarnasust (välimus, kaal, pesa kuju jt) ning leida piltidelt, mis liiki pääsukeste pesi on kujutatud (ül. 5). Loomulikult tuleb sellise analüüsi detailsuse määramisel arvestada loodusõpetuse ainekava.

Tundi on otstarbekas lõpetada küsimusega: mida sa täna õppisid / uut teada said?

19. Pääsukeste tulek

Julius Oro kirjeldab oma luuletuses pääsukeste saabumist Eestimaale ja täiendab eelpool loetut emotsionaalselt. Luuletuses edasiantut saab täpsustada ja täiendada, meenutades teabeteksti (ül. 2). Luuletuse tekstis võib alla joonida sõnad, mida saab eelnevalt õpitu abil täpsustada (*tulid kaugelt pääsukesed, üle maa ja üle vee, tegid pesa käbedasti, savi selleks kogusid ...*).

Luuletuse põhjal saab koostada lühijutu. Sobiv võtte selleks on iga salmi sõnastamine (sisu edasiandmine) ühe lausega (ül. 4). Tööraamatus on antud lausete algused, kuid lapsed ei pea neid ilmtingimata kasutama. Nimetatud töövõtte eesmärgiks on teksti transformeerimise oskuse kujundamine teksti liigi piire ületades (nt tehes luuletusest sidusteksti).

Eelneva tööga sobib tööraamatu lõpul teabeteksti abil lahendatav ristsõna (*kodupääsuke*).

20. Liivajärve suvelaager

Tööraamatu eelviimane lugemispala koosneb mitmest osast – reklaamleht, jutustus, dialoog (telefonivestlus), ümbrik – ning seda materjali peaks jätkuma 3-4 ainetunniks.

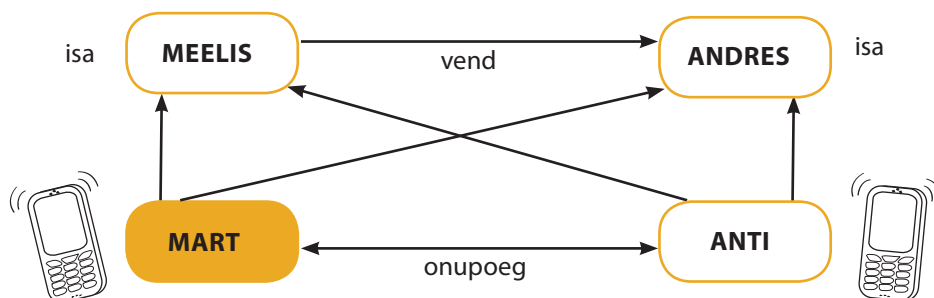
Suvelaagri reklaamteksti võib käsitleda eraldi, koostades selle kohta täiendavalt küsimusi ja ülesandeid. Sama tekst sobib lugemiseks planeerida ka koos järgneva jutustusega. Esitatud ülesanded nõuavad küsimustele vastamist (ül. 1, 2), kuid tuleb eristada, kust on teave saadud või on veel vaja vastust otsida (ül. 2).

Kui laste kodukohas on analoogseid töö- või laagripakkumisi, siis võiks neid ajalehest (kodulehelt) uurida ja vajalikku teavet leida (*Millal? Kus? Kui kauaks? Kui vana? jne*).

Teine osa lugemispalast – jutustus Mardi laagrisoovist – sisaldab dialoogi, mille sisuliseks ja keeleliseks analüüsiks (ül. 1, 3) on antud juhised eespool (*küsimused üt-*

luste, tegevuste motiivide ja eesmärkide kohta). Teine oluline aspekt, mida valiklugemisel teadvustada ja koos arutleda, on ohud laagris ja turvalisuse tagamine. Eelnevalt tuleks lugeda ja seletada võõraid sõnu (*borrelioos, vaktsiin*), aktiveerida taustteadmisi puugi hammustusest tekkivatest tüsistustest ning nende ennetamisest. Vajadusel leida lisainfot internetist või paluda kooli meditsiinitöötajal nendest ohtudest klassis rääkida. Tõenäoliselt on ka selle teema puhul otstarbekas siduda eri ainetes õpitav materjal.

Kolmas osa on teksti ja reklaami põhjal täidetav lünkharjutus – Mardi telefonikõne onupojaga. Eelnevalt on vaja tuletada meelde Mardi isapoolseid sugulasi, vajadusel kanda tahvlile skeem:

Kuna õpiraskustega lastel on raskusi dialoogi jätkamisel, võiks õpetaja vestlust suunata küsimuste abil: *mida sina edasi räägiksid, mida veel teada tahaksid, kuidas seda küsiksid* jne. Lünkteksti täitmisel (ül. 5) on väga vajalik, et iga lünga puhul kontrollitakse ja põhjendatakse väite õigsust jutustuse või reklaamteksti abil. Saadud kahekõnet analüüsitakse (ül. 6) ja õpitakse osalistega ilmekalt esitama (ül. 7).

Lõpuks tutvuvad õpilased veel ühe teksti vormistuse võimalusega – infovoldiku e flaioriga. Tööraamatusse on lisatud ümbrik Mardi postiaadressiga ja teabevoldiku üldvaade, mille põhjal on võimalik vastata juuresolevatele küsimustele (ül. 8). Infovoldiku teksti ja selle analüüsiks sobivaid ülesandeid tööraamatus pole. Kui õpetajal on huvi seda teksti põhjalikumalt analüüsida, siis see on käesolevasse õpetajamaterjali lõppu lisatud (lisa 1). Võimalus on koos lastega koostada voldikule leiduva teabe kasutamiseks lisaküsimusi ja ülesandeid (nt viktoriin).

Nuputa-lisas on täheruut, millest tuleb leida suviseid tegevusi ja otsustada, mis mängu saab mängida piltidel kujutatud pallidega.

21. Mida ma tahaksin sellel suvel teha

Tööraamatu lõpetab Aivar Pohlaku kirjutatud lihtsa struktuuri ja rütmiga suvesalm. Sama skeemi järgi võiks proovida (ül. 1) ise luuletust koostada, kas kogu klassiga tahvil lünki täites või tugevama klassi puhul rühmatööna. Koos leitakse riimuvaid sõna-paare ja kirjutatakse need lisaks tekstis pakutule tahvlile. Valminud luuletusi loetakse ja antakse hinnang nende riimide ja mõtete sobivusele. Kui luuletuse koostamine pole õpilastele jõukohane, võib selle töö asendada lausete moodustamisega (ül. 2). Alati on sobiv lasta oma loomingut illustreerida, kuid tuleb arvestada selle töö ajamahukusega ning hinnata vastavalt ajakasutuse otstarbekust.

Kui toredaid luuletusi/jutte saab rohkem, on võimalik välja anda ka oma klassi luuleraamat. Õpetaja võiks laste suvesoovid koguda/kopeerida ja säilitada sügiseni. 7. klassis uut õppeaastat alustades on võimalus soovid üle vaadata, võrrelda päris suvemuljetega ning analüüsida: kelle soovid täitusid ja miks mõned unistused vaid unistuseks jäid.

Tööraamatu lõpul on nuputamisesülesanded ja loetu meenutamine, milles esitatakse ülesandeid ja küsimusi kogu õppeaasta lugemistekste arvestades. Nimetatud töö peaks soodustama teabe otsimise ja seostamise oskust mitme teksti ulatuses. Ülesannete lahendamiseks peaksid õpilased saama kasutada kõiki nelja tööraamatut.

Lisa 1

LIIVAJÄRVE RANNAVALVE ja LIIVAJÄRVE PUHKEKÜLA TEATMIK SUVELAAGRIS OSALEJATELE

Enne ujuma minekut on vaja arvestada:

- * milline on ilm ja missugused on veeolud
- * kas veekogu ääres on rannavalve
- * kus asub rannavalve
- * mis värvi lipp lehvib rannas.

Roheline lipp: vesi on soe ja ilm on hea.
Suplemine on kõigile ohutu.

Kollane lipp: vesi on jahe, puhub tuul, ilm on muutlik.
Suplemine on ohtlik lastele, eakatele, haigetele ja kehvadele ujujatele.

Punane lipp: vesi on külm, tugev tuul, kõrged lained,
Suplemine on kõigile keelatud.

PEA MEELES!

Supelrannas viibi vees ainult selleks tähistatud alas.

Turvaline on ujuda kellegagi koos!

Järgi rannavalve korraldusi.

Seda ära tee!

- ◆ Ära mine ujuma, kui rannas lehvib punane lipp.
- ◆ Ära mine ujuma üksinda või pimedal ajal.
- ◆ Ära ole vees liiga kaua, seda eriti siis, kui vesi on külm. Sinu keha võib alajahtuda.
- ◆ Ära mine ujuma liiga täis või täiesti tühja kõhuga.

TEGUTSEMINE VEEÕNNETUSE KORRAL

Kui oled ise hädas:

- * hüüa appi
- * püüa olla rahulik ja ära rabele
- * vaata ringi ujuvate esemete järele
- * proovi rahulikult hõljudes veepinnal püsida.

Kui keegi teine on sattunud ohtu:

- * kutsu kiiresti abi
- * juhi täiskasvanute tähelepanu toimuvale

Kui on vajadus kutsuda kiirabi, **helista 112**. Abi kutsumisel:

- räägi, mis juhtus
- kus toimus õnnetus
- kellega õnnetus juhtus
- ütle oma nimi ja asukoht.